KADINLARIN FRANSIZ DEVRİMİ'NDEKİ ROLÜ: OYUNCU CLAİRE LACOMBE, OYUN YAZARI OLYMPE DE GOUGES ÖRNEĞİ

Sarin Karadaş
141147104
Orcid: 0000-0001-6715-1055

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Güzel Sanatlar Anasanat Dalı
Sanat Politikaları ve İşletmeciliği Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Müjgan Yıldırım

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Aralık, 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

SARİN KARADAŞ'ın "Kadınların Fransız Devrimi'ndeki Rolü: Oyuncu Clarie Lacombe, Oyun Yazarı Olympe De Gogues Örneği" başlıklı tezi 09.12.2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca Güzel Sanatlar Anasanat Dalı Yüksek Lisans/~~Doktora~~ tezi oy birliğiyle/~~oy çokluğuyla~~ başarılı/~~başarısız~~ olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Doç. Dr. Müjgan YILDIRIM (Danışman) Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ayla Kapan EZİCİ Haliç Üniversitesi	.....
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Zerrin YANIKKAYA Maltepe Üniversitesi	.....

Prof. Dr. Ahu TUNÇEL ÖNKAL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

maltepe üniversitesi	**ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI**	Doküman No	**FR-178**
		İlk Yayın Tarihi	**01.03.2018**
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	**00**
		Sayfa	**1/1**

Revizyon Takip Tablosu

REVİZYON NO	TARİH	AÇIKLAMA
00	01.03.2018	İlk yayın.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

09/12/2019

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Sarin Karadaş

Hazırlayan	Kalite Koordinatörü	Kurumsal Yetkili
İlgili Birim	Dr. Öğr. Üyesi Şafak GÜNDÜZ	Prof. Dr. Belma AKŞİT

(Dokuman No: FR-178; Yayın Tarihi: 01.03.2018; Revizyon Tarihi: ; Revizyon No:00)

TEŞEKKÜR

Kadınların Fransız Devrimi'ndeki Rolü: Oyuncu Claire Lacombe, Oyun Yazarı Olympe De Gouges Örneği başlıklı tez çalışmamın başından itibaren bana yol gösteren, danışmanım Doç. Dr. Müjgan Yıldırım'a tüm emekleri ve katkıları için teşekkür ederim.

Tez sürecimde her konuda yanımda olan, desteğini esirgemeyen başta sevgili abim Arman olmak üzere tüm aileme sonsuz teşekkür ederim.

Tez yazımına başlama konusunda beni motive eden, araştırma süreci ve tüm tez aşamasında yanımda olan başta sevgili Markar olmak üzere, arkadaşlarım Merve Zengin ve Sinem Yoldaş'a gönülden teşekkür ederim.

Sarin Karadaş

Aralık 2019

ÖZ

KADINLARIN FRANSIZ DEVRİMİ'NDEKİ ROLÜ: OYUNCU CLAİRE LACOMBE, OYUN YAZARI OLYMPE DE GOUGES ÖRNEĞİ

Sarin Karadaş
Yüksek Lisans Tezi
Güzel Sanatlar Anasanat Dalı
Sanat Politikaları ve İşletmeciliği
Danışman: Doç. Dr. Müjgan Yıldırım
Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

Bu çalışmada ilk olarak dünya tarihini derinden etkileyen Devrim öncesinde Fransa'nın ekonomik, sosyal ve siyasi durumuna bakılarak Devrim'in nasıl ve neden gerçekleştiği ve Devrim sonrasında Fransa'nın geldiği nokta ortaya konulmuştur. Ayrıca Fransız Devrimi'nde kadınlar ve kadın hakları ele alınmış; fikirleri ve yaptıklarıyla Fransız toplumunu etkileyen Olympe de Gouges, Claire Lacombe, Théroigne de Mericourt, Manon Roland gibi kadınlar ile bu kadınların Devrim üzerindeki etkileri gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Fransız tiyatrosu'nun Devrim öncesinde ve sonrasındaki durumu, oyun yazarları, oyuncular ve Fransız tiyatrosunu etkileyen akımlara değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Fransız Devrimine katkı sağlamış, tiyatro oyuncusu Claire Lacombe ve oyun yazarı Olympe de Gouges'un sanat ve Devrim hayatları üzerinde detaylı olarak durulmuş, Fransız Devrimi'ndeki rolleri irdelenmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak tüm bu bilgiler ışığından yola çıkarsak Fransız Devrimi kadın hakları, özgürlükler ve yönetim biçimi açısından tüm dünyaya etki eden bir ayaklanma olmuştur. Bu tezde ayaklanma süresince Devrime en büyük katkıyı sağlayan kadınların özellikle de sanatçı kimlikleriyle tanıdığımız Claire Lacombe ve Olympe de Gouges'un hayatları yakından incelenmiş ve araştırma sonucunda görülmüştür ki hem Claire Lacombe'un hem de Olympe de Gouges'un hayatını üç önemli olgu etkilemiştir; tiyatro, Devrim ve kadın hakları.

Anahtar Sözcükler: Fransız Devrimi, Tiyatro, Kadın Hakları, Claire Lacombe, Olympe de Gouges.

ABSTRACT

WOMEN'S ROLE IN THE FRENCH REVOLUTION: ACTRESS CLAIRE LACOMBE, PLAYWRIGHT OLYMPE DE GOUGES

Sarin Karadaş
Master Thesis
Department of Fine Arts
Art Policies and Management
Advisor: Assoc. Prof. Müjgan Yıldırım
Maltepe University Graduate School of Social Sciences, 2019

In this study, first of all, by looking at the economic, social and political situation of France before the revolution which deeply influenced the history of the world; how and why the Revolution took place and the point that France came after the revolution were revealed. Women and women's rights were also discussed during the French Revolution; the women who influenced French society with their ideas and actions like Olympe de Gouges, Claire Lacombe, Théroigne de Mericourt and Manon Roland, with the effects of these women on the revolution, was tried to notice.

In the second part of the study, the situation of the French Theater before and after the revolution, playwrights, actors and the movements affecting French theater are mentioned.

In the third part of the study, the art and revolution lives of theater actor Claire Lacombe and playwright Olympe de Gouges were discussed in detail and their roles in the French Revolution were studied.

Consequently, the French revolution has been an uprising that has affected the world in terms of women's rights, freedoms and government. In this thesis, the lives of Claire Lacombe and Olympe de Gouges, whom we know with their artistic identities, and who made the greatest contribution to the revolution during the uprising, were examined closely and it was observed that three important facts affected the life of both Claire Lacombe and Olympe de Gouges; theater, revolution and women's rights.

Key Words: French Revolution, Theater, Women's Rights, Claire Lacombe, Olympe de Gouges.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI V
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI ..... Vİ
TEŞEKKÜR ..... Vİ
ÖZ ..... Vİİİ
ABSTRACT ..... İX
İÇİNDEKİLER X
RESİMLER DİZİNİ ..... Xİİ
ÖZGEÇMİŞ ..... Xİİİ
GİRİŞ 1
BÖLÜM 1. FRANSIZ DEVRİMİ SÜRECİ, TOPLUMSAL – KÜLTÜREL YAPILANMA VE KADINLARIN BU SÜREÇTEKİ ROLÜ 3

1.1. Fransa'da Devrim Öncesinde Ekonomik ve Toplumsal Yapı 3
1.2. Fransız Devrimi Süreci 6
1.2.1. 1789-1792 Dönemi 6
1.2.2. 1792-1795 Dönemi 15
1.2.2.1. Konvansiyon Meclisi 15
1.2.2.2. Terör Dönemi…… 17
1.2.3. 1795-1799 Dönemi 20
1.3. Fransız Devriminde Kadınların Rolü 21
1.3.1. Ayaklanmaları Ateşleyen Taşralı ve Yoksul Fransız Kadınları 22
1.3.2. Devrimin Lider ve Fikir Öncüsü Kadınları ve Kadın Hakları Bağlamındaki İlk Faaliyetler…… 25
1.3.2.1. Théroigne Méricourt 26
1.3.2.2. Pauline Léon……. 29
1.3.2.3. Etta Palm d'Aelders 33
1.3.2.4. Manon Roland……. 34
1.4. Devrim Sonrası Fransa 37
1.4.1. Napoléon Dönemi.. 37
1.4.2. Restorasyon Dönemi 39

BÖLÜM 2. FRANSIZ DEVRİMİ SÜRECİ VE SONRASINDA FRANSIZ TİYATROSU 41

2.1. XVI. Ve XVII. Yüzyıl Fransız Tiyatrosu 41
2.1.1. Alexander Hardy (1570-1631) 45
2.1.2. Pierre Corneille (1606-1684) 46
2.1.3. Molière (Jean-Baptiste Poquelin) (1622-1673) 47
2.1.4. Jean Racine (1639-1699) 49
2.2. Devrim Öncesi Fransız Tiyatrosu (XVIII. Yüzyıl) 49
2.2.1. Voltaire (François-Marie Arouet) (1694-1778) 53
2.2.2. Denis Diderot (1713-1784) 53
2.2.3. Beaumarchais (Pierre Augustin Caron) (1732-1799) 54
2.3. Devrim Sonrası Fransız Tiyatrosu (XIX. Yüzyıl) 55
BÖLÜM 3. DEVRİMDEKİ ROLLERİ İLE ÖNE ÇIKAN KADINLAR: OYUNCU CLAIRE LACOMBE VE OYUN YAZARI OLYMPE DE GOUGES 60

3.1. Claire Lacombe…. 60
3.1.1. Claire Lacombe'un Özel Hayatı 60
3.1.2. Claire Lacombe'un Devrim Hayatı 63
3.2. Olympe de Gouges 71
BÖLÜM 4. SONUÇ 80
EK'LER 82
EK 1: İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi 82
EK 2: Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi 84
EK 3: Halka Yol Gösteren Özgürlük 87
KAYNAKÇA 88

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1: Bastille Kalesi'nin Zaptına dair Jean-Pierre Houël'in tablosu. 10
Resim 2: Marie Antoinette'in İdama Götürülüşü. 17
Resim 3: Yurtsever Kadınlar Kulübü. 22
Resim 4: Kadınların Versailles Yürüyüşü, 5 Ekim 1789..... 23
Resim 5: Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Kulübü. 25
Resim 6: Théroigne de Méricourt. 26
Resim 7: Pauline Léon 29
Resim 8: Etta Palm d'Aelders. 33
Resim 9: Manon Roland. 34
Resim 10: Claire Lacombe (veya Pauline Léon) Gravürü. 61
Resim 11: Olympe de Gouges. 72

ÖZGEÇMİŞ

Sarin Karadaş

Güzel Sanatlar Anasanat Dalı

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Y.Ls.	2019	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Anasanat Dalı
Ls.	2014	Maltepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü Oyunculuk Anasanat Dalı
Lise	2007	İskenderun Lisesi

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*
2015 -	Oyuncu - İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları

Kişisel Bilgiler

Doğum yılı : 1989 Cinsiyet: K
Yabancı diller : İngilizce (iyi)
E-posta : saringarabetyan@gmail.com

GİRİŞ

Dünya tarihini derinden etkileyen ve domino taşı etkisiyle, dünya üzerinde pek çok yerde, ülkelerin yönetim biçimlerini değiştirmesi yönünde etkisi olan Fransız Devrimi'nde pek çok toplumsal unsurun rolü bulunmaktadır.

Fransız Devrimi, dünya tarihinde gerçekleşmiş önemli olayların içinde etkileri bugünün en geçerli yönetim biçimini ortaya çıkarmış olmasıyla bugünü bile etkileyen bir olay olmasıyla farklılaşmaktadır. Cumhuriyet, özgürlük, vatandaşlık, demokrasi gibi pek çok kavram, belirli çatışmaların arasında evrim geçirmiş ve hayatımıza yerleşmiştir. Bu kavramlar toplumsal ve siyasal yapı içinde doğrusal bir uzlaşma içinde gelişmemiş, gerçekleşmemiştir. Kanlı ve acı olaylar eşliğinde gerçekleşen bu büyük toplumsal dönüşümde, isyanların başlatıcısı olarak ön saflarda kadınlar yer almıştır. Ancak isyanlarda öncü olarak yer alan kadınlardan özel hayatlarındaki rollerine alışıldığı gibi devam ettirmeleri beklenmiş, Devrimi gerçekleştiren ve yönetimi devralan erkeklerle eşit söz hakkına sahip olmaları engellenmiştir.

Devrime büyük katkısı olan kadınların arasında bazıları lider rolü üstlenmekteydi. Bunlar arasında tiyatro oyuncusu Claire Lacombe ve oyun yazarı Olympe de Gouges da vardı. Bu kadınlar bir yandan Devrim ve insan hakları için çabalarken bir yandan da kadın hakları için mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

Fransız Devrimi'nin hemen öncesinde tiyatro oyuncusu Claire Lacombe, 1792 yılında oyunculuğu bırakarak Devrim'e katılmıştır. Girişimci ve örgütçü yapısı sayesinde Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'nin kuruluşunda önemli bir rol üstlenen Claire Lacombe 1793 yılında, politik ve toplumsal görüşlerini benimsemeye başladığı aşırı solculara katılarak Fransız Devrimi'nde aktif bir rol oynamıştır.

Öte yandan Fransız Devrimi'ni, kadın hakları açısından çığır açıcı görüşleriyle etkileyen önemli isimlerden biri de Olympe de Gouges'dur. Oyun yazarı olan Gouges, yazılarındaki edebi dil, entelektüel ve siyasi fikirlerini ifade ediş tarzı ile döneminin kadınlarından farklı biri olduğunu göstermiştir. Kadınların bu şekilde görüşlerini ifade

etmesine alışkın olmayanları da rahatsız etmiş ve Olympe de Gouges Fransa tarihinde Marie Antoinette'ten sonra giyotine gönderilen ikinci kadın olmuştur.

Bu çerçevede hem Claire Lacombe'un hem de Olympe de Gouges'un hayatını üç önemli olgu etkilemiştir; tiyatro, Devrim ve kadın hakları. Fransız Devrimi'ni etkileyen bu iki kadınının anlaşılabimesi için bu üç olgu değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda Amerikan Psikoloji Derneği'nin Atıf Sisteminin 6'ncı Sürümü (APA6) temel alınmıştır. Bu kapsamda atıf yapılırken APA6'nın en son kullanımları dikkate alınmış, ayrıca APA6 kuralları çerçevesinde Türk Kütüphaneciler Derneği tarafından hazırlanmış Türkçe bir kaynaktan[1] da destek alınmıştır.

[1] Şencan, İ. ve Doğan, G. (2017). *Bilimsel yayınlarda kaynak gösterme, tablo ve şekil oluşturma rehberi, APA 6 kuralları* (2. Basım). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları.

BÖLÜM 1. FRANSIZ DEVRİMİ SÜRECİ, TOPLUMSAL – KÜLTÜREL YAPILANMA VE KADINLARIN BU SÜREÇTEKİ ROLÜ

1.1. Fransa'da Devrim Öncesinde Ekonomik ve Toplumsal Yapı

Devrim öncesinde Fransa'nın ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkilerine bakmak, Devrimi meydana getiren unsurları görmemizi kolaylaştıracaktır. Coğrafi keşiflerle beraber Avrupa'daki sosyal ve siyasal dengeler de değişmeye başlamıştı. XVI. yüzyılda sömürgelerden elde edilen çok miktarda altın ve gümüş Avrupa'da fiyatları yükseltmiş, bu durum feodal beylerin zaman içinde yoksullaşmasına, kazancını üretim ve ticaretten elde eden tüccarların ve burjuvazi sınıfının ise güçlenmeye başlamasına neden olmuştu (Huberman, 2009, s. 179-181). Bu toprağa bağlı asilliğin değerinin azaldığı, paranın öneminin arttığı anlamına gelmekteydi. Öte yandan XIV. Louis'nin[2] Fransa topraklarını genişletmek için yaptığı savaşlar, elde edilen vergi hasılatından daha çok askeri harcama yapılmasına neden olmuştu. Bunun yanında savurgan saray harcamaları da en az savaş harcamaları kadar çoktu. Bu ortamda XIV. Louis bürokratik mevki ve soyluluk satarak hem merkezi otoriteyi güçlendirmekte, hem de gelir elde etmekteydi. Ayrıca sürekli savaştaymış gibi halktan vergi toplanmaktaydı. Sonuç olarak XVIII. yüzyıl başlarında Fransa monarşisi iflasın eşiğine gelmişti (Sander, 2003, s. 162). Buna rağmen Fransa'da monarşi, siyasal birlikteliği yüzlerce yıldır sağlayabiliyordu (Lee, 2004, s. 12; Sander, 2003, s. 163).

1713-1789 yıllarını kapsayan dönemde keşiflerin etkisiyle Fransa'nın dış ticaret hacmi neredeyse beş katına çıkmış; güçlenen tüccarlar ve burjuva, soyluların sahip oldukları ayrıcalıklara tepki duymaya başlamışlardı (Lee, 2004, s. 12; Sander, 2003, s. 163). Devrim öncesinde, özellikle 1740 sonrasında, uzunca bir süre bir refah dönemi yaşanmış olsa da (Lee, 2004, s. 12; Soboul, 1969, s. 17); ilk olarak İngiltere'yle yapılan Yedi Yıl Savaşları'nın[3] kaybedilmiş olması, sonrasında Amerikan Bağımsızlık Savaşına

[2] XIV. Louis 1643-1715 yılları arasında 72 yıl Fransa krallığı yapmıştır. Fransa tarihinde en uzun tahtta kalan kral olan XIV. Louis, ülkesini mutlak monarşi ile yönetmiştir; sefahate düşkün olmasının yanı sıra sanata da ilgi duymaktadır. Versailles Sarayı'nda oynanan tiyatro oyunlarında ve baletlerde sıkça rol aldığı bilinmektedir (https://www.britannica.com/biography/Louis-XIV-king-of-France, Erişim Tarihi: 22.07.2019).

[3] Yedi Yıl Savaşları 1756-1763 arasında İngiltere ile Fransa arasında yapılmıştır.

yardım edilmiş olması mali anlamda bir çöküşü beraberinde getirmiştir. Bu yardım, Amerikan bağımsızlık hareketi bakımından ne kadar önemli olsa da, Fransa açısından tam bir yıkım getirmişti (Sander, 2003, s. 155-156). Nüfusun artması, 1785 yılında büyük bir kuraklık yaşanması, 1788 yılında ise tarım ürünlerinde yaşanan fiyat artışları ve 1788-89 yıllarında kışların aşırı soğuk geçmesi huzursuzluğu artırmıştı (de Tocqueville, 1995, s. 272-273; Hobsbawm, 2003, s. 109; Lee, 2004, s. 13; Seignobos, 1960, s. 303; Soboul, 1969, s. 17). Bu nedenle Fransa'da *eski rejimin* (*ancién régime*) menfaatleriyle yeni sosyal güçler arasındaki çatışma her yerden daha belirgin oldu (de Tocqueville, 1995, s. 268; Hobsbawm, 2003, s. 105; Mooers, 1997).

1789 yılında Fransa hazinesi borca batmıştı. Halk bir refah dönemi sonrasında aniden açlıkla karşı karşıya kalmıştı. Öte yandan hala servet yapma tutkusuyla yaşayan soylular ile her türlü yeniliğe karşı olan *eski rejim* kurumları söz konusuydu. Yönetimin aşırıya kaçan masrafları ve bu olumsuz şartlar Devrimi birlikte hazırlamışlardı (Hobsbawm, 2003, s. 110; Lee, 2004, s. 13-14). *Eski sistem* anlamına gelen *ancién régime*, Fransız Devrimi öncesinde Fransa'nın siyasal ve sosyal sistemini tanımlamaktaydı. Rejime göre ulusal vatandaşlık yoktu; herkes Fransa kralının mülküydü ve vilayetin bir üyesiydi. Ayrıca bütün haklar ve statü üç sınıf arasında paylaşılmaktaydı: din adamları, soylular ve üçüncü sınıf (*Tiers État*) (McMillan, 2002; Campbell, 2009; Soboul, 1969, s. 19).

Devrimi anlayabilmek için *eski rejim* kurumlarının iyi anlaşılması gereklidir. *Krallık*, rejimin en önemli kurumuydu ve gücünü tanrıdan almaktaydı. Kral, ülkeyi mutlak monarşi ile yönetiyordu, idari anlamda ise valilikler ve kral vekillerinden yardım alıyordu. Ancak bu makamlar uzun süredir para ile satılır hale geldiği için vali ve vekiller görev yerleri yerine Versailles'da yaşıyorlar, hatta kralın izni olmadıkça saraydan dahi ayrılamıyorlardı (Soboul, 1969, s. 81-83). Bu eski rejimin kurumlarının toplumun ihtiyaçlarını göremeyecek bir hantallığa sahip olması demekti.

Genel Meclisler (*Etats Généraux*) görünüşte de olsa kralın yetkilerini sınırlayan bir kurumdu. Mutlak monarşi olsa da, yani kral iktidarı paylaşmasa da toplum içindeki sınıflarla dayanışma gereği duyması sebebiyle ve krallığın mali destek aradığı dönemde doğmuştu (Soboul, 1969, s. 77). Özellikle on altıncı yüzyıl boyunca vergi konusunda krala muhalefet eden ve bu nedenle 1614'ten sonra bir daha toplantıya çağırılmayan

Genel Meclisler rejimdeki tek muhalefet ögesiydi (Hobsbawm, 2003, s. 110; Sander, 2003, s.162; Sarıca, 1981, s. 47-48; Soboul, 1969, s. 77).

Fransa'da *Rahipler* krallık içindeki en önemli zümreydi ve tamamen vergiden muaftılar. Fransa topraklarının %10'una sahip olan Kilise, devletin kendisi gibi otoriter bir yapıdaydı (Sarıca, 1981, s. 12; Soboul, 1969, s. 25-26) ve tarım ürünleri üzerinden vergi toplama yetkisi vardı (Sarıca, 1981, s. 15). Özellikle XIV. Louis zamanından beri önemli rahipler soylular arasından seçilmeye başlanmıştı. Bu şekilde ruhbanın soylulara göz kulak olmasını sağlayan kral, bunun karşılığında Kiliseyi mezhep çatışmalarından koruyordu (Moore, 1989, s. 40; Sarıca, 1981, s. 12; Soboul, 1969, s. 29). Öte yandan rahipler belirli dönemlerde toplanan çeşitli meclislere sahipti ve bu meclisler dini konuların yanı sıra krala yapılacak yardımı belirlemekteydi (Sarıca, 1981, s. 15).

Fransa nüfusunun yaklaşık %1,5'unu oluşturan ve toprakların %20'sine sahip olan *Soylular*, krallığın ikinci önemli sınıfıydı. Köylülerden topladıkları gelirle yaşamlarını sürdüren soyluların konumları yasalarla belirlenmişti. Fransa'da asiller, kılıç soyluları (*noblesse d'épée*) ve kostüm soyluları (*noblesse de robe*) olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı (Hobsbawm, 2003, s. 106-107; Moore, 1989, s. 38-39; Sarıca, 1981, s. 13; Soboul, 1969, s. 21). Bazı vergilerden muaf olan kılıç soyluları, Versailles'da oturmakta ve krallık tarafından verilen maaşla yaşamaya çalışmaktaydılar. Ancak bu gelir konumlarını korumaya yetmiyordu (Hobsbawm, 2003, s. 107-108; Huberman, 2009, s. 165; Sarıca, 1981, s. 13-14; Soboul, 1969, s. 22-23). Ticaretle uğraşmaları yasak olan ve toprakları zaman içinde ellerinden alınan kılıç soyluları ya Versailles'da oturarak, ya da taşrada inzivaya çekilerek yaşamlarını sürdürüyordu. Öte yandan burjuva kökenli olan ve bürokratik bir makamı satın alarak kostüm soyluluğuna yükselenler, ticaretten elde ettikleri gelirle daha da zenginleşiyorlardı. Bunun nedeni, krallığın otoritesini daha da güçlendirmek için bağımsız ekonomik güce sahip soyluların varlığını istememesinden kaynaklanıyordu (Moore, 1989, s. 38-40). Başka bir ifadeyle kılıç soylularının yeniliklere kapalı olması ancak belirli bir güce sahip olması, burjuvalar ile kralı birbirine daha da yaklaştırmış, daha güçsüz ancak krala daha yakın yeni bir soylu sınıfının doğmasına neden olmuştur (Hobsbawm, 2003, s. 108; Sarıca, 1981, s. 13-14; Soboul, 1969, s. 24).

Devrim öncesi Fransız toplumsal yapısında imtiyazsız bir sınıf olan 24 milyondan fazla nüfusu barındıran *Üçüncü Sınıf*i köylüler ve burjuvalar oluşturuyordu (Huberman,

2009, s. 165). Ticaretin yaygınlaşmaya başlamasından sonra oluşan şehirlerde ortaya çıkan, tüccar ve zanaatkârlardan oluşan, burjuvaların önemi artmaya başladı. İktisadi alanda güçlenmiş olan burjuvaların bir kısmı makam veya toprak satın alarak soylu sınıfa yükselmelerine karşın, birçoğu asillerin yararlandığı imtiyazlardan faydalanamıyor, vergiden muaf tutulmuyor, siyasi alanda etkin olamıyorlardı. Bu nedenle burjuvaların dikkati siyasi iktidarın üzerindeydi (Huberman, 2009, s. 169; Sander, 2003, s. 162; Sarıca, 1981, s. 20; Soboul, 1969, s. 20). Köylüler ise daha kalabalık ve fakir bir grubu oluşturuyordu. Hatta burjuvazi ve köylülerin farklı sosyal sınıflar olduğunu ileri sürenler bile vardı (Sarıca, 1981, s. 20). Burjuvazinin ve köylülerin ortak sorunu ise imtiyazlıların çalışmadıkları halde kendileriyle eşit yükümlülüklere tabi olmamalarıydı. Bu nedenle imtiyazlıların da vergi vermesi konusunda burjuvaziye *Üçüncü Sınıf* da destek verdi (Sarıca, 1981, s. 17; Soboul, 1969, s. 56-59).

Fransız Devrimi, kalabalık yığınların ortaya koyduğu bir hareket olmasına karşın, belirli bir önder ya da grup tarafından yönlendirilmemekteydi (Hobsbawm, s. 110; Sander, s. 157). Burjuvazinin, feodal yapı ve monarşiye karşı başlattığı siyasal savaşımın (Sarıca, 1977, s. 91; Sarıca, 1981, s. 23; Soboul, 1969, s. 61) ideolojik temelini burjuvazi fikirleri oluşturuyordu ve bu fikirler *ancién régime*de gelişen Fransız Aydınlanmasının ürünüydü. Rousseau, Voltaire, Diderot, Montesquieu gibi Fransız düşünürler Devrimde önemli rol oynadıkları gibi (Sarıca, 1977, s. 96-128), Devrimden çok önce Amerikan Bağımsızlık Mücadelesini de desteklemişlerdi (Sander, 2003, s. 157).

1.2. Fransız Devrimi Süreci

1.2.1. 1789-1792 Dönemi

Fransa, Amerikan Bağımsızlık Savaşına destek vermesinin faturasını, kendi toplumunda tarihin seyrini değiştirecek olaylarla ödemeye hazırlanıyordu. Söz konusu savaş sırasında artan bütçe açığını kapatmak mümkün değildi. 1781 yılında maliye bakanı Necker'in istifasından sonra Fransa'daki ekonomik bunalım şiddetlendi ve XVI. Louis'nin iktidarı sarsılmaya başladı. (Lee, 2004, s. 17; Sander, 2003, s. 162; Soboul, 1969, s. 97-98). XVI. Louis döneminde yeni borçlar çıkmış, fiyatlar ise %65 yükselmişti.

Buna karşın aynı dönemde çalışanların ücretlerinin yaklaşık %20 civarında artış göstermesi halkın satın alma gücünü düşürmüştü (Soboul, 1969, s. 98; Huberman, 2009, s. 168).

Yeni maliye bakanı Brienne yaklaşan ekonomik bunalımı önlemek için, borçlanmaya gitti ve yeni vergiler koydu ancak bir rahatlama olmadı. Toplumlarının içine girdiği buhranı okuyamayan soylular ise imtiyazları genişletilmeden destek vermeyi reddettiler. 1788'de yerel meclisler *Etats Généraux*'nun (Genel Meclisler) toplanmasını talep ettiler. Brienne bunu istemese de (Lee, 2004, s. 18; Soboul, 1969, s. 103) hazinenin durumu nedeniyle kabul etmek zorunda kaldı ve Genel Meclislerin 1 Mayıs 1789'da toplanacağını duyurdu. Ancak bu süreçte Brienne istifa etti ve yerine tekrar Necker getirildi. Soyluların eski imtiyazlarını geri kazanma girişimi olan bu olay, Devrime giden toplumsal gerilimin artmasına neden olmuştu (Hobsbawm, 2003, s. 110; Soboul, 1969, s. 110, 122).

Fransa'da halkın yoksullaşması ve vergi ödeyemez hale gelmesi, kralın bütçe açığını kapatabilmek amacıyla yeni vergiler koymak zorunda kalması, soyluların ise krala destek vermemesi *Genel Meclisler*in toplantıya çağrılmasını en sonunda sağlamıştı (Hobsbawm, 2009, s. 3; Sander, 2003, s. 162; Soboul, 1969, s. 77; Sarıca, 1981, s. 47-48; Lee, Avrupa 1, s. 281). Ancak son dönemde imtiyazlı sınıflar dışında kalan halkın, özellikle de burjuvazinin, ekonomik hayattaki rolünün artması, bunun yanında burjuvazinin sermaye birikimi sayesinde elde ettiği makam ve unvanlar toplumsal yapıda köklü değişikliklere sebep olmuştu. Bu sayede nüfusun fazla olduğu dikkate alınarak, *Genel Meclisler* için yapılacak seçimlerde *Üçüncü Sınıf*ın vekil sayısının imtiyazlı sınıfların vekil sayısından iki kat fazla olması isteği kabul edildi. Yapılan seçimler sonucunda 578 milletvekilinin çoğunluğunu burjuvaların oluşturduğu meclis 5 Mayıs 1789'da açıldı (Sarıca, 1981, s. 49-50; Soboul, 1969, s. 131).

Ancak yine de *Üçüncü Sınıf* vekilleri, soylu vekillerle aynı imtiyazlara sahip değillerdi. Sarayda soylu vekillerle aynı ortamda toplanma hakları yoktu. İlk olarak *üçüncü sınıf* vekilleri imtiyazlı sınıf vekillerinden ayrı salonda toplanmayı reddetti. Ardından mecliste oyların eşit olup olmayacağı ile ilgili tartışmalar yaşandı. Ayrıca mazbataların denetlenmesiyle ilgili uzun süreli bir anlaşmazlık oldu. Son olarak 17 Haziran 1789'da Sieyes'nin önerisiyle *Genel Meclis (Etats Généraux)* adı, Milli Meclis

(*Assemblée Nationale*) olarak değiştirildi (Hobsbawm, 2009, s. 3; Soboul, 1969, s. 134-135). Bunun üzerine XVI. Louis, 19 Haziran sabahı *Üçüncü Sınıf* vekillerinin toplantı salonuna alınmaması emrini verdi. Halkın vekilleri de *Jeu de Paume*[4] salonunda toplandılar. *Üçüncü Sınıf* vekilleri, 20 Haziran tarihinde de toplantı salonuna alınmayınca, tekrar *Jeu de Paume* salonunda toplanarak birbirlerinden hiç ayrılmayacaklarına, anayasa sağlam temeller üzerine oturtuluncaya kadar, şartlar nerede toplanmayı gerektirirse orada toplanacaklarına dair bir yemin ettiler[5]. 23 Haziran tarihinde XVI. Louis başkanlığında yapılan toplantıda, Kral meclisin aldığı kararları iptal etti ve sosyal sınıfların ayrı salonlarda toplanması emrini verdi. Ancak toplantı bitiminde *Üçüncü Sınıf* vekilleri ile Rahiplerin bir kısmı salonu terk etmediler ve Kralın iptal ettiği kararları tekrar aldılar. Ardından soylu vekillerin bir kısmı ile diğer Rahip vekillerin katılımıyla, 9 Temmuz 1789 tarihinde Meclis kendisini Kurucu Milli Meclis olarak ilan etti (Soboul, 1969, s. 136-139; Sarıca, 1981, s. 54; Hobsbawm, 2003, s. 114).

Halkın vekillerinin başarısı karşısında kral ve soylular, yönetimi tekrar ele geçirebilmek için tek yolun orduyu toplayarak Milli Meclisi dağıtmak olduğunu düşünüyorlardı (Sarıca, 1981, s. 56; Soboul, 1969, s. 139-140). XVI. Louis'nin 12 Temmuz'da Necker'i görevden alması üzerine Paris'te hareketlenmeler başladı. Borsa, tiyatrolar ve konser salonları halk tarafından kapatıldı. Tuileries bahçesinde yaşanan silahlı bir çatışma üzerine halk silah satılan yerleri yağmaladı. 13 Temmuz günü belediyede toplanan halk tarafından Paris Milis teşkilatı kuruldu. Aynı gün Paris'in boşaltılması emrini alan Fransız Muhafızları, emre itaat etmeyi reddederek Paris Belediyesi'nin emri altına girdiler (Soboul, 1969, s. 140-143; Sarıca, 1981, s. 58). 14 Temmuz günü halk önce Invalides'e ardından Bastille'e yürüdü ve aynı gün Bastille teslim oldu (Hobsbawm, 2009, s. 3; Sarıca, 1981, s. 58; Lee, 2004, s. 20; Sander, 2003, s. 164; Huberman, 2009, s. 171; Hobsbawm, 2003, s. 115-116).

[4] Salonda oynanan bir çeşit tenis.

[5] Fransa'da Genel Meclislerin (*Etats Généraux*) toplanmasından kısa bir süre önce, Belçika'da imparator II. Joseph'in kabul ettirmek istediği anayasa reddedildi. Bunun üzerine Avusturya ordusu Brüksel'i işgal ederek Devlet Konseyi'ni dağıttı, ancak Belçika'da devrim başlamıştı. Bu *Jeu de Paume* yemininin edildiği gündü; Fransız Devrimi Brüksel'de başlayan devrimden etkilenmişti (Seignobos, 1960, s. 305).

Bastille'in alınmasından sonra Paris burjuvazisi şehrin yönetimini tamamen ele geçirdi. İlk olarak La Fayette'in komutasında Milli Muhafız teşkilatı kuruldu. XVI. Louis ise 16 Temmuz'da Necker'i görevine yeniden atayarak Paris'e geldi ve 14 Temmuz ayaklanmasının sonuçlarını kabul etmiş oldu (Sarıca, 1981, s. 59; Soboul, 1969, s. 144-145). Öte yandan Paris'in ele geçirildiği haberinin yayıldığı diğer eyaletlerde çıkan karmaşa, Devrimi daha da güçlendirdi. Taşradaki krallık görevlileri bölgelerini terk etti, vergi tahsilatı durduruldu. Taşrada bazı belediyeler ortadan kaldırılarak yeni belediyeler kuruldu ve bunlar şehirlerinde yönetimi ele alarak krallık otoritesini ortadan kaldırdılar (Soboul, 1969, s. 146-148; Sarıca, 1981, s. 60).

Resim 1: Bastille Kalesi'nin Zaptına[6] dair Jean-Pierre Houël'in tablosu. https://www.wesa.fm/post/computer-analyzing-parliamentary-speeches-understand-how-french-revolution-started#stream/0, Erişim tarih: 28.11.2019).

14 Temmuz ayaklanmasının ardından şehirden ayrılan soylulardan bazılarının yabancı devletlerle işbirliği yaptığı söylentisiyle başlayan "Büyük Korku" üzerine köylüler derebeylerinden feodal hakların kaldırılmasını istedi ve angaryaların yazılı olduğu *terrier* belgelerini yaktı. Derebeylik haklarının yazılı olduğu belgeleri almak amacıyla birçok şato yakıldı veya yağmalandı. Buna karşı çıkan senyörler ise asıldı (Soboul, 1969, s. 151-159; Sarıca, 1981, s. 60; Hobsbawm, 2003, s. 116). Büyük Korku ve köylü isyanları toprak sahibi olan burjuvaları da etkilemişti. Bu nedenle köylü isyanını bastırabilmek için burjuvazi 4 Ağustos tarihinde tüm mali imtiyazları ve angaryaları, mülkiyet hakkı korunmak şartıyla, kaldırdı. Böylece feodaliteden toprak kapitalizmine geçilmiş oldu. Bir başka ifadeyle derebeylik kurumu hukuki olarak ortadan kalkmış olsa da ekonomik anlamda devam edecekti (Sarıca, 1981, s. 61-62; Soboul, 1969, s. 154-156; Lee, 2004, s. 21; Huberman, 2009, s. 172; Hobsbawm, 2003, s. 116).

[6] 14 Temmuz 1789 günü Bastille Kalesi'nin zaptına katılanların en az üçte birinin kadın olduğu tahmin edilmektedir (Hamuroğlu, 2019).

Bu arada insan haklarına dayanan ve bu hakları koruyan bir anayasanın hazırlıklarına başlanmıştı. Ayrıca vatandaşlara tanınan hakların neler olduğunun hukuk tarafından ortaya konulması gerekiyordu. Bu kapsamda 26 Ağustos 1789 tarihinde "*İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*"[7] kabul edildi (Hobsbawm, 2009, s. 3; Sarıca, 1981, s. 62-64; Soboul, 1969, s. 156-157; Lee, 2004, s. 21; Hobsbawm, 2003, s. 116; Sarıca, 1977, s. 91; Sander, 2003, s. 164). 17 maddelik Bildirgenin "*bütün insanlar özgür ve haklar bakımından birbirlerine eşit doğarlar*" şeklindeki ilk maddesi *ancién régime*in ortadan kalktığını dünyaya ilan etmiş oluyordu (Soboul, 1969, s. 157, 185-186; Hobsbawm, 2003, s. 111; Sarıca, 1977, s. 91). Öte yandan bu beyanname; her ne kadar İngiliz Şanlı Devrimi'nin Haklar Bildirgesi'nde ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde yer alan prensiplerin Fransızcasından ibaret olsa da (Seignobos, 1960, s. 306) mutlak iktidarların tanrısal kökenli iktidar anlayışına ve insanların eşitsizliğine karşı bir manifestoydu. Daha sonraları tüm dünyaya yayılan "*Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik*"[8] sloganı ise bildirgenin ana fikrini oluşturmaktaydı (Huberman, 2009, s. 172; Sarıca, 1977, s. 92; Sander, 2003, s. 164).

Haklar Bildirgesi, tüm Fransız vatandaşlarının kanun önünde eşit olduğunu kabul etmesine karşın, kraldan alınan egemenlik hakkını doğrudan doğruya halka vermeyerek, burjuvanın egemenliğine vermiş, dolayısıyla aktif-pasif vatandaş ayırımının yapılmasına neden olmuştu (Soboul, 1969, s. 186; Sarıca, 1981, s. 64; Sarıca, 1977, s. 92-95). Buna göre insan hakları doğal, medeni ve siyasi haklar olarak üçe ayrılmış, siyasi haklar aktif haklar, doğal ve medeni haklar ise pasif haklar olarak tanımlanmıştır. Pasif vatandaşların seçmen olma haklarının olmadığı sistemde, aktif ve pasif vatandaşın nasıl seçileceği belirlenmemiş olsa da (Huberman, 2009, s. 171; Sarıca, 1977, s. 99-102) 24 milyon Fransız vatandaşından vergi veren 4 milyon üç yüz bin kişi seçmen olarak kabul edildi. Böylece soyla kazanılan aristokratlık yerine para ile kazanılan aristokrasi dönemi başlamış, halk siyasetten uzak tutulmuştu (Sarıca, 1981, s. 69-70; Soboul, 1969, s. 190-191; Sarıca, 1977, s. 101-103).

[7] Bildirge'nin Türkçe çevirisine Ek 1'da yer verilmiştir.
[8] "*Liberté*, *Egalité*, *Fraternité*".

Devrimin üçüncü ayı olan Eylül'de, ayaklanmadan önceki ekonomik bunalım daha da kötü bir hal almıştı. Açlık sınırındaki köylüler, angaryanın ve imtiyazların kaldırılmasına ilişkin 4 Ağustos kararlarını onaylamayı reddeden kraldan ekmek istemek için Versailles'a yürüdüler. Krala isteklerini kabul ettiren kalabalık kralla birlikte Paris'e gelerek onu Tuileries sarayına yerleştirdiler (Sarıca, 1981, s. 65). Bu esnada Kurucu Milli Meclis'te yeni anayasa çalışmaları başlamış, farklı görüşleri savunan Monarşistler ve Vatanseverler olmak üzere iki grup ortaya çıkmıştı. Meclisin sağ tarafında oturan ve krala yakın bir görüşe sahip olan Monarşistlere, Karalar grubu, Mirabeau, Feuillantlar (Föyyanlar), La Fayette ile Sieyes (Sarıca, 1981, s. 66-67; Soboul, 1969, s. 171-172), meclisin solunda oturan Vatanseverlere ise Üçler[9] (*Triumvira*), Dağlılar[10], Brissot ve Petion[11] örnek verilebilir (Sarıca, 1981, s. 66-67; Soboul, 1969, s. 171-172; Sarıca, 1977, s. 103).

Tamamlanan yeni anayasa 3 Eylül 1791'de kabul edilmiş, böylece Fransa'da sınırlandırılmış bir monarşi rejimi kurulmuştu. XVI. Louis tekrar tüm Fransızların kralı olmuş ancak parlamentoyu dağıtma yetkisi elinden alınmıştır. Amerika'daki başkanlık sistemine benzeyen yeni bir sistem kuran liberal nitelikteki bu anayasa ile burjuvazi siyasi ve ekonomik egemenliğini ilan etmiş oluyordu (Soboul, 1969, s. 193-197; Sarıca, 1981, s. 68-69; Hobsbawm, 2003, s. 120; Sarıca, 1977, s. 67). Nitekim sonradan sendikalaşmayı ve grev haklarının kullanılmasını yasaklayan Le Chapelier Kanunun[12] yürürlüğe girmesiyle burjuvazi, işçi sınıfını da alt etmiş oldu (Soboul, 1969, s. 200-203; Huberman, 2009, s. 172; Sarıca, 1981, s. 73). Kurucu Meclis, dış ticaretin serbest bırakılması, halkçı belediyelerin kurulması, ülkenin 83 vilayete ayrılması, adem-i merkeziyetçiliğin[13] getirilmesi, ceza kanununun çıkarılması, dolaylı vergilerin kaldırılması, Kilise mallarının millileştirilmesi gibi pek çok düzenleme yapmıştır (Soboul, 1969, s. 204-215). Fransız Kurucu Meclisi ayrıca Keşiş tarikatlarını kaldırarak mallarına el koymuş ve Rahipler

[9] Barnave, Duport ve Lameth kardeşlerden oluşan dört kişilik bu grup sonradan Monarşistlere katılmıştır.
[10] Meclisin üst bölümlerinde oturmaları sebebiyle küçük burjuvalar ve baldırı çıplaklardan (*Sans Culottes*) oluşan ve liderliğini Robespierre'in yaptığı bu gruba Dağlılar (*Montagnards*) denmektedir.
[11] Gironde eyaletinden oldukları için Brissot ve arkadaşlarına Jirondenler (Girondins) denmektedir.
[12] Grev hakkı 1864'e kadar, sendika kurma hakkı ise 1884 yılına kadar yasaklı olarak kalmıştır (Soboul, 1969, s. 200).
[13] Milli birliği tehdit ettiği düşüncesiyle sonradan merkeziyetçiliğe dönüş yapılmıştır (Soboul, 1969, s. 207-208).

Medeni Kanunu'nu kabul etmiştir (Soboul, 1969, s. 178-179; Hobsbawm, 2003, s. 121; Sarıca, 1981, s.70). Böylece Rahipler maaşa bağlandı, eski örgütlenmeleri kaldırıldı, seçilmelerine ilişkin Papalık yetkileri feshedildi (Sarıca, 1981, s. 71). Yasa Vatikan tarafından tepkiyle karşılandı. Zaman içinde Fransız Kilisesi Vatikan'dan ayrılarak millileştirilmiş oldu (Soboul, 1969, s. 210-214; Sarıca, 1981, s. 70-71).

Paranın değer kaybının Devrimde de devam etmesi ve Kilise mallarının satışının ekonomik sıkıntıya çare olmaması nedeniyle, halkın yaşam şartları daha da zorlaştı. Ayrıca seçim sisteminin servete göre belirlenmesi, köylülerin Devrime rağmen toprağa sahip olmaması halkta huzursuzluğu arttırmaktaydı. 1791 yılında başlayan toplumsal gerginlikler ve sadakat yemini etmeyen Rahiplerin soylularla birleşmesi Jakobenlerin Katolik düşmanı haline gelmesine neden oldu (Soboul, 1969, s. 216-225).

Ailesi ile birlikte Fransa'dan kaçarken yakalanan kralın Paris'e geri getirilmesi sonrasında halk hareketi güçlenmeye başladı ve daha hiç konuşulmamış olan cumhuriyet fikri taraftar toplamaya başladı. Kordölyeler cumhuriyet ilan edilmesi teklifinde bulununca, bu durumun dışarıda savaşa, içerideyse karışıklığa yol açabileceği düşüncesiyle Kurucu Meclis, kralı affetti. Meclisin bu tutumu vekillerin ikiye bölünmesine neden oldu. Bu dönemdeki ayrılıklar yaklaşık 50 kişinin öldürüldüğü Champs de Mars katliamına yol açtı (Soboul, 1969, s. 237-239; Sarıca, 1981, s. 73).

1791 anayasasının hazırlanmasından sonra dağılan Kurucu Meclisin yerine seçilen Yasama Meclisinde; sağda bulunan Föyyanların 264 milletvekili, solda oturan Jakobenlerin 136 milletvekili varken 300'ü aşkın vekil ise bağımsızdı. Liderleri meclis dışında kalan Föyyanlar monarşiyi savunurken, Jakobenler kralı tahttan indirmek istiyor, bağımsızlarsa genellikle Jakobenleri destekliyorlardı (Sarıca, 1981, s. 74-75). Öte yandan Avusturya tahtına oturan II. François'nın Fransa'ya verdiği nota üzerine meclis 20 Nisan 1792'de savaş ilan etmiş ve Fransız ordusu bu savaşta ilk yenilgisini almıştı (Hobsbawm, 2003, s. 124; Sarıca, 1981, s. 75; Soboul, 1969, s. 254-257; Sander, 2003, s. 165). Bu dönemde Prusya ordularının Fransa'ya girmesi de ayrılıkları artıran diğer bir sebep oldu (Soboul, 1969, s. 260; Sarıca, 1981, s. 75-77; Sarıca, 1977, s. 104; Sander, 2003, s. 165.).

Jirondenlerin iktidarı kaybetmemek uğruna izledikleri siyaset, ülkeyi savaşa sürüklerken halk sokaklara döküldü. Meclisin açılışından beri süren görüş ayrılıkları bu

dönemde doruğa ulaşmıştı. Jirondenler sarayla irtibatları nedeniyle zayıflamaya, Jakobenler ve Kordölyeler ise milli duygularla hareket ettikleri için güç kazanmaya başladılar (Sarıca, 1981, s. 77; Soboul, 1969, s. 261-262). Jakobenler ve Kordölyeler Robespierre'in etkisiyle kralın azledilmesi için dilekçeler verdiler. Halk kralın azledilmemesine gittikçe daha çok tepki gösteriyordu. Avusturya ve Prusya orduları komutanı Brunswick Dükü'nün verdiği nota, halkın öfkesini daha da arttırdı. Halk kralı tahtından indirmesi için meclise 9 Ağustos akşamına kadar süre tanıdı ancak meclis herhangi bir şey yapmadı. Bunun üzerine 10 Ağustos günü halk ayaklanarak saraya girdi; Kral ve ailesi ise meclise sığındı (Sarıca, 1981, s. 78; Soboul, 1969, s.262-266). 14 Temmuz kadar önemli milli bir ayaklanma olan 10 Ağustos ayaklanması[14] aslında pasif vatandaş olarak kabul edilen halkın siyasete katılımı demekti. Bu ayaklanma ile Föyyanlar ve Üçler tarih sahnesinden silinmiş, Jirondenler ise oldukça zayıflamışlardı. Halk hareketini arkasına alan ve milli duygularla hareket eden Jakoben ve Kordölyeler güç kazanmışlardı (Sarıca, 1981, s. 78-79; Soboul, 1969, s. 264-268).

Bu aşamada, aktif-pasif vatandaş ayrımını ortadan kaldıracak bir anayasa hazırlanmasına ve bu anayasayı hazırlayacak bir Konvansiyon Meclisinin seçilmesine karar verildi (Soboul, 1969, s. 274-275). Föyyanların gözden düşmesinin ardından bu defa da Jirondenler ve Dağlılar mücadelesi başladı. Eylül ayında patlak veren kralcı Vendée ayaklanmasına tepki olarak Paris Komünü üyesi olan gazeteci Marat, halkın kendi adaletini kendisi vermesi gerektiği yönündeki afişleri Paris sokaklarına astırdı. Bunun ardından başlayan ve 5 gün süren olaylarda hapishanelerdeki 1400 civarında insan öldürüldü. Ardından Fransız ordusunun Valmy'de kazandığı zafer ihtilalin başarısının ilanı olarak kabul edildi. Zafer gününde Milli Konvansiyon, Yasama Meclisi'nin yerini aldı (Sarıca, 1981, s.79-81; Hobsbawm, 2003, s. 124; Soboul, 1969, s. 277-279; 286; Moore, 1989, s. 123).

[14] Bu ayaklanma sırasında çarpışmalara katılan Claire Lacombe elinden yaralanmış ve halk tarafından "Yurttaş Çelengi" ile onurlandırılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. 3. Bölüm.

1.2.2. 1792-1795 Dönemi

1.2.2.1. Konvansiyon Meclisi

Konvansiyon Meclisi, 21 Eylül 1792 tarihinde krallığı kaldırarak cumhuriyeti ilan etti (Hobsbawm, 2003, s. 124; Mooers, 1997, s. 91; Seignobos, 1960, s. 308; Soboul, 1969, s. 287-289; Sander, 2003, s. 165). Aktif-pasif vatandaş ayrımı kaldırılarak genel oy sistemi ile seçilen mecliste, çoğunluğu Ovalılar (*La Plaine*) adı verilen grup ile Jirondenler ve Dağlılardan oluşan bir meclis oluşturuldu (Hobsbawm, 2003, s. 124; Soboul, 1969, s. 288). Ovalılar, yurtseverleri bir araya getirmeyi amaçlarken, Jirondenler ılımlı burjuvaziyi, iktisadi hürriyeti ve mülkiyet hakkını savunmaktaydı. Dağlılar ise cumhuriyet rejimini sürdürmeyi, merkeziyetçiliği ve olağanüstü tedbirleri savunmaktaydılar (Seignobos, 1960, s. 309). Ayrıca monarşi taraftarı olan Jirondenlere şiddetle karşı çıkan Dağlılar aynı zamanda Jakoben Kulübü'nün üyesiydiler (Soboul, 1969, s. 290-299; Sarıca, 1981, s. 83-84).

Yapılan yargılamalar sonrasında XVI. Louis 21 Ocak 1793 tarihinde Concorde meydanında idam edildi. Bundan sonra ihtilal yanlılarıyla karşıtları arasında bir ölüm-kalım savaşı başladı. Fiyatlar artarken yoksulluk da artıyordu; dört yıldır zenginleşmekte olan burjuvaziye karşı Kızıl Papaz lakaplı *Jacques Roux*[15] liderliğinde proletaryaya dayanan bir halk hareketi olan *Öfkeliler* tarafından, ilk sınıf mücadelesi veriliyordu. Jirondenlerin düşmesinde katkıları olan bu hareket, önceleri Jakobenler ile işbirliği yapmış olsa da, kısa bir süre sonra *Jacques Roux* tutuklandı (Moore, 1989, s. 121,138; Sarıca, 1981, s. 85-87).

İktisadi buhran, isyanlar ve Avrupa koalisyonunun ele geçirdiği bölgelerde feodaliteyi yeniden kurması gibi olumsuzluklar Konvansiyon Meclisi'ni sert tedbirler almaya sevk etti. Temyizi olmayan ihtilal mahkemeleri kurularak tüm yetki Konvansiyona verildi. İhtilalci Gözcü Komiteleri şüpheliler listesi hazırlarken, Kamu Selameti Komitesi kuruldu (Moore, 1989, s. 123; Soboul, 1969, s. 312-319; Sarıca, 1981, s. 88; Seignobos, 1960, s. 309). 9 üyeli, meclise bağlı geçici bir yürütme kurulu olan bu komite, gerekli hallerde savunma tedbirleri almakla görevlendirilmişti. Nitekim Komite

[15] Jacques Roux hakkında daha fazla bilgi 24 nolu dipnotta yer almaktadır.

tahıl tavan fiyatlarını belirleyerek gerektiğinde ürünlere el konulabileceğine dair bir kararname yayınladı ve zenginlerden bir milyarlık istikrazda bulunuldu (Soboul, 1969, s. 313-314; Sarıca, 1981, s. 88-89). Ardından Jirondenlerin, Jakobenlerden bazı önemli kişileri tutuklamasıyla, Jakobenler Konvansiyonun Jironden vekilleri tutuklamasını sağladı ve iktidar Dağlılara, dolayısıyla da Robespierre'e geçti (Sarıca, 1981, s. 89-90; Soboul, 1969, s. 334-336; Sander, s. 166; Moore, 1989, s. 121).

Bu gelişmeler, meclisin gittikçe diktatörleştiği suçlamalarına sebep olunca Konvansiyon, sosyal alanda çıkardığı 3 kanun ve 24 Haziran 1793'te kabul ettiği anayasayla halkı etkilemeye çalıştı. Öncekine göre daha eşitlikçi ve daha sosyal bir Haklar Bildirgesi içeren yeni anayasa, halk egemenliği açısından oldukça önemli bir adımdı (Mooers, 1997, s. 91; Sarıca, 1981, s. 90; Soboul, 1969, s. 340-341) ancak içinde bulunulan koşullar nedeniyle yürürlüğe giremedi (Soboul, 1969, s. 341-355; Sarıca, 1977, s. 105). 1793 yazında; yoksulluk, muhtemel bir Jironden ayaklanması ve Avrupa koalisyonun müdahaleleri nedeniyle sert ve acele tedbirlerin alınması gerektiği için barış sağlanıncaya değin ihtilalci bir hükümet kurulmasına karar verildi (Sarıca, 1981, s. 90-92; Sarıca, 1977, s. 105-107). Bu ortamda gazeteci Marat'nın bir suikast ile öldürülmesi, yoksulluğun kıtlığa dönüşmesi ve Toulon limanının kralcılar tarafından İngilizlere teslim edilmesi halkın galeyanını arttırınca ihtilalci hükümet de daha sert önlemler almaya başladı (Soboul, 1969, s. 346-365).

Kamu Selameti Komitesi iktidarı tam anlamıyla eline geçirmiş, Genel Güvenlik Komitesi'ne iç güvenlikte şüpheli görülen kişileri tutuklama yetkisi[16] verilmiş, ihtilal mahkemeleri tüm hayatı kontrol eder hale gelmişti. Genel seferberlik ilan edilerek Fransız ordusunun asker sayısı bir milyona çıkarıldı; vatandaşın özgürlüğünden ziyade devletin güvenliği, liberal iktisat politikalarına karşı ise kamu yararı dikkate alındı. Bu dönemde Fransız merkezileşmesinin temellerinin atıldığı otoriter bir tutum izlendi (Sarıca, 1981, s. 93-95; Sarıca, 1977, s. 104; Soboul, 1969, s. 349-355; Seignobos, 1960, s. 309).

[16] Bu yetki 17 Eylül 1793 tarihinde verilmiştir (Bookchin, 1996, s. 354).

1.2.2.2. Terör Dönemi

İhtilal hükümeti döneminde Strasburg zenginlerinden tahsil edilen vergilerin bir kısmı yoksul halka dağıtıldı, ekmek vesika ile verilmeye başlandı, üretim, ticaret ve ulaştırma işlerinden sorumlu bir komite kuruldu. Fransız sömürgelerinde kölelik tamamen kaldırıldı (Mooers, 1997, s. 91; Sarıca, 1981, s. 95; Sarıca, 1977, s. 104; Moore, 1989, s. 139). 17 Eylül'de çıkarılan bir kanunla tedhiş hareketi başladı, ihtilal mahkemeleri çalışmalarını hızlandırdılar. 16 Ekim'de *Marie Antoinette* idam edildi. O ihtilalin ilk idam ettiği kadındı.

Resim 2: Marie Antoinette'in İdama Götürülüşü (William Hamilton -1793). Kraliçe Marie Antoinette'le birlikte kadınlara giyotin yolu açılmıştır (Hamuroğlu, 2019).

Kasım'a kadar 243 kişi, federalistlerden kurtarılan bölgelerde ise 2400 kişi giyotine gönderildi. Yargılama olmaksızın kurşuna dizme olayları yaşanmaya başladığı gibi, tutuklu taşıyan bir gemi batırılarak 2000 kişi öldürüldü. 1793 yılında Fransa'nın iç ve dış düşmanlardan temizlenmesinin bedeli 35 bin - 40 bin civarında insanın ölümü olmuştur. Bu süreçte ekonomi, alınan tedbirlere rağmen başarısızlığa uğradı ve vergi politikaları halktaki huzursuzluğu artırdı (Sarıca, 1981, s. 95-96; Sander, 2003, s. 166; Moore, 1989, s. 141-142; Seignobos, 1960, s. 309).

Terör döneminin en belirgin özelliklerinden birisi ise ihtilalcilerin dine karşı olmalarıydı. Aslında Devrim sonrasında dine karşı bir önyargı yokken, Kurucu Meclis tarafından çıkarılan Rahipler Medeni Kanunu'na din adamlarının gösterdiği tepki, bazı din adamlarının ant içmemeleri ve soyluları desteklemeleri dine karşı tepkiyi beraberinde getirdi (Sarıca, 1981, s. 96; Soboul, 1969, s. 375). 1793'te Kamu Selameti Komitesi yeni bir dinsel görüş oluşturma ve hristiyanlıktan çıkma çalışmaları yapmaya başladı. Dini bayramlar kaldırıldı, Hz. İsa'nın doğumuyla başlayan miladi takvim yerine cumhuriyetin ilk günü olan 22 Eylül 1792'yi başlangıç kabul eden Devrim Takvimi yürürlüğe konuldu. Aylara sis, yağmur, çiçek, sıcak gibi isimler verildi. Hristiyan tapınmasının önlenmesi için Pazar günlerinin kaldırılması ve belirli bölgelerde tapınmaların yasaklanması gündeme geldi. Ayrıca tapınma araçlarına el konuldu, Kilise dışı ayinler yasaklandı ve Katolik azizlerine ait resimlerin yerini Devrim şehitlerinin resimleri aldı. Son olarak, 1793'te Kiliselerin kapatılmasına karar verilmesiyle Katolikliğe son darbe vurulmuş oldu. (Sarıca, 1981, s.97; Soboul, 1969, s. 380-383).

Dinin kaldırılması uygulamalarına paralel bir şekilde; Devrimci ilkelerin kutsallaştırılması ve yüceltilmesi amacıyla halka "*Halk Hareketi*", "*Özgürlük Şehitleri*" ve "*Yüce Varlık*" tapınmaları yapılmaya başlandı. Bunlarla bir anlamda Tanrı'ya bağlılığın sürdürüldüğü, ancak Hristiyanlığa karşı çıkıldığı tezi savunulmuş oluyordu. Ancak bu dönem uzun sürmedi, gelen tepkiler üzerine Konvansiyon iktidarı (Seignobos, 1960, s. 310) 8 Aralık 1793'te, din ve ibadet özgürlüğünü tekrar kabul etti. Kiliseler ile ilgili alınan önlemler devam ettirildi. Kiliseler ancak 1794 yılından sonra açılmaya başladı (Sarıca, 1981, s. 97).

Robespierre, Kamu Selamet Komitesine seçildikten sonra hükümetin gerçek başkanı oldu ve Jakobenlerin mahvolmuş Fransa'yı yönetebilmek için tek yol olarak gördükleri Terör politikasının en önemli uygulayıcısı oldu. Jakobenler genel olarak küçük burjuvazinin tarafında yer almaktaydı; Jirondenlerle anlaşamamalarının sebebi de farklı sınıfları savunmalarıydı. Yönetimi tek başına elde eden Jakobenler, solda Öfkelilerin ve sağda ise Ilımlıların muhalefetiyle terör aracığıyla mücadele ettiler. Örneğin 1794'te, halkı kıtlık yüzünden ayaklandırmaya çalışan Öfkelilerin lideri *Jacques Roux* tutuklandı (Sarıca, 1981, s. 97-98; Seignobos, 1960, s. 309). Sonrasında, Ilımlıların lideri *Danton* ise idam edildi (Soboul, 1969, s. 414-415; Sarıca, 1981, s. 97-98; Moore, 1989, s. 125).

Robespierre sosyal eşitliği sağlamak adına Ventose kararlarını çıkardı. Bu kararların sonucunda yaklaşık üç yüz bin cumhuriyet düşmanının mallarına el konulmuş ve halka dağıtılmış oldu. Ayrıca bazı sosyal güvenlik tedbirleri alındı; kalabalık ailelere para yardımı yapıldı, hasta bakımı ücretsiz hale getirildi, ihtiyarlara ve çalışamayacak durumda olanlara maaş bağlandı (Moore, 1989, s. 127; Sarıca, 1981, s. 99-100; Soboul, 1969, s. 434-437). Öte yandan 10 Haziran 1794'te yürürlüğe giren kanunlarla, ihtilal mahkemeleri tekrar kuruldu ve yargılama şekilleri sertleştirildi. Mahkemelerin faaliyete başlamasından sonraki 45 gün içinde 1285 kişi, toplamda ise 17 bin kişi idam edildi. İdamların gittikçe artması tedirginliği artırırken, Jakobenlerin uyguladığı iktisat politikaları da tüm kesimleri olumsuz etkiliyordu (Moore, 1989, s. 125; Sarıca, 1981, s. 100-101). Robespierre'e karşı bir muhalefet oluşmaya başlamış, hatta Robespierre Genel Güvenlik Komitesi ve Kamu Selameti Komitesi tarafından bile eleştirilmeye başlanmıştı. Robespierre'in diktatörce uygulamaları bu durumdan rahatsız olan burjuvaziyi harekete geçirdi. Ovalılar ile halkın desteğini alan komplocular, mecliste Robespierre'in konuşmasına izin vermeyerek, onun arkadaşlarıyla birlikte tutuklanmasını sağladılar. Konvansiyon da Robespierre ve yanındakileri kanun dışı ilan etti ve idamlarını onayladı. 28 Temmuz 1794'te (Devrim takvimine göre 9 Thermidor), Robespierre, kardeşi, Saint-Just, Couthon, Henryot ve 22 kişi daha idam edildi. Takip eden günlerde de bu idamlar devam etti (Moore, 1989, s. 112; Sarıca, 1981, s. 101-102; Soboul, 1969, s. 455-456).

9 Thermidor olayı Fransız Devrim tarihi açısından 14 Temmuz ve 10 Ağustos sonrasındaki en önemli olaylardan biri olarak kabul edilmektedir. Robespierre'in ölümü, aynen XVI. Louis'nin idamında olduğu gibi, yalnızca bir kişinin ölümü değil, bir devrin, hatta bir rejimin sonudur. Diğer taraftan, Rousseau'dan etkilenen ve erdem ilkesine önem veren Robespierre'in (Soboul, 1969, s. 438-440, 457) idam edilmesi demokratik ve eşitlikçi politikaların da sonunu getirmiştir. Hiçbir sınıfa yakın olmayan Jakobenlerin yönetimden uzaklaştırılmaları hem cumhuriyet rejiminin ve hem de ihtilalin sonunu getirmiştir. Bu aşamadan sonra sağ görüş iktidara gelmiş, bu sefer Jakobenlere karşı terör uygulanmıştır. Kamu Selameti Komitesi'nin yetkileri kısıtlanmış, Jakobenler Kulübü kapatılmış, bu dönemde çıkarılan kanunlar tek tek yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca ant içmediği için görevlerinden alınan papazlar görevlerine geri dönmüş ve isyancılar affedilmiştir. Robespierre'in Kızıl Terörünün yerini, kralcı Beyaz Terör almıştır (Sarıca, 1981, s. 98-104; Moore, 1989, s. 129; Soboul, 1969, s. 460).

1.2.3. 1795-1799 Dönemi

Konvansiyon iktidarı, Jakobenlerin tasfiyesinde aldığı kararlarla cumhuriyet rejimini tehlikeye attığını ve karşı Devrime zemin hazırladığını anlayınca, bir sonraki seçimde kralcıların meclise egemen olmamaları için yeni meclis üyelerinin üçte ikisinin Konvansiyon üyeleri arasından seçilmesine karar verdi. Bu karar üzerine kralcılar 5 Ekim 1795'te ayaklandılar. Bu isyanın Jakoben bir komutan olan Bonaparte tarafından bastırılması ile düzen yeniden sağlandı (Sander, 2003, s. 167; Sarıca, 1981, s. 104-105).

Hiçbir zaman yürürlüğe girmeyen 1793 Anayasasının meclis ve kişi diktatörlüğü doğurmuş olmasına bir tepki olarak hazırlanan 1795 anayasası, kuvvetler ayrılığını ve laiklik ilkesini kesin bir şekilde belirledi. Genel oy kaldırılarak aktif-pasif vatandaş uygulamasına tekrar dönüldü. Bu sayede halk siyasetten kısmen uzaklaştırıldı. Yasama için iki meclisli bir yapı oluşturuldu. Yürütmenin ise 3'er ay başkanlık yapacak 5 Direktuvar tarafından sırayla üstlenilmesine karar verildi (Sarıca, 1981, s. 108-109; Seignobos, 1960, s. 310). Anayasanın değiştirilmesi çok zorlaştırıldı; anayasanın meşru yollarla değiştirilememesi Direktuvar Dönemini bir darbeler dönemi haline getirdi (Sarıca, 1981, s. 108-109).

Yeni anayasa 27 Ekim 1795 tarihinde yürürlüğe girdi. Kapitalizmin hızla geliştiği bu dönemde fiyatlar 230 kat, ücretler ise 63 kat arttı. Burjuvazi ise daha da zenginleşti. Bu dönemde sosyal eşitliği savunan, sınıf mücadelesine dayalı proletarya diktatörlüğü görüşüne sahip bir hareket olan (Eşitler) Babuvizm (Sarıca, 1977, s. 105-107) ortaya çıksa da işçi sınıfı yeterince güçlü olmadığı için sonuç alamadı. Sağ ve sol görüşler arasında bir denge siyaseti izleyen Direktuvar'a karşı ilk başkaldırıyı Babeuf önderliğindeki Eşitler yaptı. Ancak başarısız olan başkaldırı sonucunda 1797 tarihinde Babeuf ve Darthé idam edildi (Sarıca, 1981, s. 110-115; Sarıca, 1977, s. 133-134).

9 Thermidor olayı sonrasında liberal bir devlet ve burjuvazinin menfaatlerini koruyan bir hükümet isteyen burjuvalar yürütmeyi 5'e bölerek zayıflatmışlar, bu da yeni sorunlara sebep olmuştur. İzlenen denge politikaları hem Kralcıları ve hem de Neo-Jakobenleri yeniden güçlendirmiştir. Öte yandan artık ordunun yapısı da değişmiştir; ihtilalin korunması, halkın kurtarılması ve savunma savaşları yapılması politikaları yerini yayılma ve iktisadi bunalımı önlemek için yapılan talanlara bırakmıştır. Bu da

burjuvazinin orduyu iç siyasette kullanma isteği nedeniyle askeri diktatörlüğe kapı açmıştır (Sarıca, 1981, s. 115-119).

Kralcıların temizlenmesinin ardından mecliste güç kazanmaya başlayan Jakobenler de 2 Floréal (4 Mayıs 1798) darbesiyle seçim iptal edilerek zayıflatılmıştır. Bu arada Napoléon Bonaparte İtalya ve Mısır seferleriyle saygınlık kazanmış, huzur ve düzeni sağlayabilecek tek adam olarak görülmeye başlanmıştır. Anayasa değişikliği isteyen Revizyoncuların da desteğiyle bir darbe planı hazırlanmış (Sarıca, 1981, s. 120-126; Seignobos, 1960, s. 313) ve 18-19 Brumaire Yıl VIII (9-10 Kasım 1799)'de Revizyoncu *Sieyes*, *Roger Ducos*, Napoléon'un kardeşi *Lucien Bonaparte*, *Cambacéres* ve *Talleyrand* önderliğindeki darbe ile Direktuvar yönetimine son verilerek, yeni bir anayasa hazırlamak üzere üç Konsül (Sieyes, Ducos ve Napoléon Bonaparte) görevlendirilmiştir. Bu darbeyle Fransa bir diktatöre teslim edilmiş, Fransız Devrimi ise fiilen sona ermiştir (Sarıca, 1981, s. 120-126; Seignobos, 1960, s. 312).

1.3. Fransız Devriminde Kadınların Rolü

Fransız Devrimi toplumsal ve siyasal anlamda birçok yeniliğin başlangıcı olmuştur. Siyasal anlamda dünya, cumhuriyet tipindeki yönetim biçimiyle ilk kez Fransız halkı'nın büyük bedeller ödemesiyle tanışmıştır. Kutsallık içerdiği düşünülen krallıkların yönetilenler tarafından devrilebileceği görülmüştür. Krallıkların soylu sınıfı olarak anlaşılan, feodal kılıç soyluları tarihten silinmiş[17] "vatan" kavramı ile birlikte "seferberlik" ve "milli bir ordu" olgusu gelişmiştir. "Gençlik" kavramı, genç aydınlar ve meydanlarda çarpışan gençlerin etkin mücadeleleri ile ilk kez bu kadar çok "isyan" ve "Devrimle" özdeşleşmiştir. Fransızlardan etkilenen diğer milletlerde değişimi isteyenler, düşüncelerini "genç" veya "yeni" kelimeleriyle birleştirerek kullanmışlardır[18]. Alp

[17] Feodal sınıfın hukuken ortadan kalkmasında, devrim öncesinde daha öncelerden senyör olan ailelerin burjuvaziye kaymaları, yani tarım merkezli ekonomiden, ticaret merkezli ekonomiye kaymaları da etkilidir. Ayrıca Fransız köylüsü de Avrupa'daki diğer feodal yönetimler altındaki köylülere nazaran 18nci yüzyılda göreceli olarak daha rahat olduğu söylenmektir (Tocqueville, 2004, s. 197 -202). Ancak bu Fransa'nın içine girdiği ekonomik zorlukta köylülerin ve halkı açlık çektiği gerçeğini ortadan kaldırmaz.

[18] Alp Hamuroğlu bunu şu şekilde ifade etmektedir: "*Kurulan bu bağ, devrim-gençlik ilişkili hareketlerin bütün Avrupa'yı sarmasına ve "devrim-gençlik" yazınının (literatürünün) ortaya çıkmasına yol açacaktır. Avrupa ülkelerinde monarşilere karşı mücadele eden bütün gruplar için "genç" tamlayanı her yerde kullanılmaya başlar. İtalyan Mazzini tarafından kurulan ve birleşik ve cumhuriyetçi bir İtalya'yı savunan gençlik örgütü olan* Giovine Italia *(Genç İtalya) bunun öncüsüdür. 1836'da* Das Junge Deutschland, *Alman*

Hamuroğlu'nun ifadesiyle Devrimin önemli bir yan etkisi daha vardır, kadın hakları. Devrimden önce ve sonra kadın hakları ile ilgili ilk fikirler ortaya çıkmıştır (Hamuroğlu, 2019).

Resim 3: Yurtsever Kadınlar Kulübü; Ordu seferberliği yanında büyük bir "sivil seferberlik" oldu. Ve kadınlar bu seferberlikte başroldeydi (Jean-Baptiste Lesueur, 1791, Musée Carnavalet).

Fransız Devrimi'nde kadınların konumunu ve etkili olan kadınları birkaç düzeyde ele almak gerekmektedir. Kadınlar, kadın hakları bağlamı olmaksızın, Devrimin öncesinde ve sonrasında Devrim yanlısı ve Devrim karşıtı olarak Devrimi nasıl etkilemişlerdir?

1.3.1. Ayaklanmaları Ateşleyen Taşralı ve Yoksul Fransız Kadınları

Fransız Devrimi'nde etkili olan en önemli unsurlardan birisinin, Fransa'nın içinde bulunduğu ekonomik bunalım olduğu daha önceki bölümlerde anlatılmıştır. Kral ve saray

---

yönetimlerinde korku yaratır. 50'li ve 60'lı yıllarda bütün Avrupa'yı Jeune Europe *akımı sarmıştır. Avrupa'da eğitimli gençler arasında yayılan* jeune*'lük "Avrupa'nın birçok ülkesinde ilk kez görülen bir* devrim gücü" *durumuna gelir. Avrupalılar, Osmanlı yönetimine muhalif Avrupa'daki Türk gençlerinin "Jön Türk" olduğunu belirtmeyi ve bunu vurgulamayı birçok bakımdan doğru görürler, "Yeni Osmanlılar"dan başlayarak Avrupa'daki ve Türkiye'deki bütün devrimciler böylece hep "Jön Türk" olur. Türkiye'nin devrim çizgisinin çıkış noktası olan Jön Türklük, gene o zamandan başlayarak "en önemli Türk markası"dır*." (Hamuroğlu, 2019).

çevresinde yer alan kostüm soylularının lüks harcamaları, özellikle fakirliği ve açlığı yoğun bir şekilde yaşayan Fransız yoksul ve işçi kadınlarının tepkisini çekmekteydi. 1789 yılında daha önceki bölümlerde bahsedilen, kralın meclisi olan Genel Meclis'in uzun yıllardan sonra toplanması gerilim içindeki Fransa halkını memnun edecek düzeyde değildi. 1155 üyeli Genel Mecliste burjuva ve geri kalan Fransa halkına üçüncü sınıf denilmekteydi ve bu mecliste üçüncü sınıfın oranı 578 üye ile toplam üye sayısının yarısı kadardı. Çok daha küçük bir zümreyi temsil eden asiller ve ruhbanların nüfusu, bu tablo içinde çok daha fazla olmaktaydı. Üçüncü sınıfı temsil eden üyeler, halk adına bir "millet meclisi" kurdular. Kral bu durumu kabul edip, bu meclise asillerden ve ruhbanlardan da üye çağrılmasını istemiştir (27 Haziran 1789). Aynı yıl içinde 9 Temmuz'da Kurucu Meclis çalışmaları başlamıştır. Yapılacak reformlar konusunda uzlaşmanın sağlanamadığı siyasi tartışmaların devam ettiği bu dönemde bir de, 1789 yılı tarımdan beklenenin çok altında bir ürün alındığı için, tahıl ve buna bağlı olarak ekmek fiyatlarının arttığı bir dönem olmuştur. Tarih'in en önemli olaylarının başlangıcını tetikleyen olaylar bu noktada düğümlenmiştir[19].

Resim 4: Kadınların Versailles Yürüyüşü, 5 Ekim 1789 (Hamuroğlu, 2019).

[19] Ayrıntılı bilgi için bkz. bölüm 1.1.

14 Temmuz 1789'da Bastille Sarayı işgal edilirken, ön saflarda ve kalabalığın içinde çok sayıda kadın bulunmaktaydı (Serebryakova, 2019; Çakmak, 2007; Hamuroğlu, 2019). Sahnede Fransız halkının öfkesini ilk ortaya koyan kadınlardır. 5 Ekim 1789 sabahı Paris'te çamaşırcılık, pazarcılık gibi uğraşlarla ailesinin geçiminin kaygısında olan binlerce kadın meydanda toplanmış ve 6 saat boyunca Versailles'a yürümüşlerdir. Tablolara konu olan bu yürüyüşte (Ek 1), kadın hakları açısından önemli olacak kimi isimler ön plana çıkarken, bu gibi hareketlerin içinde bir araya gelmenin gücünü keşfeden, siyaseti etkilemekten ziyade günlük iş ve aile geçiminin derdinde olan pek çok kadın bulunmaktadır (Çakmak, 2007; Hamuroğlu, 2019). Pazar grubu olarak anılan sayıca çok daha fazla olan kadın grubu, ekonomik krizden en fazla etkilenen grubu oluşturuyordu. Bu kişiler, kadınların toplumdaki yeri gibi konular üzerine düşünmek yerine kendi işinde gücünde olan, daha muhafazakâr, ekmek derdinde olan kadınlardı. George Rude eserinde şu şekilde tasvir etmektedir:

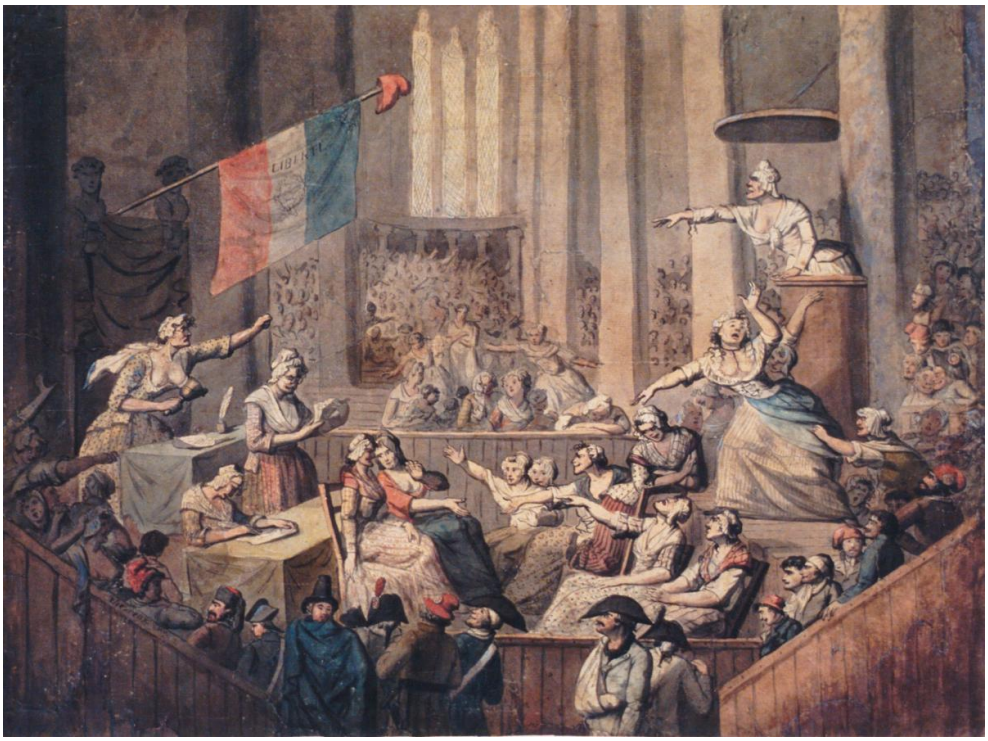
> "Kadınlar katılmaya başlamışlardı. Özellikle ekmek krizi kadınları doğrudan etkiliyordu ve bundan sonra, erkeklerden daha çok kadınlar harekette öncü rol oynayacaklardı. 16 Eylül'de Hardy, kadınların hububat yüklü beş arabayı Chaillot'ta durdurduklarını ve bunları Paris'teki Belediye Konağı'na getirdiklerini kaydediyordu. Ayın 17'sinde, gün ortasında, Belediye Konağı, fırıncıların davranışlarından şikâyetçi kızgın kadınlar tarafından kuşatıldı; kadınlar Bailly ve Belediye Meclisi tarafından kabul edildi. Hardy şöyle yazıyordu: 'Bu kadınlar avaz avaz bağırarak, erkeklerin hiçbir şeyden anlamadıklarını, bundan böyle sorunları kendilerinin çözeceğini ilan ediyorlardı. Ertesi gün Belediye Konağı tekrar kuşatıldı ve taahhütler verildi. Aynı akşam Hardy, kadınların des Trois Maries Meydanı'nda bir hububat arabasını durdurduklarını ve ona yerel bölge karargâhına kadar eşlik ettiklerini gördü. Bu hareket 5 Ekim'deki politik gösterilere kadar ve gösteriler sonrasında devam etti." (Rude, 2015: 69).

Ancak 1789 olayları ile birlikte milli birlik olma duygusu, Fransız kadınlarını öyle etkilemişti ki 1792 – 1797 tarihleri arasında gerçekleşen birinci koalisyon savaşlarına karşı milli bir askeri seferberlik ilan edildiğinde, "sivil bir seferberlik" başlamıştır. Kadınlar bu sivil seferberlikte, askerler için diktikleri giysiler, ürettikleri araç gereçler ve bunların cepheye transferiyle ilgili başrolü oynamıştır. Bu süreçte pek çok kadın gönüllü hizmet etmek ve silahlı olarak savaşmak için orduya başvurdu. Ancak bu başvuruları olumlu karşılanmadı. Yine de erkekler gibi savaşan kadınlar hep vardı. Silahlı mücadelenin içinde yer almaları önlenemiyordu. Bazı kadınlar 1792'de kadın taburları oluşturmuştu. Ama erkekler buna karşı çıkmışlardı. Her şeye rağmen meydanlarda silahlı

mücadelelerin içinde yer alan kadınların dışında kalan kadınlar ise geleneksel olarak kabul edilen konumlarını sürdürüyorlardı (Hamuroğlu, 2019).

1.3.2. Devrimin Lider ve Fikir Öncüsü Kadınları ve Kadın Hakları Bağlamındaki İlk Faaliyetler

Devrim süreci içinde aktivist olarak yer almış kadınların en önemli isteği, özgürlüğü engelleyen tüm tabuların yıkılması, bütün insanlar eşittir söyleminin kadınları da kapsaması ve Fransa halkının açlık, sefalet ve yoksulluktan kurtarılmasıydı. Bu kadınların Devrim sürecindeki heyecanları, istekleri ve tutkuları, onların ortaya koyduğu eylemlerle isimlerinin bugüne kadar taşınmasını sağlamıştır. Fransız Devrimi'ne muhakkak çok sayıda kadın katılmıştır. Ancak onlardan çok azının isimleri kitaplarda yer almaktadır; Claire Lacombe, Olympe de Gouges, Théroigne Méricourt, Pauline Léon, Etta Palm d'Aelders, Manon Roland bunlardan en çok öne çıkan isimlerdir. Aşağıdaki bölümlerde Fransız Devrimi'nde öne çıkan kadınlara ilişkin kısa bilgiler verilmiştir.

Resim 5: Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Kulübü, dünyadaki ilk "kadın partisi"dir (Hamuroğlu, 2019).

1.3.2.1. Théroigne Méricourt

THÉROIGNE DE MÉRICOURT
(In the Musée Carnavalet)

Resim 6: Théroigne de Méricourt Théroigne de Méricourt'a ait bu resim Galina Serebryakova'nın Nine Women kitabından alınmıştır (Serebryakova, 1932, s. 2).

Olayların içinde ön saflarda yer alan, bu olayların içinde olmayıp arka planda Devrim siyaseti üzerinde liderlik yapan ve belirleyici rol oynayan kadınlar da vardı. Liderlik söz konusu olduğunda ilk beliren isimlerden birisi **Théroigne Méricourt**'du (Ek 2). 1756'da Belçika'nın küçük bir köyünde doğan Méricourt, çocuk yaşta zengin bir İngiliz aileye hizmetçilik yapmak üzere verilmiştir. Genç kız olduğu dönem ve sonrasında çevresindeki kendisine âşık erkeklerin ilgisini, hayatıyla ilgili bir güvence olmadığı için boşa çıkarmamış, aslında siyasetle pek ilgili olmayan bir hayat sürmüştür. Ancak 1789 yılında topum içindeki huzursuzlukları, düşünce ve isyan dalgalarını fark ettiğinde, önceki yaşamından koparak Paris'e gelmiş, siyasete ilgisi burada yeşermiştir. Fikirlerini besleyecek kitaplar edinmeye ve okumaya başlamış ve içindeki isyankâr coşku onu kalabalıkları coşturan konuşmalar yapmaya kadar götürmüştür. 14 Temmuz 1789 Bastille kuşatmasında ve birkaç ay sonraki Versailles yürüyüşünde, elinde kılıcı önde giden erkekler gibi savaşmıştır. 1790'da bir kadın olarak coşkulu konuşmalar yapıp, halkı galeyana getirmesi, onu monarşi taraftarı kişilerin ve gazetecilerin hedefi haline getirmiştir (Serebryakova, 2019, s. 17 - 22).

Toplumsal güvenliğin sıkıntılı olduğu bu dönemde Belçika'daki köyüne gitmiş, burada köyünün gençlerini etrafına toplayarak kendisinin de içinde olduğu 5-6 Ekim olaylarını ve Fransız Devrimine fikri kaynaklık eden düşünceleri anlatmaya koyulmuştur. Kısa bir süre sonra köyünden ayrılıp, Belçika'nın Liege şehrinde Devrimci bir dergi çıkarmıştır. Buradaki Devrimci faaliyetleri yürütmek için mücevherlerini satarak finans oluşturmaya uğraşırken, kral yanlıları tarafından kaçırılmış, Avusturya'nın *Kufstein* kalesinde tutuklu olarak tutulmuş ve yargılanmıştır[20]. Devleti değiştirme suçu ile ömür boyu hapisle tehdit edilerek suçu itiraf ettirilmeye çalışılan Méricourt, bu süreçte ağır hastalanmış ve ev hapsinde tutulmak üzere Viyana'ya gönderilmiştir. Burada Avusturya İmparatoru II. Leopold[21] ile görüşme fırsatı bulan Méricourt, görüşlerini İmparatora söyleyebilmiş, bir süre sonra İmparator'un izni ile serbest bırakılmıştır (Serebryakova, 2019, s. 17 - 22).

Méricourt, 1792 yılında, Fransa'da Devrimcilerle kral arasındaki gelişmeleri görünce Paris'e geri dönmüştür. Devrimci olarak yaptıklarıyla Jakobenler Kulübü üyelerinden takdir görmüştür. Avusturya'daki tutukluluğu süresince başından geçenleri coşkulu bir şekilde Devrimin önde gelenlerine ve halka anlatmıştır. Fransız Devrimi'nin kendi halkları arasında isyanlara neden olabileceği korkusu ile Fransa'ya karşı savaş açmaya hazırlanan Avusturya öncülüğündeki Avrupalı krallıklara karşı savaşmak gerektiğine dair konuşmalar yapmıştır. Bu konuşmalarda Avrupa'nın diğer krallıklarına kendileri gibi özgürlüğü arzu eden Fransız Devrimi'nin birçok yandaşının olduğunu söylüyor; yaptığı konuşmalar, Devrimin önde gelen isimleri Desmoulins, Danton, Brissot ve diğerlerini etkiliyordu. Konuşmalarında Fransız Devrimi'nin en önemli sloganlarından olan "özgürlüğün" lafta değil, kadın ve erkeği kapsayacak şekilde geniş olması gerektiğini de ifade ediyordu (Serebryakova, 2019, s. 23 - 24). Yaptığı konuşmalardan birinde özellikle kadınlara hitaben:

> "Yurttaşlar! Kendimizi vatanımıza adamayı unutmamalıyız. Silahlanacağız: Doğa bile bu hakkı bize veriyor. Erkeklere, onlardan daha az yiğit, daha az

[20] Bu dönemde çıkarıldığı mahkemelerdeki kayıtlarda hakkında şu cümleler yazılmıştır "*Onun fanatizm seviyesindeki heyecanı, herkesçe bilinen demokrasi düşüncesinden kaynaklanmaktadır* (Serebryakova, 2019, s. 22)."

[21] II. Leopold,1790 – 1792 yılları arasında Kutsal – Roma Germen İmparatorluğu'nu yönetmiştir. Fransa Kraliçesi Marie Antoinette'in erkek kardeşidir.

> cesur olmadığımızı, Avrupa'ya Fransız kadınlarının kendi haklarının bilincinde olduğunu göstereceğiz. Fransız kadınları! Toplumun içinde ne olduğumuzu ve ne olmamız gerektiğini anlayın. Haklarımızı ve sorumluluklarımızı öğrenmek için aklın muhakemesine başvurmalıyız ve onun rehberliğinde, adil olanı ve olmayanı ayırt edebileceğiz. Fransız kadınları! Bir kez daha tekrar ediyorum; görevimiz büyüktür; yıllardır erkeklerin cehalet, gurur ve adaletsizlikleriyle köleleştirilmiş kadınların zincirlerini kırmasının tam zamanıdır. Hatırlayalım; annelerimiz zamanında, Galli ve gururlu Alman kadınları, halk toplantılarına katılıp, özgürlük düşmanlarını püskürtürken, erkeğiyle birlikte dövüşürdü. Gönlü yüce kardeşlerim, hepiniz beni dinleyin; taarruza geçmek için silahlanacağız. Fransız amazonlarının listesini hazırlıyoruz, gerçekten vatanını seven gönüllü yazılsın…" (Serebryakova, 2019, s. 23-24)

"Yasa Dostları Kulübü" isminde bir kadın kulübü kuran Méricourt'la birlikte kadınlar sıklıkla toplantılar yapıyor, kitap okuyor, tartışıyor ve toplumsal işlerle meşgul oluyorlardı. Kadınların bir kulüple bir araya gelip fikir üretmeleri ve ev içinde yapageldikleri işlerle ilgilenmeyi azaltmaları, kısa bir süre sonra memnuniyetsizlik oluşturmaya başladı. Méricourt'un coşturan konuşmalarını takdir eden Devrimci önderler, kadınların siyasi işlerle ilgili olmalarını, toplumu dönüştüren kararların alındığı ortamlarda aktif rol almasını, geleneksel ev rollerini bırakmalarını olumlu karşılamadılar (Godineau, 2005, s.27; Serebryakova, 2019, s. 24; Çakmak, 2007, s. 730).

Méricourt'un Jakobenler Kulübüne tam üyeliği kabul edilmemişti. Ancak yine de 1793'e kadar tüm önemli halk hareketlerinde bulunmaya devam eden Théroigne Méricourt, Tuileries Sarayı Baskını'na (10 Ağustos 1792) en önde gitmiş, Devrim karşıtı kralcı bir yazarın linç edilmesinde doğrudan rol almıştır. Daha sonraki süreçlerde Jirondenlerle Jakobenler arasındaki anlaşmazlıklar ve çatışmalar artıp terör dönemi olarak anılan sürece girildiğinde, Fransız Devrimi'nin tüm Avrupa krallıklarındaki halkların özgürleşmesi yönünde ilham vermesini isteyen Méricourt, iç savaşa karşı uyarılar yapmaya başlamıştır. Kendi görüşleri de radikal olmasına rağmen Robespierre ve çevresindeki radikal Devrimcilerin yıkıcı uygulamalarını tehlikeli buluyor ve Jirondenlerin Devrimci hareketle bağını koparıp, halkın ihtiyaçlarını okuyamamasını, Fransız halkını yıkıma götüreceğini düşünüyordu (Serebryakova, 2019, s. 25 - 27). Konuşmalarında sınıfsal çatışmaların durması vurgusunu yapıyor, aşağıda yer vereceğimiz ifadelerin geçtiği broşürler hazırlatıp, tüm şehre yapıştırılmasını sağlıyordu: "*Yurttaşlar! Biz nereye gidiyoruz. Ustalıkla körüklenen ihtirasımız bizi baştan çıkarıyor.*

Hepimiz mahvoluşun kıyısındayız. Yurttaşlar durunuz! Artık kendinizi toparlamanın zamanı geldi'' (Serebryakova, 2019, s. 26). Ancak onun uyarıları etkili olmadı. 1793'te Devrimden sonra ekonominin, yani evlerindeki fakirliğin bitmediğini görerek sinirlenen öfkeli halk, Jirondenlere tehditler savurmak üzere Tuileries'e yürüdükleri bir ayaklanmada, ara bulmak için çaba harcayan Méricourt'u, Jirondenlerin safına geçtiğini düşündükleri için darp etmişler ve ömrünün sonuna kadar akıl hastanesinde kalacağı zihinsel bir hasar almasına neden olmuşlardır. Méricourt, Fransız Devrimi'nin ön plana çıkan ve halk hareketlerini yönlendiren bir konuşmacı olarak, bugün kadın haklarına ve feminist düşünceye ilham veren ve bu alanda ilk fikirleri ve hareketi yönlendiren birisi olması yönünden önemlidir.

1.3.2.2. Pauline Léon

Resim 7: Pauline Léon, https://womenineuropeanhistory.wordpress.com/2017/01/31/pauline-leon/, Erişim Tarihi 28.11.2019

Pauline Léon ve Claire Lacombe hem Devrime katılan hem de kadın hareketinin ilk örneklerini ortaya koyan isimlerden ikisidir. Bir grup 1793'te Devrimi aktif olarak yönlendirmek üzere Devrimci Cumhuriyetçi Kadınlar Derneği'ni kurmuştu. Lèon derneğin başkanı, Lacombe derneğin sekreteri olmuştu (Fraisse ve Perrot, 2005, Serebryakova, 2019, s. 84). 1793 yılında Fransız Devrimi'ni yönetenlerin halkın açlık ve ekonomi sorunlarına çözüm üretemeyişinin devam ettiği bir yıl olduğu, çeşitli çalışmalarda dile getirilmektedir. Jirondenlerin oportünist tavırları, enflasyon, asli

tüketim malzemelerinin hala pahalı olması Fransa'nın kenar mahallelerinde hissedilir bir ekonomik rahatlamayı mümkün kılmıyordu (Sarıca, 1981, s. 76). Devrimci Cumhuriyetçi Kadınlar Derneği, işte böyle bir dönemde ortaya çıkmış bir kadın hareketidir. Bu kadın hareketinin arkasında, yoksulların sesini öfkeli olarak ulusal mecliste dile getiren Roux'dan etkilenen taşralı kadınlar bulunmaktadır. Özellikle söz konusu pahalılığın halkı etkilediği 1793 yılında çamaşırcı kadınlar, çamaşır yıkama işinde kullanılan malzemelerin pahalılığı ve bu işin artık kendilerine hiç kar getirmiyor oluşundan ötürü, Ulusal Meclis'e bir heyet göndermişler, şikâyetlerini ayrıntılı bir dilekçe ve bir konuşma ile sunmuşlardı. Kısa bir süre sonra da çikolatacı Léon ve tiyatro oyuncusu Lacombe liderliğinde bir kadın kulübü örgütlemeye karar verdiler (Serebryakova, 2019, s. 84).

Cumhuriyetçi Kadınlar Derneği halktan, kızgın ve hakkını arayan kadınların (tezgâhtarlar, dikişçiler ve sanayi işçileri) derneğiydi. *Sankilot (Suns Culotte)* akımıyla yakın ilişkili olan kulüp, diğer kadın kulüpleriyle beraber sağcı Jirondenler ile Dağlılar (Montagnardlar) yani Jakobenler arasındaki siyasal tartışmalarda aktif rol aldı. 30 Ekim 1793'te Konvansiyon tarafından bu kulüp yasaklandı. Devrim meydanlarında kadınların tutuşturucu rol üstlenmeleri, halkı coşturmaları kabul edilmiş olsa da, toplumun geleceğini tayin edecek olan siyasal karar verme mekanizmaları söz konusu olduğunda, kadınlara doğanın kanunu olarak eski geleneksel rollerinde kalmaları söylenmişti.

> "Bu kulüpleri kapatan kararnameyi tanıtan raporda, bir milletvekili, cinsiyetler arasında siyasal ve sosyal rol ayrımı sorununu gündeme getirmekteydi. Vardığı sonuç kesindi: "Kadınların siyasal hakları kullanmaları olanaklı değildir. "Bu buyruğa rağmen, kadınlar sokaklarda ve balkonlarda, 1795'in hükümet karşıtı komplolarında ve çeşitli başkaldırı hareketlerinde siyasal bir rol oynamaya devam ettiler." (Godineau, 2005, s. 27).

Derneğin başkanı olan Pauline Léon, 28 Eylül 1768'de Paris'te çikolatacı bir çiftin altı çocuğundan biri olarak Telohan'da doğdu. Babası 1784 yılında öldü. Pauline Léon, annesine çikolata işinde, kardeşlerinin yetiştirilmesinde ve desteklenmesinde yardımcı oldu. Ayrıca yardım etmekten de sorumluydu. Bir ekmek isyanında, meydanları coşturan

liderlerden bazılarının, krallığın askerleri tarafından infaz edilmesine tanık olduktan sonra siyasi bir radikal olduğuna inanıyordu[22].

6 Mart 1792'de Pauline Lèon, Ulusal Muhafızlar'ın bir birimi şeklinde örgütlenme "doğal hakkını" talep eden, yani kadınların evlerini karşı Devrimci saldırılara karşı koruyabilmeleri için kadın milislerin kurulmasını öneren, 300'den fazla Parisli kadının imzaladığı bir dilekçeyi okumak üzere Yasama Meclisi'nin parmaklıklarına geldi (Godineau, 2005, s. 32). Lèon, halkın hâkimiyetinin silahlı örgütünün bir parçası olmanın, vatandaşlığın temel öğelerinden biri olduğu düşüncesindeydi[23].

Léon 25 yaşındayken, Claire Lacombe ile birlikte Devrimci Cumhuriyetçi Kadınlar Derneği'nin (*Société des Républicaines-Révolutionnaires*, 10 Mayıs-30 Ekim 1793) kurucusu olmuştu. 1793'te Claire Lacombe ile birlikte derneğin liderliğini yürüttü. Dernek, yetkililer kapatmadan önce sadece bir yıl kadar faaliyet gösterdi. Leon ayrıca Cordeliers Kulübü'nün de bir üyesiydi. 29 yaşında, Enragé[24]'nin (Kudurmuşlar) liderlerinden biri olan *Théophile Leclerc* ile evlendi. Daha sonra tutuklandılar, ancak nisan ve ağustos ayları arasında 1794'teki Lüksemburg cezaevinde ayrı ayrı tutuldular. Hayatı hakkında çok az şey bilinen Pauline Léon'un, 1838'de evinde öldüğü bilinmektedir[25].

Söz konusu Devrimci Cumhuriyetçi Kadınlar Derneği denildiğinde en çok ön plana çıkan isim derneğin sekreteri tiyatro oyuncusu Claire Lacombe'dur. İlerleyen bölümlerde hakkında daha fazla bilgi verilecek olan Lacombe da bu dernek için ön plana

[22] https://womenineuropeanhistory.wordpress.com/2017/01/31/pauline-leon/, Erişim tarihi 28.11.2019.
[23] https://womenineuropeanhistory.wordpress.com/2017/01/31/pauline-leon/, Erişim tarihi 28.11.2019.
[24] Enragè: Bu kelime Türkçe'ye "kudurmuşlar", "öfkeliler" olarak çevrilebilir. Fransız İhtilali sırasında ortaya çıkan siyasi bir gruptur. Liderliğini Jacques Roux yapmıştır. Bu grup, Jirondenlerin devrildiği, liderliğini Robepsierre'in yaptığı Jakobenlerin iktidara geldi 1793'ten sonra siyaseten aktif olmuştur. Devrim'in üstünden geçen zamana rağmen gıda fiyatlarında ve tekellere karşı varoşların öfkesini yansıtan bir hareket olarak Ulusal Meclis'te sesini duyurmuştur. Roux Jakobenlere karşı muhalefet yürütmüş ve Jakoben hükümet tarafından tutuklanmıştır. Komünizmin öncüsü kabul edilen Roux hapiste iken intihar etmiştir. Onun ölümünden sonra kudurmuşlar hareketi sahneden çekilmiştir (Sarıca, 1981, s. 93).
[25] https://womenineuropeanhistory.wordpress.com/2017/01/31/pauline-leon/, Erişim tarihi 28.11.2019.

çıktığında, Léon gibi 30 yaşının altındaydı. "Amazon Taburu"nun propagandacılarından biriydi (Serebryakova, 2019, s. 84).

Fransız Devrimi'nde aktif olan kadınlara bakıldığında, ya 30 yaş altı ya da 50 yaş üstü olduğu görülecektir. Böyle olmasının en önemli nedeni bu yaş grubu kadınların bakımı üstlenilecek çocuklarının olmamasıdır. Ancak Devrimde aktif olan Devrimin sağcı, solcu ve aşırı kanattan erkek liderlerine bakıldığında çoğunluğunun 40 yaş üstü aile babası olduğu görülecektir (Godineau, 2005, s.34).

Fransız Devrimi'nde kadınlar, siyasal organların tartışmalarında yer alamasalarda, halka açık meclis balkonlarında iyi dinleyiciler olarak yerlerini aldılar (Ek 6). O dönemin eril zihinle düşünmeye alışmış pek çok kalemi, çok sayıda kadın izleyicinin olduğunun altını çizmekte ve "*siyasal meclislerin müdavimi olma tutkularını*" eleştirmekteydi. Çünkü bu kadınlar sessiz durmuyorlar, gürültülü bir biçimde yorum yapıyor ya da konuşmaları beğendiklerinde veya beğenmediklerinde tepkilerini gürültülü biçimde veriyorlardı. Kadınlar için bu meclisleri izlemek, Devrimi ve toplumu belirleyici siyasal faaliyetlere hem somut hem de simgesel olarak girmenin bir yoluydu. Sadece kadınlar için değil, halk için de balkonların fonksiyonu, siyasal açıdan önemliydi. Seçilmiş görevlilerin faaliyetlerini denetlemekteydiler. Halka açık bir meclis balkonunda oturan kadın, yasal yetkisi olmasada egemenlik hakkına sahip olduğunu gösterirdi (Godineau, 2005, s.27).

Devrimi tüm halk coşku ile karşılamasına rağmen eşitsiz bir rol dağılımı olduğunu söylemek mümkündür. Devrimden sonra insanların fikirlerini birbirleri ile tartışacakları, kitap okuyacakları pek çok kulüp ve dernek kurulmuştur. Devrimde kadınlar ayaklanmaların başlatıcı rolü üstlenmelerine ve erkeklerin bu eylemlere kadınların arkasından dâhil olmalarına rağmen, kadınlar Devrimci örgütlerin tam üyeliğine kabul edilmemekteydi (Çakmak, 2007, s. 731; Godineau, 2005, s. 27).

Böyle bir ortamda kadınlar kendi seslerini ve söylemlerini konuşturma fırsatı bulabilecekleri çeşitli ortamlar bulmuşlardı. Pek çok şehirde önde gelen Devrimcilerin yakını olan kadınlar, yardım faaliyetleri düzenlemek, gazetelerdeki güncel siyasi konuları tartışmak için bir araya gelebilecekleri kulüpler kurmuşlardı. 1792 yılıyla birlikte bu

kadın kulüpleri radikalleşmeye başladı. Siyasal tartışmalarda, çoğunlukla Jakobenlerin yanında aktif bir rol aldılar. (Godineau, 2005, s. 27).

1.3.2.3. Etta Palm d'Aelders

Resim 8: Etta Palm d'Aelders, https://diannehamer.wordpress.com/2017/09/21/etta-palm-eerste-nederlandse-feministe/, Erişim tarihi 28.11.2019.

İki kadın kulübünün o yıllarda dikkat çektiği görülmektedir. Biri ilk feministlerden sayılabilecek Hollandalı **Etta Palm d'Aelders**'ın (1743-1799) ön plana çıktığı Vatansever ve Yararlı Gerçekler Dostları Topluluğu (*Hakikat Dostları Derneği*) (1791-1792), diğeri ise daha önce sözünü ettiğimiz Pauline Léon ve Claire Lacombe'un öncülük ettiği Devrimci Cumhuriyetçi Kadınlar Kulübü'ydü. Etta Palm d'Aelders'ın üye olduğu bu kulüp aslında bir kadın derneği değildi. *Nicholas Bonnoville, Brissot* ve *Condorcet* gibi önde gelen siyasetçi ve düşünce adamlarının üye olduğu edebiyat ve sanat derneğiydi.

Dolayısıyla kuruluş yönünden siyasi bir dernek değildi. Kadınları üyeliğe kabul etmesiyle diğer derneklerden farklılığını ortaya koyuyordu. Dernek toplantılarına devam edenlerin içinde Roland çifti de bulunmaktaydı. Etta Palm d'Aelders bu derneğin kadın biriminin başı olarak öne çıkmıştı. Derneğin kadınlar birimi ilk toplantılarını 25 Mart 1791'de yapmışlardı. Gündemlerinde çoğunlukla yoksul kızların eğitimiyle ilgilenmek ve kadınların boşanma ve siyasal haklarını savunmak bulunmaktaydı (Çakmak, 2007, s. 731; Godineau, 2005, s. 27).

1.3.2.4. Manon Roland

Resim 9: Manon Roland, Jirondinlerin içinde güçlü fikirleri ile varlığını gösteren Manon Roland (https://alchetron.com/Madame-Roland, Erişim Tarihi 20.08.19)

Fransız Devriminde karizmatik liderliği daha örtülü ve perde arkasından olan kadınlar da vardı. Bu kadınlar fikirleri ile Devrimin aktif siyasetçilerini etkileyerek siyasete yön vermeye çalışmışlardı.

Parisli bir küçük kuyumcu burjuvanın hayatta kalan tek çocuğu olan (Marie Jeanne) **Manon Roland** (1754 – 1793), kendi sosyal sınıfının eğitim imkânları ölçüsünde bir manastırda eğitim almış, geleneksel ev rollerini üstlenmek üzere yetiştirilmişti. Felsefe eğitimi almış, Lyon'da fabrika müfettişi olan Roland de la Platière ile evlenmiştir. Evliliğinin ilk yıllarında eşinin, çalışmalarını ve yazılarını dikte ederken toplumun kadınlardan beklemediği siyasi ve felsefi konulara olan merakını gidermekteydi. Belli bir süre sonra fikir olarak eşini etkileyecek duruma geldi. Ancak toplum önünde ve kocasının yanında bu durumu saklamaya çalıştı. Devrimden önce eşinin çalışmalarına yardım ederken toplumdaki ekonomik hoşnutsuzluktan haberdar olmayı sürdürüyordu. Bu durumda hem kral ve çevresindekilerin israfından, krallığı yönetmekteki başarısızlıklarından hem de işçilerin homurdanmalarından haberdardı. Manon Roland, toplumdaki bu hoşnutsuzlukların ancak eşi Roland gibi kişiler tarafından çözüleceğini düşünmekteydi. Yaşam standardı açısından, büyük bir ev ve hizmetçilere sahip olan Manon Roland, bulunduğu ekonomik sınıfın kadınları gibi sadece konforu ve çocuklarının bakımı ile ilgili olmak yerine, toplumdaki hoşnutsuzlukları dile getirmeyi de ihmal etmemekteydi. Okumak, öğrenmek ve düşündüğü fikirlerin hayat bulması için

uğraşmak, başkalarına sıkıcı gelsede, onun en önemli özelliğiydi. Eşiyle birlikte 1789 olaylarından oldukça etkilenen *Manon Roland* Voltaire, Rousseau gibi yazarları okuyup, notlar almaktaydı. 1789 olaylarının etkilerinden biri de Kurucu Meclis'in eşi Roland'ın müfettişlik görevine son verip emekli etmesiydi. Bayan Roland, bu durumu Paris'e gitmek ve sıcak siyasetin içine girmek için bir fırsat olarak görmüştü. Eşini etkileyerek birlikte Paris'e gittiler (Serebryakova, 2019, s. 45 - 56).

Manon Roland, eşi ile birlikte Jirondenlerin safındaydı. Tutkulu bir cumhuriyetçi olarak katkısını sunmak istiyordu. Jirondenlerin ağırlıkta olduğu ilk hükümette, eşi içişleri bakanı olmuştu. Bayan Roland da Paris'te evinin salonunu siyasi ve entelektüel konuşmaların yapılması için açıyordu; ünlü siyasetçiler Brissot, Buzot, Condorcet ve o dönemin pek çok önemli ismi onun salonunda görüşmelerini yapıyorlardı. Olympe de Gouges da onun arkadaşıydı. Fakat Manon Roland diğer lider aktivist kadınlar gibi kendi görüşlerini, kendi ismiyle ortaya koymak veya meydanlarda bağırıp tepki göstermek yerine eşi Bakan Roland, Jirondenlerden genç Buzot ve diğer Jirondenlerin fikirlerini etkilemeye çalışarak ortaya koymaya çalışıyordu. Meydanlarda mücadele eden kadınların fikirlerini etkileyici bulsada, evlilik çatısı altında olma, aileye sadakat gibi konularda onları hakir görüyordu. Bu nedenle eşine ve ailesine olan bağlılığını her daim vurguluyordu. Buzot üzerindeki etkisi nedeniyle hakkında dedikodular çıkmasını engelleyememişti. Bakan olan eşinin fikirlerini etkilemesi, yazılarını ve konuşmalarını hazırlaması, Jirondenlerin önde gelen isimlerine fikirlerini açıklıkla ifade etmesi nedeniyle dedikodulara konu oluyor, Jirondenlere karşı olan radikal gazetelerde Manon Roland alaya alınıyordu (Serebryakova, 2019, s. 45 - 56).

Bayan Roland'ın salonu Robespierre dâhil bütün Devrimcilere açıktı. Ancak Jirondenlerin, kral ve kraliçenin giyotinle idamına kadarki süreçte Devrim, burjuva ve monarşinin arasında tampon bir işlevle hareket etmeye çalışması, hala fakirliğe bir çözüm bulunmamış olması, halkın öfkesinin kendilerine de yönelmesine neden olmuştu (Serebryakova, 2019, s. 70 – 72; Hamuroğlu, 2019; Godineau, 2005, s. 39). Fakirlik sorunu çözülmemiş olan halk, Camp de Mars'taki katliamdan sonra büyük bir öfke ile önce kral ve kraliçenin (31 0cak 1793) infazıyla sonuçlanacak ayaklanmalara kalkışmış, sonrasında bu sürecin yönetilmesinde ortaklığı olan Jirondenlere öfkeli eleştiriler yöneltmeye başlamıştır. Bu öfkeli eleştiriler, daha önceki bölümlerde bahsedilen

Jakobenlerin içinde güçlü bir grup olan Dağlılar ve Kudurmuşlar cephesinde siyaseten seslendiriliyordu. En sonunda Robespierre önderliğindeki Dağlılar yönetimi üstlendiklerinde, önde gelen Jirondenler hakkında tutuklama kararı çıkmıştır (Sarıca, 1981, s. 89-90; Soboul, 1969, s. 334-336; Sander, s. 166; Moore, 1989, s. 121).

Manon Roland, kral ve kraliçe dâhil daha önce başkalarının başına gelen tutuklama, yargılama ve infazla ilgili süreçte sıranın kendilerine de geldiğini anladığında, eşi *Roland de la Platière*'in ve *Buzot*'nun Paris dışına çıkabilmeleri için elinden gelen bütün gayreti göstermiş ve kaçmalarını sağlamıştır. Kendisi ise evinde kalmış ve eşini tutuklamaya gelenleri beklemiştir. Bay Roland'ı bulamayan yetkililer, ev sahibesi Manon Roland'ı tutuklamıştır. Hapishanede geçirdiği günlerde, dört cilt tutacak anılarını yazmaya başlamıştır. 8 Kasım 1793'te giyotinle idam edildi. Bu idama olabildiğince gururlu ve dik bir duruşla gittiği, idamdan önce kâğıt ve kalem isteyerek son sözlerini yazmak istediği, ancak bu isteği reddedildiği o güne dair anlatılanlar arasındadır. Her ne kadar idam sehpasında son olarak ne söylediği tam olarak bilinemeyecek olsada, "*Ey özgürlük senin arkana sığınılarak daha ne kadar suç işlenecek*!" sözleri son sözleri olarak Manon Roland'a atfedilmiş ve efsaneleşmiştir. Hapiste yazmış olduğu anılarını, bir dostuna göndermiş ve günümüze yazılı bir eser olarak kalmasını sağlamıştır. Eşi oldukça yaşlı olan eski bakan Roland ise eşinin giyotinle ölmesine üzülmüş ve saklandığı yerde intihar etmiştir (Serebryakova, 2019, s. 60 – 80).

Manon Roland Fransız Devrimi sürecinde belki kadın hakları bağlamında değil, ancak bir kadının siyaseti yönlendirebileceği fikri ile oldukça aktif bir isim olarak tarihteki yerini almıştır.

İki farklı kanatta aktif olarak mücadele eden tiyatro sanatçısı Claire Lacombe'a ve oyun yazarı Olympe de Gouges'a ilişkin bilgiler bu çalışmanın üçüncü bölümünde detaylı olarak yer alacaktır.

1.4. Devrim Sonrası Fransa

1.4.1. Napoléon Dönemi

Cumhuriyet yönetim şeklinin korunduğu 1799 Anayasası kabul edildi. Böylece Napoléon Bonaparte, Birinci Konsül olarak atandı (Seignobos, 1960, s. 313). Bu dönemde Napoléon ekonomik ve idari alanlarda birçok yasal düzenleme yaptı, ayrıca Vatikan'la barışarak dinsiz cumhuriyet imajını ortadan kaldırdı. Siyasi olarak hiçbir gruba aidiyeti olmayan Napoléon, böylece iktidarının tabanını geniş tutuyordu. Fransa'da Devrimi sona erdiren Konsüllük yönetimi, Fransa'ya hem köylü için demokrasiyi getirmiş hem de burjuvazinin zenginleşmesine imkân vermişti. Napoléon'un durumu kısa süre içinde o kadar sağlamlaşmıştı ki 1802 yılında Hayat Boyu Birinci Konsül ilan edildi. 1804 yılında ise yapılan bir plebisitle (sadece 2569 hayır oyuna karşılık) 3.57 milyon evet oyu ile Konsüllük rejimini İmparatorluğa dönüştürerek I. Napoléon unvanıyla imparator oldu (Sander, 2003, s. 170-172; Lee, 2004, s. 31-32).

Napoléon'un yükselişi, Devrimin seyrinden ve *eski rejim*de sağlanamayan düzenden kaynaklanıyordu. Napoléon her ortamda Devrimin mirasçısı olduğunu ifade etmekte ve uyguladığı politikaları Direktuvar döneminin temelleri üzerine oluşturmaktaydı. Devrimin ilkleri feodal kurumları yok etmiş, Napoléon da serbest rekabetin gelişmesini, toprağın işletilmesini ve sanayi alanında aktif olacak üretici güçlerin kullanılmasını sağlayacak koşulları yaratmıştı. Napoléon Fransa'daki burjuvaziye gerekli zemini oluşturmak için içte ve dışta feodal kurum kalıntılarını da ortadan kaldırdı (Huberman, 2009, s. 173; Marks, 2012, s. 20-21).

Ancak gelişim sağlamak için kargaşayı da engellemek gerekiyordu. Bunun içinse otoriter ve katı bir yönetim sergileyen Napoléon, aldığı tedbirlerle *eski rejim* dönemi görünümünde yeni bir sentez oluşturdu (Lee, 2004, s. 31-32; Mooers, 1997, s. 100). Bazı Devrim kazanımlarını kendi sistemine ekleyerek merkezileştirme siyasetini sürdüren Napoléon, gerektiğinde bazı Devrim kazanımlarını sınırlama hakkını kendinde görmekteydi; örneğin yasama ve yürütme özgürlüklerini sınırlayabilmişti. Napoléon, 1795 anayasasının getirdiği çift meclisli sistemi, üç meclise çıkardı; yürütme hakkını

oldukça daralttı; 1799 Anayasasında ideolojik kavramları kullanmaktan kaçındı[26]. Napoléon dönemi kanunlarından bazıları bugün bile Fransa'da kullanılmaktadır (Lee, 2004, s. 29-31; Mooers, 1997, s. 101). Napoléon, *Légion d'Honneur* adlı bir nişan dağıtmak suretiyle yeni bir Fransız soylusu ortaya çıkardı (Seignobos, 1960, s. 313; Mooers, 1997, s. 98).

Napoléon, Devrim öncesinde yaşanan ekonomik bunalıma tekrar dönmemek için Devrimin bazı uygulamalarından faydalandı, ancak iktisadi bakış açısı yine de Devrim öncesine yakındı, nitekim liberalizmi değil merkantilizmi tercih etmişti. XIV. Louis'nin maliye bakanı olan Colbert dönemine ait 1673 ve 1681 tarihli dış ticaret fermanlarını örnek alarak bir Ticaret Kanunu çıkardı (Lee, 2004, s. 29-31). Konsüllüğü süresince hem burjuvazinin hem de köylülerin desteğini alan Napoléon yalnızca işçilere karşı kayıtsız kaldı, hatta işveren lehine yasalar çıkardı. Öte yandan eğitim konusunda bazı değişiklikler yapan Napoléon, eğitimi ilk, orta ve yükseköğrenim olarak üçe ayırdı. Napoléon askeri başarılar ile güçlü bir toplumsal destek sağlarken, kendi hakkında olumlu yayınlar yapılmasını sağlayarak bu desteği güçlendirdi. Birçok konuyu halk oylamasına sunmak suretiyle kitlesel desteği hep sağlam tutmaya çalıştı (Lee, 2004, s. 34-35; Seignobos, 1960, s. 313).

Napoléon'un iktidarı, özellikle askeri zaferlere ve bireysel saygınlığına bağlıydı. Bu nedenle Avrupa'da üstünlük kurmaya yönelik bir savaş politikası benimsemişti. Öte yandan savaş yanlısı bir politika izlemesinin diğer bir sebebi ise soylu bir kan taşımaması nedeniyle diğer Avrupalı krallarca küçümsenmesi ve dışlanması olarak bilinmektedir. Bu durum Napoléon'un eski rejimin büyük kralı XIV. Louis'den "amca"sı olarak söz etmesinden ve birçok kral gibi "Büyük" (*Le Grand*) sıfatını kullanmasından da anlaşılabilmektedir. Soylu kan taşımamasının eksikliğini Avusturya imparatorunun kızı Marie Louise ile evlenerek gidermeye çalışması ve bir imparator gibi gösteriş yapmaya başlaması gibi etkenler zaman içinde Fransa'yı tekrar monarşi çağına döndürdü (Lee, 2004, s. 32-34; 38-40; Sander, 2003, s. 172; Seignobos, 1960, s. 315).

[26] 1799 anayasasında, devrimin ilk sloganı olan "*Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik*"e hiç atıfta bulunulmamıştır.

Önce Avusturya ve Prusya'ya karşı zaferler kazanan Napoléon, ardından Rusya'ya karşı yapılan savaşta da zafer kazanarak, kendisini bozguna uğratacak birliktelik için zemin hazırladı (Sander, 2003, s. 173). Napoléon'un askeri başarısının sırrı kendi dönemi için muazzam büyüklükte olan ordular kurmasından ve tabii ki askeri taktik kurma yeteneğinden kaynaklanıyordu. Ancak bu büyük ordunun %40'ını sömürge askerlerinin oluşturması bu zaferlerin sonunu getirdi. Napoléon 1813 yılında, Leipzig'de yapılan savaşta birçok ulusun ortak ordusuna yenildi (Lee, 2004, s. 45-46; Sander, 2003, s. 174, 178; Seignobos, 1960, s. 318). Ardından 1814 savaşında yenilen Napoléon, Elbe adasına sürgün edildi. 1815 Viyana Kongresi sırasında kaçan Napoléon, tekrar Fransa'nın başına geçti ancak bu kez 1815'te Waterloo'da İngilizlere yenildi (Sander, 2003, s. 174; Lee, 2004, s. 46-47). Bu defa St. Helena adasına sürülen Napoléon, 1825'te hayatını kaybetti (Lee, 2004, s. 47-49; Sander, 2003, s. 174).

1.4.2. Restorasyon Dönemi

Robespierre'in ölümü sonrasında İtalya'ya göç etmiş bulunan Provence kontu, 1795 yılında sürgünde XVIII. Louis unvanıyla krallığını ilan etmişti (Sarıca, 1981, s. 104). 1815 yılında Napoléon'un sürgün edilmesi sonrasında ortaya çıkan iktidar boşluğunda cumhuriyetçi Fransa'da İngiliz sisteminden esinlenilerek meşruti bir monarşi kurulmuş ve XVIII. Louis[27] tahta oturmuştu. Bu dönemde tekrar iki meclisli yapıya dönülmüş, seçme ve seçilme hakkı için de vergi verme şartı yeniden getirilmişti. Kurulan yeni sistem burjuvazinin işine yaramış gibi görünsede, yönetim yeniden soyluların eline geçmiş ve din adamları eski konumlarına kavuşmuştu. Nitekim kral basına sansür koymuş, üniversiteleri denetim altına almış, kısaca mutlakiyet rejimine dönüş başlamıştı. 1824 yılında XVIII. Louis'nin yerine geçen X. Charles da baskıyı giderek arttırınca, dört yıldır süren ekonomik bunalımın da etkisiyle, 1830 yılında halk yeniden Devrim yaptı (Sander, 2003, s. 185-186; Moore, 1989, s. 144-145). Bu Devrim Bourbon hanedanının Fransa'daki sonu olmuştu; X. Charles'ın yerine Orléans hanedanından *Louis Philippe* tahta çıkarıldı (Mooers, 1997, s. 101).

[27] XVIII Louis Napoléon'un 1815'te Elbe adasından kaçması sonrasında 100 gün süresince tahttan uzak kalsada, Waterloo savaşı sonrasında tekrar tahta geçmiştir (Bookchin, 2017, s. 68).

Avrupa'da Napoléon savaşları ile yayılan ulusçuluk ve liberalizm fikirlerinin Napoléon'un 1815 yenilgisi nedeniyle monarşilerce önemsenmemesi sonrasında, Fransa'da 1830 Devrimi gerçekleşmişti. Bu Devrim sonrasında Avusturya, Rusya ve Prusya arasında Devrimci güçlere karşı birliktelik oluşturuldu. Öte yandan aynı dönemde yaşanan teknolojik gelişmeler toplumu sanayileşmeye sevk etmiş, bunun neticesinde gittikçe zenginleşmeye başlayan burjuvazi çıkarlarına uygun yönetim sistemlerini istemeye başlamış, ağır koşullar altında çalıştırılan işçiler ise daha huzursuz bir duruma gelmişlerdi. Tüm bu şartlar dönemin yönetimlerinin yetersizliği ile birleşince Avrupa'nın değişik yerlerinde Devrimler başlamıştı. Bu durumda monarşiler orta sınıfın ve işçilerin istekleri karşısında burjuvazi lehine tavizler vermeyi tercih ederek iktidarlarını korumayı denemişlerdi. Bunu yapanlardan biri de Fransa'da Louis Philippe'ti (Sander, 2003, s. 183-184).

Kendisi de bir girişimci olan Louis Philippe'in, burjuvaziye önem vermesi bir işçi sınıfının doğmasına neden olmuştu. Çalışma şartlarının ağırlığı, uzun çalışma saatleri vb. konular nedeniyle işçilerin greve gitmeleri, Louis Philippe'in de işçilerin özgürlüklerini kısıtlayacak önlemlere başvurması, liberaller ve sosyalistlerin Louis Philippe'e karşı birleşmelerine neden oldu (Mooers, 1997, s. 102). Ayrıca seçmen sayısının yüksek mülkiyet şartı getirilerek kısıtlanması ve siyasal sistemde soyluların sözünün geçmesi bu birlikteliğin siyasi alandaki sebepleriydi (Sander, 2003, s. 186; Lee, 2004, s. 56-57). Louis Philippe'in bu siyaseti, liberalizmin yönlendirdiği kanlı 1848 Devrimiyle sona erdi ve Louis Philippe de ülkeden kaçtı (Sander, 2003, s.186; Lee, 2004, s.72).

BÖLÜM 2. FRANSIZ DEVRİMİ SÜRECİ VE SONRASINDA FRANSIZ TİYATROSU

2.1. XVI. Ve XVII. Yüzyıl Fransız Tiyatrosu

Tiyatro veya oyun sanatı belki de dinin insan yaşamına girmesinden çok önce doğmuştur; ilkel çağlarda önceleri taklit ve dansla başlayan canlandırma, zaman içinde büyü, tapınma ritüeli gibi şekillere bürünmüştür (Fuat, 2010, s. 9). Ancak yazının bulunuşundan önceye dayanan bu tezi doğrulamak pek de mümkün değildir (Brockett, 2009, s. 15).

Avrupa tiyatrosu ise IX. yüzyılda Fransa'da oynanmaya başlanan ve zamanla çevre ülkelere yayılan Kilise oyunları ile doğmuştur. Başlangıçta Latince olarak sahnelenen bu oyunlar, ilerleyen dönemlerde bölge halkının diline çevrilerek hem Latince hem de çevirisi ile birlikte oynanmaya başlamıştır. XI. yüzyıl sonlarında ise Latince sözler tamamen terkedilmiştir (Fuat, 2010, s. 60). Zaman içinde Fransa'da bu oyunlara *gizem* (*mystery / mysteres) oyunları*[28] denmeye başlanmıştır (Fuat, 2010, s. 62). *Gizem oyunları* Kiliseler ve loncalar için amatör oyuncu toplulukları tarafından oynanmaktayken ilerleyen dönemlerde bu topluluklar, tek başlarına da bu oyunları sahnelenmeye başlamışlardır (Fuat, 2010, s. 69).

Fransız tiyatrosunun gelişimindeki diğer bir etki ise Rönesans'tan kaynaklanmıştır. 1515-1547 yılları arasında hüküm süren I. François'in sanata ve edebiyata düşkün olması nedeniyle saraya getirilen İtalyan sanatçıların etkisi ile Latince trajediler Fransızcaya çevrilmeye başlanmıştı (Brockett, 2009, s. 219). Ayrıca II. Henry döneminde (*Catherine de Medici*'nin[29] de etkisiyle) Fransa üzerindeki Rönesans etkisi

[28] *Mystery* ifadesi, köken olarak Latincede gizli gerçek anlamına gelen *mysterium* kelimesine dayanmaktadır. *Mystery oyunu*, Eski ve Yeni Ahit'te yer alan dini hikâyelerin, bayramlarda amatör aktörler tarafından bir yönetmen idaresinde, köşk veya kilise gibi yerlerde oynanması olarak tanımlanabilir (Pavis, 1998, s. 227). Diğer bir tanıma göreyse *mystery oyunu*, İsa'nın hayatından sahneleri konu alan bir çeşit dini oyundur (Taner, And ve Nutku, 1966, s. 68). Bu oyunlar esas olarak birkaç gün sürmekte ve bölümler arasındaki bağlantılar bir anlatıcı tarafından yapılmaktadır (Pavis, 1998, s. 227). Bu oyunların Fransa'da 40 gün süren örneklerinin olduğu da bilinmektedir (Fuat, 2010, s. 63).

[29] İtalyan Rönesansı'nı etkileyen Medici Ailesine mensup olan ve 1519 yılında doğan *Catherine de Medici,* vasisi olan Papa VII. Clement'in de etkisiyle 1533 yılında I. Francis'in oğlu II. Henry ile evlenmiştir. 1547 yılında II. Henry'nin kral olmasıyla Fransa'nın en etkili kadınlarından biri haline gelen *Catherine de*

daha da belirginleşmiştir. Bu dönemde saray gösterileri ve festivallerinde şarkı, dans ve konu birlikteliği olan bale gösterileri yaygınlaşmış, çeşitli trajedi ve komediler yazılarak sarayda sergilenmiştir (Brockett, 2009, s. 220-221).

Avrupa'da sabit bir oyun yeri olan ilk tiyatro kumpanyası "*Tutkunun Kardeşliği"* (*Confrérie de la Passion*[30]*)*, Trinite Hastanesi (*Hôpital de la Trinité*)'nin ikinci katındaki bir salonu tiyatro biçimine sokarak sahne almaya başlamıştır. 1548 yılında da *Hotel de Bourgogne*'un[31] yerinde yeni bir tiyatro yaptırmıştır (Brockett, 2009, s. 221; Fuat, 2010, s. 127). Öte yandan bu dönemde tiyatro kumpanyaları, taşradaki oyunlarında tiyatro binası olarak tenis kortlarını (*Jeu de Paume*) kullanmaktadır (Fuat, 2010, s. 129). Yine bu dönemde Louvre Sarayı yanındaki *Petit Bourbon* Salonu (*Salle du Petit Bourbon*) halka açık olmasada sarayda oynanan oyunlar için sahne olarak kullanılmıştır (Brockett, 2009, s. 221).

1589 yılında III. Henry'nin öldürülmesinin ardından bir Protestan olan IV. Henry taç giymiş, ancak Fransa'da mezhep çatışmaları odaklı bir iç savaş başlamıştır. İç savaşın, IV. Henry'nin Katolikliği kabul etmesi ve 1598 yılında Protestanlara özerklik verilmesi sonrasına kadar durmaması nedeniyle XVI. yüzyılın son 10 yılı Fransız tiyatrosu için oldukça sönük geçmiştir (Brockett, 2009, s. 222).

Medici'nin bu önemi oğulları II. Francis, IX. Charles ve III. Henry'nin krallıkları döneminde artarak devam etmiştir. Ayrıca ölümünden sonra, bir Protestan olan damadı IV. Henry de Fransa kralı olmuştur. *Catherine de Medici* sanatla oldukça ilgilenmiş, Fransız Rönesansı'nın öncülerinden olmuştur (Çimen, 2014, s. 72-80).

[30] *Confrérie de la Passion* Kumpanyası *mysyery oyunları* sahneleme konusunda 1402 yılından itibaren Fransa'da tekel konumuna gelmiştir. Ancak zaman içinde fars (*farce*) ve komedi ögeleri içeren sahneleri oyunların içine ekleyen *Confrérie de la Passion* Kumpanyası'nın mystery oyunu oynaması yasaklanmıştır (Brockett, 2009, s. 221; Fuat, 2010, s. 69). Kumpanya, 30 yıl daha fars, komedi ve trajedi oyunları sahnelemiş, ancak başarı gösterememiştir (Fuat, 2010, s. 127). *Confrérie de la Passion* Kumpanyası tekel konumunu korumak için gezgin kumpanyalarla mücadele etmeye çalışıyor, ancak kaçak oyunların önüne geçemiyordu. 1595 yılında büyük pazar yerlerinde oynanan oyunların serbest bırakılması, ardından *Hotel d'Areng*'de bir kumpanyanın faaliyete başlaması ve son olarak bazı kapalı tenis kortlarına gezici kumpanyaların yerleşmesi sonucunda, *Confrérie de la Passion* Kumpanyası tekel konumu karşılığında oyun başına ücret almaya başladı (Fuat, 2010, s. 128-129).

[31] *Hotel de Bourgogne*, Roma İmparatorluğu döneminde yapılan tiyatrolardan sonra Avrupa'da yapılan ilk tiyatro binasıdır. Ayrıca 1634 yılına kadar Paris'teki tek halka açık tek tiyatro olma özelliğini korumuştur (Fuat, 2010, s. 127-128). Bu bina uzu bir süre Paris'teki tek yerleşik tiyatro olma özelliğini de göstermiştir (Brockett, 2009, s. 223).

Sabit tiplemelerle doğaçlama olarak yapılan bir tiyatro türü olarak XV. yüzyılda İtalya'da doğan *Commedia dell'Arte*[32], XVI. yüzyılın son çeyreğinde Fransa'ya gelen İtalyan gezici kumpanyaları[33] sayesinde Fransa'da tanınır hale gelmiş hatta Fransız Sarayı'nın dahi ilgisini çekmiştir (Fuat, 2010, s. 89). Bu nedenle *Commedia dell'Arte*'ın etkisi ile Fransa'da farsların (*farce*[34]) birçoğu yüzyılın sonlarında doğaçlama oynanır hale gelmiştir (Brockett, 2009, s. 222).

XVII. yüzyıl başlarında Fransız tiyatrosu hem yaygın bir şekilde izlenmeye hem de bazı değişimler yaşamaya başlamıştı. Bu dönemde trajedi, pastoral ve komediden destek almış ve Fransız komedisi doğmuştu. 1600-1610 yıllarında IV. Henry'nin sarayında mitolojik veya askeri konularda, oldukça gösterişli 80'in üzerinde bale gösterisi yapılmış, ayrıca IV. Henry'nin çok beğendiği *Commedia dell'Arte* oyuncuları Paris'e davet edilmiş, hatta bazı kumpanyalar şehre yerleşmişlerdi (Pignarre, 1991, s. 69).

XIII. Louis döneminde oyunlarda açık saçık davranış ve sözlere yer verilmesi yasaklanmıştı (Brockett, 2009, s. 229). Bu dönemde kurallara bağlılık ve ilkeselleştirme merakı uyanmış, halk ve akademi buna destek vermişti. Bir başka ifadeyle oyunların kurallara uygun olarak yazılması gerekliydi. Kısaca bu dönemde akılcılık yaygınlaşmıştı (Pignarre, 1991, s. 69-70).

XVII. yüzyıl başlarında Fransa'da oyuncu kumpanyalarının sayısı oldukça fazlalaşmıştı. Ancak bu topluluklar kralın izni olmadıkça Paris'e sürekli olacak şekilde yerleşemiyorlardı. Nitekim 1629 yılına kadar hiçbir topluluğa bu yönde bir izin verilmemişti. Kumpanyalar, iki veya üç yıllık sözleşmelerle bir araya gelen topluluklardı. Ortalama bir kumpanyada 8-12 arasında oyuncu yer alıyordu. Kumpanyalar her oyunun veya gösterinin kârının oyuncular arasında paylaşılması esası ile işletiliyorlardı (Brockett, 2009, s. 223).

---

[32] Kelime anlamı "usta işi oyun" olan *Commedia dell'Arte*, profesyonel oyuncular tarafından kendine has belirli tiplerin canlandırıldığı doğaçlama bir komedi türüdür (Polat, 2017, s. 2-3).
[33] Örneğin 1577 yılında İtalyan "Gelosi Kumpanyası", Paris'in ilk saray tiyatrolarından biri olan *Salle du Petit Bourbon*'da sahne almıştır (Fuat, 2010, s. 129-130).
[34] Fars: İlkel ve yalınç güldürü ögeleri kullanan, genellikle inanılırlığın sınırlarını aşan komedi oyunu (Taner, And ve Nutku, 1966, s. 36).

Bu dönem ve öncesinde Paris'teki tiyatro salonları genellikle dar bir dikdörtgen biçimindeydi (Pignarre, 1991, s. 70). İlk zamanlarda dekorlar hemen değiştirilebilecek yağlı boya perdelerden oluşuyordu. Daha sonra kanatlı paravanlar ve panolar kullanılmaya başlandı (Brockett, 2009, s. 223). İlerleyen dönemde sahnenin olduğu bölümün üç tarafı dekor ile kaplandı. Dekorun arkasında ise göz aldatıcı bir perspektifle boyanmış perdeler dekorun bulunduğu ortamı temsil ediyordu. Ancak bu tip bir sahnede kolay dekor değiştirme olanağı bulunmuyordu. Ayrıca sahnede kullanılan dekor sayısı fazla, yer ise dardı (Pignarre, 1991, s. 70-71). Zaten klasik trajedinin önem kazanmasıyla üç birlik[35] kuralı yerleşince, (genellikle bir sarayın önünü gösteren) tek bir dekor kullanılmaya başlandı (Fuat, 2010, s. 138).

1645 yılında Mazarin, Venedik'ten getirttiği sahne düzenleyicisi *Giacomo Torelli*'ye Petit-Bourbon'u yeniden düzenletti. Burada gösterişli oyunlar ve operalar oynandı (Fuat, 2010, s. 129-130). 1650 sonrasında müstehcen sokak komedilerinin yanı sıra, edebi nitelikleri olan komedilerin de seyircisi artmaya başlamıştı. Ayrıca pastoralden türetilen bir aşk trajedisi de halk tarafından sevilmekteydi. Yine bu dönemde Paris'te özenticilik akımı (*préciosité*) doğmuş, hem soylular arası günlük yaşamda hem de edebi eserlerde uç noktada bir nezaket yaygınlaşmıştı. XIV. Louis zamanında, sarayda sahnelenen baleler de en parlak dönemlerini yaşamaktaydı. Yine bu dönemde Mazarin'in[36] çabalarıyla opera İtalya'dan ithal edilmişti. Floransalı müzisyen Lully'nin, *Molière* ile yaptığı çalışmalardan *danslı komedya*; *Quinault* ile yaptığı çalışmalardansa *danslı trajedi* ve *danslı opera* doğmuştu. Bu dönemde her tür kural kaldırılmış, "barok" yapı zafer kazanmıştı (Pignarre, 1991, s. 73).

1660-1680 yıllarında Fransa'da iç çatışmalar ve savaşlar azalmaya başlamış, toplumsal değerler ön plana çıkmış, soylu sınıfı arasında yaygınlaşmış olan nezaket ve özenticilik, burjuvazi sınıfının da katkılarıyla bir kültür temeli oluşturmaya başlamıştı. Özenticilik akımının etkileri azalırken günlük yaşamın önemi artmaktaydı. Sahne sanatı bir kurallar yığınıyken her şeyin doğa örnek alınarak yapılması ilkesi egemen hale

[35] Üç birlik kuralı: Klasik oyunların özelliği olan yer-zaman-olay birliğini getiren kuram (Taner, And ve Nutku, 1966, s. 116).
[36] İtalya doğumlu olan Kardinal Mazarin (1602-1661), XIV. Louis döneminde başbakanlık yapmış tiyatroya ilgi duyan bir devlet adamıdır (Fuat, 2010, s. 129-130).

gelmişti (Pignarre, 1991, s. 73-74). Öte yandan bu dönemde Mazarin, İtalyan *Gaspare Vigarani*'ye XIV. Louis'nin evlenme töreni için Tuileries'de o dönem için Avrupa'nın en büyük salonuna sahip yeni bir tiyatro inşa ettirdi: *Salle des Machines* (Brockett, 2009, s. 233; Fuat, 2010, s. 130). Bu dönemde XIV. Louis, *Salle du Petit Bourbon* ile *Palais-Royal*[37]'i halk için oyunlar sahneleyen kumpanyalara tahsis etmişti (Fuat, 2010, s. 130).

XIV. Louis'nin, 1682 yılında Fransız sarayını Versailles'a taşıması sonrasında İtalyan tarzı sahne sistemi tamamen yerlileşmiş ve Fransa Avrupa'nın kültür merkezi haline gelmiştir. Ancak sarayla birlikte tüm soylular taşındığı için soyluların ve sarayın tiyatro üzerindeki etkisi azalmıştır (Brockett, 2009, s. 235).

Sarayın etkisi XVII. yüzyıl Fransız oyun yazarlığını oldukça etkilemiş (Brockett, 2009, s. 235) ve Fransa'da bir önceki yüzyıldan daha güçlü oyun yazarları yetişmiştir: *Hardy, Corneille, Molière* ve *Racine.* Bu yazarlara ilişkin bilgilere aşağıdaki bölümlerde yer verilmiştir.

2.1.1. Alexander Hardy (1570-1631)

Alexandre Hardy, ardılları olan isimler Corneille, Molière ve Racine kadar önemli oyunlar yazmasa da Fransa'nın ilk profesyonel oyun yazarıdır (Brockett, 2009, s. 222-223). *Valleran Lecomte* gezici kumpanyasında oyun yazarı olarak çalışan Hardy'nin 500-1000 arasında oyun yazdığı söylenmektedir. Hardy klasik oyunlardan ziyade daha çok seyirci çeken bol sahneli, hareketli ve canlı oyunlar yazmıştır. Ayrıca Hardy'nin komedi dışındaki her türde oyunlar yazdığı bilinmektedir (Fuat, 2010, s. 130-131).

Hardy trajedilerinde ilk zamanlarında Roma ve eski Yunan karakterlerini kullanmış zamanla çağdaş karakterlere yer vermiştir. Hardy, eserlerinde koroya yer vermiş, üç birlik kuralına uymamış, ayrıca eserlerini ölçülü ancak günlük konuşmalar şeklinde yazmıştır. Bunların yanında diğer yazarlar tarafından sahne dışında tutulan kanlı ve korkunç olaylara da sahne içinde yer vermiştir. Kurallara aldırış etmeyen Hardy,

[37] *Palais-Royal*, XIII. Louis döneminde uzun süre başbakanlık yapan Kardinal Richelieu'nun 1641 yılında kendi sarayına ek olarak yaptırdığı bir tiyatrodur (Fuat, 2010, s. 129). Bu tiyatroda daha önceden kullanımı yaygın olmayan İtalyan dekoru kalıcı bir sahne çevresi olarak ilk defa kullanılmıştır (Brockett, 2009, s. 231).

yüksek tabakayı konu alan trajedi ile alt tabakayı ele alan komediyi birleştirerek ilk trajik-komediyi yazan kişi olmuştur (Fuat, 2010, s. 131-132).

2.1.2. Pierre Corneille (1606-1684)

Doğduğu yer olan Rouen'de Hardy tarafından yazılan oyunlardan bazılarını seyrederek etkilenen Corneille'in ilk yazdığı oyun *Mélite,* 1630 yılında gezici bir kumpanya tarafından Paris'te sahnelenmiştir. *Mélite*'in başarısı Corneille'i tamamen oyun yazarlığına yönlendirmiştir. Corneille 1635 yılında *Médée*'yi, 1637 yılında *Théâtre du Marais*'de sahnelenen *Le Cid*'i yazmıştır. Romantik bir oyun olan *Le Cid,* şekil bakımından klasik kurallara uymasa da büyük bir başarı elde etmiş hatta kısa zaman içinde Londra'da bile sahnelenmiştir (Fuat, 2010, s. 132). Hem oyun yazarlığında hem de Corneille'in meslek hayatında *Le Cid,* bir dönüm noktası olmuştur (Brockett, 2009, s. 226). Ancak klasik kurallara uymayan Corneille, aralarında *Academie Française*[38] üyelerinin de bulunduğu çevrelerce çok ağır eleştirilere maruz kalmış, bu nedenle Rouen'e geri dönmüş ve bir süre yazarlığı bırakmıştır (Brockett, 2009, s. 226-227; Fuat, 2010, s. 132). Üç yıl sonra tekrar Paris'e dönen Corneille, klasik kurallara uyan *Horace* (1640), *Cinna* (1641), *Holyeucte* (1642) *ve Le Mort de Pompée* (1643) adlı eserlerini yazdıktan sonra 1647 yılında *Academie Française*'a üye olarak seçilmiş ve Fransa'nın en büyük klasik yazarlarından biri haline gelmiştir (Fuat, 2010, s. 132).

1650 ve sonrasında Corneille'in üretkenliğinde bir duraksama göze çarpar. Bu dönemde yeni arayışlara giren Corneille, soyut çalışmalardan melodramlara kadar çeşitli türlerde oyunlar yazmıştır. Her ne kadar derin, parlak ve mükemmel bir dille yazılmış olsada son eserleri gençlik yıllarının görkeminden uzak kalmıştır (Pignarre, 1991, s. 71-72). Ancak bunun sebeplerinden biri Corneille'in son dönem eserlerinin Racine'nin eserlerinin gölgesinde kalmış olması olarak gösterilmektedir (Brockett, 2009, s. 236). Öte

[38] *Academie Française*; 1935 yılında dönemin başbakanı Kardinal Richelieu tarafından Fransızca'nın geliştirilmesi amacıyla kurulan bir konseydir. 40 üyesi bulunan *Academie Française* zaman, yer ve eylem birlikteliği (üç birlik) kuralını da kabul etmekteydi (Academie Française. Aperçu historique. http://www.academie-francaise.fr/linstitution/apercu-historique, Erişim Tarihi: 17.08.2019).

yandan günümüzde *Academie Française,* Corneille'in klasik Fransız yazarlarının en büyüğü olduğunu kabul etmektedir[39].

2.1.3. Molière (Jean-Baptiste Poquelin) (1622-1673)

Molière takma adını kullanan *Jean-Baptiste Poquelin* (Fuat, 2010, s. 134), kurucusu olduğu gezici bir kumpanya olan *Illustre Théâtre*'da 15 yıldan uzun bir süre oyunculuk yapmıştır (Pignarre, 1991, s. 74). Molière, Paris'te tanınmış bir Cizvit Okulu olan *College de Clermant*'ta okurken *Bourgogne Tiyatrosu* ile pazarlarda sahne alan komedi kumpanyalarının izleyicisi olmuş, bunun da etkisiyle 1642 yılında tanıştığı tiyatro oyuncusu *Madeleine Béjart*[40]'la 1643'te *Illustre Théâtre* kumpanyasını kurmuştur. Genel olarak Fransız trajedileri ve İtalyan farsları oynayan *Illustre Théâtre* kumpanyası, 1655 yılında Molière'in yazdığı *L'Étourdi ou les Contretemps* (Şaşkın) ve 1656 yılında *Le Dépit Amoureux* (Küskün Âşıklar) oyunlarını da sahnelemiştir (Fuat, 2010, s. 134).

Taşrada gittikçe tanınmasının ardından *Illustre Théâtre* kumpanyasını korumasına alan XIV. Louis'nin kardeşi Dük d'Orleans, kumpanyanın 1658 yılında Louvre Sarayı'nda kralın karşısında bir oyun sergilemesini sağlamıştır. Molière, Corneille'in *Nicoméde* adlı trajedisini sahnelemiş ancak başarılı bir oyun ortaya koyamayınca ikinci bir oyun için kraldan izin istemiş ve bu defa kendi yazdığı komedi *Le Dépit Amoureux* oyununu sahnelemiştir. Oyun o kadar beğenilmiştir ki XIV. Louis kumpanyanın Paris'te kalarak *Salle du Petit Bourbon*'da sahne almasını istemiştir. Molière yine Corneille trajedileri oynamayı denemişse de yeterli ilgi göremeyince komediye dönüş yapmış ve *L'Étourdi ou les Contretemps* (Şaşkın) ile *Le Dépit Amoureux* (Küskün Âşıklar) oyunlarını sahnelemeye başlamıştır. Bu iki oyunun gördüğü ilgi Molière'in yeni oyunlar yazmasına neden olmuştur (Fuat, 2010, s. 134-135).

1659 yılında oynanan *Les Precieuses Ridicules* (Gülünç Kibarlar) sonrası Molière ve topluluğunun şansı iyice açılmış, yakın bir zaman sonra da topluluk *Petit Bourbon*'un

---

[39] Academie Française. Aperçu historique. http://www.academie-francaise.fr/linstitution/(apercu-historique, Erişim Tarihi: 17.08.2019)

[40] XVII. yüzyılın tanınmış bir tiyatro ailesine mensup olan *Madeleine Béjart* (1618-1672), başarılı bir Fransız aktris ve tiyatro sahibi olarak bilinmektedir. Molière'in ortağı ve sevgilisi olan *Béjart* aynı zamanda Molière'in kayınvalidesidir (https://library.calvin.edu/hda/node/1738, 29.11.2019)

yıkılışından sonra *Palais-Royal*'e taşınmıştır (Brockett, 2009, s. 237). XIV. Louis, 1665 yılında Molière'in kumpanyasını koruma altına almış ve *Troupe du Roi* (Kralın Topluluğu) adını vermiştir. Kral, Molière'e hem oyun yazarlığı konusundaki dehası hem de sahne gösterisi ve eğlence düzenleme konusundaki çalışmaları nedeniyle değer vermekteydi. Molière, sahne gösterisi ve eğlence düzenleme konusunda birçok farklı sanatçı ile işbirliği yaptığı gibi sahne makinelerinden de fazlasıyla yararlanmaktaydı. Bu çabaları neticesinde komedi-bale olarak adlandırılan bir tür de doğmuştur (Fuat, 2010, s. 135-136).

Molière, ölümünden kısa bir zaman önce yazdığı *Le Malade Imaginaire* (Hastalık Hastası) adlı oyunu oynadığı bir gün oyundan sonra ölmüştür (Fuat, 2010, s. 136). Öte yandan Molière'in ölümü dünyanın ilk ulusal tiyatro topluluğunun kurulmasını sağlamıştır. Dağılan Troupe du Roi'nin oyuncuları *Hôtel de Bourgogne* ve *Hôtel Guénégaud*'da sahne almaya başlamıştı. 1680 yılında XIV. Louis bu iki tiyatronun *Comédie-Française* adı altında birleşmesi talimatını verdi ve yeni kurulan bu tiyatroya bir ödenek ayırdı[41] (Brockett, 2009, s. 240). 1689 yılında *Comédie-Française* için yeni bir tiyatro binası inşa edildi (Fuat, 2010, s. 139). Günümüzde *Comédie-Française* hala faaliyetlerine devam etmektedir[42].

Molière'in eserlerinin yarıya yakını sarayın isteği üzerine Lully'le ortak yazılmış danslı komedyalardır. Fars ve komedide seyirciyi güldüren şey bir aptalın, akılsızın veya kendini bilmezin küçük düşmesidir. Molière, bu denkleme acıma katarak olayı insancıllaştırmıştır (Pignarre, 1991, s. 74-75). Ancak Molière insanın değişebileceğine inanmaz; karakterleri oyunun başında nasılsa oyunun sonunda da aynıdır (Brockett, 2009, s. 238-239). Molière komediyi, kendisinden önce ulaşılamayan ve kendisinden sonra da korunamayacak bir seviyeye taşımış ve yükseltmiştir (Pignarre, 1991, s. 74-75).

[41] Sanjuan, A. About the Comédie-Française. https://www.cfregisters.org/en/project-history/about-the-comédie-française, Erişim Tarihi: 18.08.2019.
[42] Sanjuan, A. About the Comédie-Française. https://www.cfregisters.org/en/project-history/about-the-comédie-française, Erişim Tarihi: 18.08.2019.

2.1.4. Jean Racine (1639-1699)

Jean Racine, klasik trajedinin Fransız tiyatrosunda önem kazanması sonrasında yazarlığa başlamıştı. Bu ortamda Racine ilk iki eseriyle belirli bir başarı elde etmiş olsada, asıl ününü *Andromaque* (1667) ile yakalamıştır (Fuat, 2010, s. 133). Racine bu oyunla psikolojik gerçekçiliği tekrar trajediye dâhil etmişti (Pignarre, 1991, s. 75). Racine bu dönemde, yazdığı oyunlarla Fransız trajedisinin en üst noktasına varmıştır (Brockett, 2009, s. 236). Ayrıca Racine'nin, Corneille'in *Tite et Bérénice*'i ile eş zamanlı (1670) ve aynı konuda yazdığı *Bérénice* adlı eseri de eleştirmenlerin ilgisini çekmişti. Fakat bundan yedi yıl sonra bir başka yazarla eş zamanlı-konulu yazdığı *Phèdre*'i ile istediği başarıya ulaşamayan Racine, oyun yazmayı ve tiyatroyu bıraktı (Fuat, 2010, s. 133). Ancak Racine, ölümünden kısa bir süre önce XIV. Louis'in ikinci eşi *Madam de Maintenon* tarafından yapılan ısrarlar üzerine halka açık olarak oynanmaması şartıyla iki oyun daha kaleme almıştır (Brockett, 2009, s. 236; Fuat, 2010, s. 133).

Tiyatroyu bıraktıktan sonra XIV. Louis'nin saray tarihçisi olan Racine zengin bir kadınla evlendi. Öte yandan her ne kadar Racine'in eserlerinde yüksek ahlak ilkelerini savunmuş olduğu bilinsede, özel hayatında bu tip kaygıları olmadığına inanılmaktadır (Fuat, 2010, s. 133). Örneğin Racine para karşılığında XIV. Louis'ye övgü şiirleri yazmaktan çekinmemiştir. Benzer şekilde ikinci oyunu *Alexandre le Grand*, Molière'in tiyatrosunda sahnelenmekteyken oyunun *Bourgogne Tiyatrosu*'nda sahnelenmesine izin vermesi ve kadın başrol oyuncusunu Bourgogne'a geçmesi için ikna etmesi bu inanışın nedenleri olarak görülmüştür (Brockett, 2009, s. 236; Fuat, 2010, s. 133).

2.2. Devrim Öncesi Fransız Tiyatrosu (XVIII. Yüzyıl)

XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyılın başlarında, edebiyat ve sanatla ilgili tüm konularda Fransa'nın saygınlığı tartışılmazdı (Brockett, 2009, s. 327). XIV. Louis'in büyük saltanatı ülkeyi bir kültür ve öğrenme merkezi olarak en ön sıralara getirmişti. Öte yandan XVII. yüzyılın ustaları Molière, Corneille ve Racine etkisi hala sürmekteydi. Bu dönemde daimi tiyatroların kurulması ve oyun yazarlarının sayısının artması yeni

oyunların ve oyun türlerinin (*drama* ve *burjuva trajedisi* gibi) ortaya çıkmasında etkili olmuştu[43].

Ancak yüzyılın ilerleyen dönemleri hem Fransa'da hem de Fransız tiyatrosunda önemli değişimlere gebeydi. XIV. Louis bitmek bilmeyen bir borç yığını bırakmıştı. XV. Louis giderleri kısmak yerine yeni vergiler koymayı tercih etmiş, XVI. Louis ise baskıcı bir monarşi ile reformlar arasında kararsız kalmıştı. Bu arada burjuvazi hızla güçlenmekte ve aydınların sayısı artmaktaydı. Nitekim bu gelişmeler 1789 yılında başlayan Fransız Devrimi'ni doğurmuştu (Fuat, 2010, s. 156). İşte bu gelişmelerin merkezindeki burjuva sınıfı mutluluğunun sırrını refah ve konforu artırmakta bulmuş, en büyük eğlencesi ise tiyatro olmuştu. Bu nedenle burjuvazi sahne sanatlarına büyük değer vermiş, oyunculara ve yazarlara saygı duymuştu. Kısaca Avrupa'da sahne sanatlarının kaderini uzun bir süre bu sınıf belirlemişti (Pignarre, 1991, s. 78).

XVIII. yüzyılda Paris'te tekel konumunda olan iki krallık tiyatrosu gelişmiş ve oyunculuk sanatı oldukça ilerlemişti. Ayrıca gezici Fransız kumpanyaları Almanya, Viyana, Hollanda, Belçika ve Rusya'da oyunlar sergilemekteydi. Voltaire, Rousseau (1712-1778) ve Diderot gibi pek çok düşünür ve yazar insan hakları, özgürlük, bağımsızlık gibi konularda çalışmalar yapmaktaydı. *Voltaire, Diderot, Marmontel* (1723-1799) ve *Beaumarchais* gibi pek çok eleştirmen tiyatro üzerine kuramlar ortaya koymuşlardı. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen oyun yazarlığı yeteri kadar gelişmemiş, oyun üretimi bir önceki yüzyıla kıyasla zayıf kalmıştı (Fuat, 2010, s. 156). Bu dönemde tabii ki Corneille'nin yeğeni *Fontenelle, Regnard, Dufresny* ve *Dancourt* gibi yetenekli yazarlar vardı, ancak aralarında birinci sınıf bir dahi yoktu[44]. Bir başka bakış açısıyla tiyatro artık daha fazla saygı görsede, asıl parlak dönem geçmişte kalmıştı. Ayrıca önceki yüzyılda bir fikrin yayılması konusunda tartışmasız üstünlüğü olan tiyatroya artık kitaplar, kulüpler, sanat evleri, okullar, basın gibi birbirinden farklı rakipler ortaya çıkmıştı (Pignarre, 1991, s. 78).

[43] Theatre Database. 18th century French drama.
https://www.theatredatabase.com/18th_century/french_drama_001.html, Erişim Tarihi: 16.08.2019.
[44] Theatre Database. 18th century French drama.
https://www.theatredatabase.com/18th_century/french_drama_001.html, Erişim Tarihi: 16.08.2019.

Öte yandan bu dönemde bazı yazarlar, oyunlarından daha ziyade oyuncular üzerinde bıraktıkları izlerle öne çıkmışlardı; buna Diderot'nun "Oyunculuk Üzerine Aykırı Düşünceler" (*Paradoxe sur le Comédien*) adlı eseri örnek gösterilebilir. *Voltaire* gibi bazı yazarlar ise oyuncuları eğittiler ve desteklediler. *Adrienne Lecouvreur, Hippolyte Clairon, Marie-Francoise Dumesnil* ve *Rachel* gibi dönemin tanınmış kadın oyuncuları bu yazarlar tarafından yetiştirilmişlerdi. Voltaire, ufak tefek, çirkin ve kaba sesli olmasına karşın usta bir oyuncu olan *Lekain*'i (gerçek adı *Henry-Louis Kain*) yıllar boyunca desteklemiş, hatta onun için bir tiyatro bile yaptırmıştı (Fuat, 2010, s. 158).

Sanatta ve halkın beğenisinde gerçekçilik ön plana çıkmış, bunun sonucunda trajedi güç kaybetmişti. Ayrıca bu dönemde uygulanan sansür de trajediyi daha da zayıflatmıştı. Öte yandan bu durum seyircinin bölünmesine, halkın ve seçkinlerin farklı oyunları izlemesine neden olmuştu (Pignarre, 1991, s. 78-79). Bu dönem öncesinde Fransız tiyatrosunda daha çok trajedi oynanmaktayken artık acıklı komedi[45] (*comédie larmoyante*) ve burjuva dramı[46] (*drame bourgeois*) gibi yeni türler ortaya çıkmıştı (Fuat, 2010, s. 156-157).

XVIII. yüzyılda tiyatrolarda sahne düzeni ve bina yapısına ilişkin değişiklikler yaşanmıştı. 1725 yılında Paris'e yerleşen Floransalı *Servandoru*, fon perdelerinin asıldığı bir çeşit şasi olan ve *sofita* olarak adlandırılan sistemi ilk defa Paris sahnelerinde kullanmıştı. Bu sistemle hem perdeler indirilip kaldırılabiliyor hem de fon daha inandırıcı bir görünüme bürünüyordu (Pignarre, 1991, s. 85). 1759 yılında *Comédie-Française*, Voltaire'in büyük gayretleriyle önemli izleyiciler için sahne önüne konulan sıraları kaldırmış, böylelikle sahnede kullanılmak istenen görsel efektler için büyük bir engelden kurtulmuştur (Brockett, 2009, s. 328; Pignarre, 1991, s. 85). Geçmişte sahne ışıklandırması konusunda yaşanan zorluklar, 1780 yılında yer mumlarının kullanılmaya

[45] *Acıklı komedi*; acıklı durumların gülünç durumlara neden olduğu bir oyun türüdür (Taner, And ve Nutku, 1966, s. 1). Burjuva dramasına benzer bir tür olan ve gözü yaşlı komedi olarak da adlandırılan acıklı komedi, halkın gündelik yaşamındaki temaların izleyicide derin duygular (hatta ağlama hissi) uyandıracak şekilde işlenmesidir (Pavis, 1998, s. 63).

[46] XVIII. yüzyılda komedi ile burjuva trajedisi arasına yerleşen burjuva dramı (Pavis, 1998, s. 112), özellikle sıradan seyirciyi hedef alan ve seyircinin duygularıyla oynayan bir tür olarak tanımlanabilir (Taner, And ve Nutku, 1966, s. 14). Diderot tarafından ağırbaşlı oyun (*genre sérieux*) olarak adlandırılan burjuva dramında konu günlük yaşamdan alınmakta, nesir şeklinde yazılan oyun merak unsurunu ve trajedi heyecanını içermekteydi; ancak oyun yıkım veya ölümle değil mutlu sonla bitiriliyordu (Fuat, 2010, s. 157).

başlanmasıyla bir miktar aşılmış, avizelere gazyağı lambalarının konmasıyla ışıklandırma sorun olmaktan çıkmıştır. İlerleyen dönemlerde gazyağı lambaları yansıtıcılarla birlikte kullanılmaya başlamıştır. Romalıların yarım daire şeklinde amfi-tiyatrolarından esinlenilerek ilk defa *Comédie-Française* tarafından kullanılan yarı elips biçimli salon zaman içinde her yerde kabul görmüş, 1780 yılında ünlü Fransız mimar *Victor Louis* tarafından Bordeaux'da inşa edilen *Grand Théâtre*'da kullanılmıştır (Pignarre, 1991, s. 85-86).

Bu dönemde yazarlar mizansenle[47] her geçen gün biraz daha fazla ilgileniyorlardı. Bu geçmişte aşırı önem verilen üç birlik kuralını da olumsuz etkilemişti. Bununla bağlantılı olarak sahne arkası olayların anlatıcı tarafından seyirciye aktarılma uygulaması terk edilmiş, Diderot oyunlarında birbiriyle bağlantılı birleşik sahneler kullanmış, Beaumarchais ise zamanın aktığını göstermek için bölümlerin arasına "bölüm arası oyunlar" eklemişti (Pignarre, 1991, s. 86-87).

Fransızlar bu dönemde gerçeklik hissini verebilmek için kostüm seçimlerinde farklılığa gitmişlerdi. Örneğin *Joséphine Duchesnois*'in vahşi kız rolü için kol ve bacakları çıplak şekilde sahneye çıkması büyük bir yenilikti. Aynı şekilde *Larive* (*Jean Mauduit*), 1782'de oynadığı Sparta kralı rolü için bir omzunu açıkta bırakan bir Yunan kıyafetini tercih etmişti (Pignarre, 1991, s. 86-87). Bu konuda bilinen en belirgin örneklerden biri de 1787 yılında Comédie-Française'da Voltaire'in Brutus'u oynanırken aktör *François-Joseph Talma*[48]'nın sahneye bir *Roma togası* ile çıkmasıdır (Fuat, 2010, s. 159).

XVIII. yüzyılda Fransa'da birçok filozof, edebiyatçı ve aydın yetişmişti. Ancak Fransız tiyatrosuna oyun eleştirmenleri damgasını vurmuştu. Aşağıdaki bölümlerde aynı

[47] Mizansen bir oyunun sahneye konulabilmesi için oyuncuların oyuna uygun hale getirilmesi ve bunun için yapılan hazırlıktır (Taner, And ve Nutku, 1966, s. 68).

[48] *Talma* öncü ve devrimci bir sanatçıydı; kostüm seçiminde gerçeklik akımına ilk kapılan oyunculardan biri olduğu gibi, şiirin (yalnızca ölçüye göre değil) anlamıyla uyumlu şekilde okunması gerektiğini savunan oyuncuların başında geliyordu. Öte yandan *Talma* politik alanda da devrimci bir kişiliğe sahipti; Bastille'in zaptından hemen önce oynanan *Marie-Joseph Chénier*'nin cumhuriyetçi bakış açısıyla yazdığı *Charles IX* adlı oyununda muhteşem bir performans sergilemişti. Bu temsil sonrasında *Comédie-Française* oyunu sahneden kaldırmış (Fuat, 2010, s. 159) hatta topluluk devrimciler ve Talma ile oynamak istemeyenler olarak ikiye bölünmüştür. 1791 yılında *Talma, Comédie-Française*'dan ayrılarak *Théâtre de la République*'i kurmuştur (Fuat, 2010, s. 159).

zamanda oyun yazarı da olan bu eleştirmenlerden Voltaire, Diderot ve Beaumarchais hakkındaki bilgilere yer verilecektir.

2.2.1. Voltaire (François-Marie Arouet) (1694-1778)

Orta sınıf bir aileye mensup olan *François-Marie Arouet*, ilk trajedisi *Oedipe* (*Œdipe*)'in 1718 yılındaki başarılı temsilinden sonra Voltaire takma adını kullanmaya başlamıştır. Hayatının değişik dönemlerinde iki kere Bastille'de hapse giren Voltaire, iki defa da Fransa dışına sürgüne gönderilmiştir[49]. Klasik anlayışa bağlı olan Voltaire oyun yazarlığı, tiyatro eleştirmenliği ve oyuncu eğitmenliği gibi birçok alanda tiyatroya hizmet etmiştir. Oyunları oldukça ilgi gören Voltaire, 1743'te sahnelenen *Mérope* adlı oyunun açılış gecesinde sahneye çağrılmış ve ülkesinde bu onuru layık görülen ilk yazar olmuştur (Fuat, 2010, s. 157).

Yazı hayatına *Oedipe* ile başarılı bir başlangıç yapan Voltaire, yaşayan Fransız oyun yazarları arasında ilk sıraya yerleşmiş, yirmiden fazla trajedi, bir düzine komedi ve toplamda elli üç oyun kaleme almış (Brockett, 2009, s. 328), tiyatro için elli yıldan fazla emek harcamıştır. Voltaire İngiliz tiyatrosundan da büyük ölçüde etkilenmiş ve (sonradan acımasızca eleştirmiş olsada) ilk yaşamında Shakespeare'e olan hayranlığını dile getirmiştir. 1745'te *Academie Française*'a üye seçilen Voltaire, 1778'de ikinci defa hapse girmek üzere Paris'e geldiğinde çok büyük bir halk kitlesi tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Ömrünün son yirmi yılını Cenevre'de geçirmesine rağmen 1778'de Paris'te ölmüştür[50].

2.2.2. Denis Diderot (1713-1784)

XVIII. yüzyılın önemli düşünce adamlarından biri olan Diderot, tiyatronun yeniden yapılandırılması gerektiğine inanıyordu. Diderot, tiyatronun gerçek hayattan uzak olduğunu, bir eğitim aracı olarak kullanılması gerektiğini, yazın alanında nesrin daha doğal bir araç olduğunu savunmaktaydı. Romantizm akımının öncülerinden ve bir

[49] Theatre Database. 18th century French drama. https://www.theatredatabase.com/18th_century/french_drama_001.html, Erişim Tarihi: 16.08.2019.
[50] Theatre Database. 18th century French drama. https://www.theatredatabase.com/18th_century/french_drama_001.html, Erişim Tarihi: 16.08.2019.

hümanist olan Diderot, din konusunda şüpheci bir yapıya sahipti. Bir ansiklopedi çalışması ve birçok kitabı olan Diderot, "Doğa'nın Çocuğu" (*Le Fils Naturel*) (1757) ve "Aile Babası" (*Le Père de Famille*) (1758) olmak üzere iki oyun ile tiyatro teorisi ve pratiği üzerine yazılarının yer aldığı *Les Entretiens sur Le Fils Naturel* (1757) adlı bir kitap kaleme almıştır[51].

Öte yandan Diderot komedi ile trajedi arasında gerçekçi bir tür olduğunu düşündüğü burjuva draması için ağırbaşlı oyun (*genre sérieux*) tanımlamasını yapmış, bu türün ilkelerini belirlemiştir (Fuat, 2010, s. 157). Diderot tiyatronun, drama, trajedi ve komedi ile sınırlandırılmaması ve "ara" türlerin katılımıyla zenginleştirilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Diderot, oyuncunun seyirciye aldırmaksızın[52] oynaması gerektiğini, sahne diyaloglarını konuşma tarzında yapması gerektiğini ve diyalog esnasında pantomimin[53] gerekli olduğunu savunmaktaydı (Brockett, 2009, s. 330).

2.2.3. Beaumarchais (Pierre Augustin Caron) (1732-1799)

Saatçi[54], müzisyen, ajan ve silah kaçakçısı[55] olan Beaumarchais'nın asıl adı Pierre Augustin Caron'dur. Molière ile Racine'den sonra Fransa'nın yetiştirdiği en önemli oyun yazarı olarak kabul edilmektedir. "Sevil Berberi" (*Le Barbier de Séville*) (1775) ile "Figaro'nun Düğünü" (*Le Mariage de Figaro*) (1783) adlı komedileri tiyatroda yeni bir çağ açmıştır[56]. *Comédie-Française* "Sevil Berberi"ni 1772 yılında kabul etmiş ancak sansür nedeniyle 1775'te sahneleyebilmiştir. "Figaro'nun Düğünü" ise aynı sebeple ancak 1784 yılında oynanabilmiştir. Sansürün nedeni ise her iki eserin de kahramanı olan berber Figaro karakterinin isyancı davranışlarının olmasıdır (Fuat, 2010, s. 158).

---

[51] Theatre Database. 18th century French drama. https://www.theatredatabase.com/18th_century/french_drama_001.html, Erişim Tarihi: 16.08.2019.

[52] Diderot'nun bu düşüncesi XIX. Yüzyılda *Andre Antoine* tarafından "*dördüncü duvar*" olarak adlandırılmıştır. Buna göre oyuncu, sahnenin seyirciye bakan ağzının saydam bir duvarla kapalı olduğunun kabul ederek, seyirciyi görmemeye ve tüm dikkatini rolüne vermeye çalışmalıdır (Taner, And ve Nutku, 1966, s. 28).

[53] Genel anlamda pantomim, ses ve hareketlerle taklit edilen şeylerin, temsil edilmesi ve duyulması; tiyatro sanatı bakımından ise konuşulan sahnelerin sessiz sahnelerle bir araya getirilmesidir (Pavis, 1998, s. 247).

[54] Bir dönem XV. Louis'in saatçiliğini yapmıştır (Theatre Database. 18th century French drama. https://www.theatredatabase.com/18th_century/french_drama_001.html, Erişim Tarihi: 16.08.2019).

[55] Amerikan bağımsızlık devrimine yardım amacıyla (Fuat, 2010, s. 158).

[56] Yazıldıkları dönemde uzunca bir süre sahnelenemeyen bu eserler sonradan *Gioacchino Rossini*'nin (Sevil Berberi-1816) ile *Wolfgang Amadeus Mozart*'ın (Figaro'nun Düğünü-1786) operalarına konu olarak ölümsüzleşmişlerdir (Fuat, 2010, s. 158).

Beaumarchais bu iki eseriyle komediye politik ve toplumsal bir içerik kazandırmıştır (Brockett, 2009, s. 331).

2.3. Devrim Sonrası Fransız Tiyatrosu (XIX. Yüzyıl)

Fransız Devrimi sonrası Paris'te geçmişte tiyatrolara verilen tekel yetkileri kalkmıştı. Kısa bir zaman diliminde sansürün de ortadan kaldırılmasıyla, o kadar çok tiyatro kumpanyası kurulmuştur ve kapanmıştır ki sayı vermek imkânsızdır. Ancak buna karşın az sayıda tiyatro eseri ortaya çıkmış, onlar da sanatsal olmaktan çok popülist veya politik amaçlı olmuştur. Napoléon döneminin başlamasıyla sansür geri gelmiş, birkaç oyun yasaklanmış ve tiyatro konuları politikadan uzaklaşmaya başlamıştır (Brockett, 2009, s. 395).

Bu dönemde öncelikle *Talma*'nın *Chénier*'nin *Charles IX* oyunundaki performansı sonrasında dağılan *Comédie-Française* tekrar bir araya gelmiştir. Değişen bu atmosferde Napoléon, sayısı artmış olan tiyatro topluluklarına bir düzen getirmiştir. Buna göre Napoléon 1806 yılında çıkarttığı bir kararla; devlet topluluklarının repertuarında bulunan oyunların diğer topluluklarca sahnelenemeyeceğini, özel izin alınmadıkça yeni tiyatro topluluğu kurulamayacağını ve yayınlanacak tüm eserlerin sansürden geçeceğini düzenlemiştir. Bu kararın bir yıl sonrasında ise yalnızca 4 tiyatro topluluğunun[57] devlet destekli olarak oyun sahneleyebileceğine bunların dışında kalan tüm tiyatroların "ikinci sınıf tiyatro" olarak tanımlanmasına karar verilmiştir. Bunun hemen ardından Paris'te yalnızca belirlenen 4 adet ikinci sınıf tiyatronun faaliyet göstermesine, diğer tüm ikinci sınıf tiyatroların kapatılmasına karar verilmiştir (Brockett, 2009, s. 395).

Klasik tiyatro geleneğini destekleyen Napoléon, oyun yazarlığını desteklemek için her yıl *Comédie-Française*'ta sahnelenen (klasik kurallara uyan) en iyi komedi ve trajedi oyunlarına ödül verilmesine karar vermiş olsada kalıcı nitelikte eserler ortaya çıkmamıştı (Brockett, 2009, s. 395). Bu dönemde Paris'te romantik anlayışın etkisinde

[57] Bu 4 topluluk; *Comédie-Française* (komedi ve trajedi eserleri için), (daha sonra *Théâtre national de l'Odéon* adını alan) *Théâtre de l'Impératrice* (ikinci sınıf oyunlar için), *Opéra* (ağırbaşlı opera ve bale eserleri için) ve *Opéra-Comique* (hafif düzeydeki operalar ve komik bale eserleri için) şeklindedir (Brockett, 2009, s. 395).

melodramlar oldukça yaygınlaşmıştı. Açlığı, savaşmayı ve terörü yaşamış halk melodramlarla yaşadıkları arasında bir bağ kuruyordu. Ancak bu oyunlar çoğu zaman yeterli sanatsal yetkinlikte değildi. Romantik melodram oyunlar konusundaki en büyük ustalardan biri olan *Guilbert de Pixerecourt* (1773-1844) kendi yazdığı melodramlar için "*Okuma bilmeyen kimseler için yazıyorum*." demişti (Fuat, 2010, s. 180). Napoléon sonrasında bulvar tiyatroları açılmış, melodramlar daha da yaygınlaşmıştır (Brockett, 2009, s. 395).

1830-1848 arasında hüküm süren *Louis-Philippe* döneminde tiyatrolar pek baskı altında tutulmuyordu ve sansür kaldırılmıştı. Bunun etkisiyle tiyatro ve tiyatroculuk gelişmişti. Doğal olarak artan talep tiyatronun içine paranın da girmesine sebep olmuştu (Pignarre, 1991, s. 91). Öte yandan bu dönemde klasik akıma eleştiriler yapılmaya ve romantizm ilgi görmeye başlamıştı; Hugo *Cromwell* (1827) adlı oyununun önsözünde klasik kuralları eleştirmişti. Klasik akım taraftarları ise halen kuralların gerekliliğini savunmaktaydı. Klasik anlayışın kalesi konumundaki *Comédie-Française* tarafından oynanan Hugo'nun *Hernani* (1830) adlı oyunu, ilk sahne aldığı gece büyük bir tartışma başlattı. Seyircilerin tepkisi bir ayaklanmaya dönüşmüş, *Hernani* Fransız tiyatrosu için bir dönüm noktası olmuştu (Fuat, 2010, s. 181).

Hernani aslında ilk romantik oyun değildi; *(Baba) Alexander Dumas*'nın "III. Henry ve Sarayı" (*Henry III et sa Cour*) (1829) ve *Delavigne*'in *Marino Faliero* (1829) gibi oyunları da *Comédie-Française* tarafından yakın zamanda sahnelenmişti. Ancak Hugo *Hernani*'de klasik öğretinin birçok kuralını bilinçli bir şekilde çiğnemişti. İlk olarak 12 heceli kuralında değişiklik yapmış, ikinci olarak klasik tiyatroda kullanılmasına alışılmamış *uygunsuz* kelimeler kullanmış, üçüncü olarak üç birlik kuralından zaman ve yer birliği kurallarına uymamış, dördüncü olarak oyunda açık bir biçimde ölüm sahnesine yer vermiş ve son olarak komik ve ciddi durumları aynı sahnelerin içinde harmanlamıştı (Brockett, 2009, s. 398-399).

Fransa'da romantizmin başlangıcı olarak kabul edilen 1830 yılı sonrasında *(Baba) Alexandre Dumas*'nın ve *Alfred de Musset*'nin beğenilen eserleri sahnelenmiştir. Ayrıca *Victor Hugo* da oyun yazmaya devam etmiştir. Ancak 1850'lere yaklaşıldığında romantizme olan ilgi azalmaya başlamıştır (Brockett, 2009, s. 399).

XIX. yüzyıl başlarında tiyatrolardaki oturma düzeninde, kostümlerde, sahne değişikliğine ilişkin düzenlerde ve sahne ressamlığında bazı değişiklikler yapıldı. Bu dönemde *Comédie-Française*'de sahne çevresinde "Pit" olarak tanımlanan bölüme sıralar konmaya başlandı. Seyirci bölümünde duvarlardaki localar balkona dönüştürüldü. Bir önceki yüzyılda büyük yenilik sayılan oyunun içindeki tarihe uygun kostüm ve dekor uygulaması, 1810-1850 tamamen yaygınlaşmıştı. Ayrıca aynı yüzyıl başlarında Fransa'da kutu dekor benzeri dekorlar kullanılmaya başlanmıştı (Fuat, 2010, s. 181-183). 1820 sonrasında ise oyun sahnesinde dekor olarak mobilyalara yer verilmeye başlandı. 1835 sonrasında ise bu mobilyalar oyun içinde kullanılmaya başlandı (Brockett, 2009, s. 401). Takip eden zamanlarda ise mekân tasarımına verilen önem gittikçe artmaya başlamış, oyun yazarları alışılmadık ortamlarda geçen sahneler yazmaya başlamışlar ve bunların sahneye yansıtılması için kendi imkânlarını dahi kullanmaya başlamışlardı. Örneğin Hugo'nun savurgan mekân harcamaları nedeniyle kendi tiyatrosu *Théâtre Historique* iflasın eşiğine kadar gelmişti (Brockett, 2009, s. 407).

XIX. yüzyıl Fransa'sı oyunculuk bakımından çok önemli yıldızları ortaya çıkarmıştı. Bu dönemde aynı zamanda oyun yazarı da olan *Frédérick Lemaître* başarılı bir oyuncuydu. 1840 sonrasında kadın oyuncu *Rachel Félix* Corneille ve Racine'in trajedileriyle şöhret sahibi olmuştu (Fuat, 2010, s. 186-187). Bunların dışında önceki yüzyıla da damgasını vurmuş (gelmiş geçmiş en büyük Fransız aktörü kabul edilen) *Talma*, onun birçok oyunda partneri olan *Matmazel Duchenois*, komedi ustaları *Matmazel Mars* ve *Abraham Joseph Fleury* de Fransız tiyatro tarihinde önemli yerlere sahip olmuşlardı (Brockett, 2009, s. 401). XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise *Gabrielle Réjane, Sarah Bernhardt, Benoît-Constant Coquelin, Mounet-Sully, Lucien Guitry* gibi oyuncular Paris'in parlayan yıldızları olmuşlardı. Ayrıca gerçekçi oyunlardaki performansıyla *Andre Antoine* da dünya çapında tanınmıştı (Fuat, 2010, s. 186-187).

XIX. yüzyılın ortalarına doğru bazı yazarlar nedenden sonuca kadar oyunun mantıklı bir şekilde gelişmesi gerektiğini savundular ve bunu "İyi kurulmuş oyun" olarak adlandırdılar. *Victoiren Sardou, Eugène Scribe* ve *Henrik Ibsen*'in gibi yazarlar, sağlam teması olan ve iyi kurulmuş komedi, fars, libretto, melodram hatta trajedi türlerinde pek çok eser vermişlerdi (Fuat, 2010, s. 184). Fransa'da XIX. yüzyılın ikinci yarısının başlarında ise bu yazarların takipçileri arasında "gerçekçilik akımı" kendini hissettirmeye

başlamıştır. Bu akımın oyun yazarları arasındaki ilk öncüleri ise *(Oğul) Alexandre Dumas* ve *Émile Augier*'dir. *(Oğul) Dumas* aynı zamanda iyi kurulmuş oyun formülüne sadık yapıtlar verirken eserleri fazla didaktik olduğu için çok tutulmuyordu. *Augier* ise oyunlarında sosyal sorunları ele almaktaydı. Her iki yazar da kendi dönemlerinde ahlakı yüceltmeye ve halkı eğitmeye yönelik çalışmalar yapmışlardı. Öte yandan gerçekçilik eğilimi dekor ve kostümde de gittikçe artan bir hız kazanmıştı. Bu dönemde sahnede gerçek yiyecek ve içeceklerin yenilip içilmesi, sahnede örgü örmek veya sigara içmek sık rastlanan şeyler haline gelmişti. Hatta 1890 yılında sahnede gerçek kan nakli bile yapılmıştı. Ayrıca oyuna özel kıyafet üretilmesi de artık normal hale gelmiş, tiyatrolar bunun için tasarımcılar ve terziler istihdam etmeye başlamışlardı (Brockett, 2009, s. 445-449).

Gerçekçi bir oyun konuşma dilinde nesir şeklinde yazılmaktadır. Konusu günlük yaşamdan veya tarihten bir kesit olabilir, ancak karakterler hayatın doğal akışında karşılaştığımız davranış ve konuşma şekline sahiptir. Ayrıca olay akla yatkın, doğaya uygun veya yaşarken karşılaşılabilecek bir olay olmalıdır. Gerçekçi ilk büyük oyun yazarı *Honore de Balzac* olarak gösterilsede *Balzac* daha çok roman yazımına ağırlık vermiş ve az sayıda oyun yazmıştır. En bilinen realist oyunlar *Balzac*'ın 1848'de yazdığı "Üvey Ana" (*La Marâtre*) ve *(Oğul) Dumas*'nın 1851'de oyunlaştırdığı "Kamelyalı Kadın" (*La Dame aux Camélias*) sayılabilir. 1873'te diğer bir büyük usta olan *Èmile Zola* da *Térèse Raquin* adlı romanını oyunlaştırmış, ancak beklenen başarıyı elde edememiştir (Fuat, 2010, s. 183-186).

Èmile Zola, 1880 yılı civarında örf-adet komedisini yozlaştıran kurallara karşı savaş açtı. Romancılığa özgü doğalcı (*natüralist*) bakış açısını tiyatroya aktarmayı hedeflemişti (Pignarre, 1991, s. 93-94). Zola'ya göre oyun yazmak da aynen roman yazmak gibi bir gözlem ve inceleme işiydi, hatta hayal kurma ve yaratıcılığı gereksiz şeyler olarak görüyordu. Bu bakış açısıyla oyun yaşamdan kesit ve bilimsel bir üretimdi. Ancak tiyatroda doğalcılık fazla ilgi çekmemişti (Fuat, 2010, s. 183-184). Doğalcılık gerçekliğin farklı bir boyutuydu. Tiyatrodaki bu yeni anlayışı ısrarla deneyen ilk kişi *Andre Antoine* oldu. *Antoine*'ın asıl mesleği oyunculuk olmasada, üçüzün üzerindeki abonesi için kiralık salonlarda ayda bir kez, doğalcılık anlayışıyla yönetip oynadığı

gösterileri sahnelemekteydi. *Antoine*'ın ardından *Théâtre Libre* doğalcılığın savunucusu konumuna geldi, tiyatro sanatının gelişmesi ve yenilenmesi için Devrim niteliğinde kurallar ve uygulamalar ortaya koydu (Pignarre, 1991, s. 93-94).

BÖLÜM 3. DEVRİMDEKİ ROLLERİ İLE ÖNE ÇIKAN KADINLAR: OYUNCU CLAIRE LACOMBE VE OYUN YAZARI OLYMPE DE GOUGES

3.1. Claire Lacombe

3.1.1. Claire Lacombe'un Özel Hayatı

Rose takma adıyla bilinen *Claire Lacombe*[58], Bertrand ve Jeanne-Marie Lacombe'un kızı olarak (Lacour, 1900, s. 317) 4 Ağustos 1765'te *Ariege* iline bağlı küçük bir kasaba olan *Pamiers*'te dünyaya gelmişti[59] (Serebryakova, 1998, s. 111; Stephens, 1922, s. 87).

Annesiz[60] bir kız olan Claire Lacombe (de Lamartine, 1848, s. 318; Lacour, 1900, s. 319), aktris olmadan önce çocukluğu zorluk ve sefalet içinde geçmişti. Genç yaşlarında dram oyunculuğuna başlamış, Devrimden önce Marsilya ve Lyon'da Racine ve Corneille'in trajedilerinde başrol oynamıştı (Fremont-Barnes, 2007, s. 385; Serebryakova, 1998, s. 109-111). Ancak tiyatroda kayda değer bir başarısı da yoktu (Serebryakova, 1998, s. 109-111). En son Eylül 1790'da Lyons'da *Semiramis*'te[61] oynadığı ve sonrasında 1792 yılında Paris'e geldiği bilinmektedir (Lacour, 1900, s. 320-323).

[58] Claire Lacombe'un adıyla ilgili olarak Lacour (1900, s. 317), doğum belgesindeki adının Claire olduğunu ancak Rose adını kullandığını, tutuklandığında ise kendisini (3 Nisan 1794 tarihinde) Claire Lacombe olarak tanıttığını ifade etmektedir.
[59] encyclopedia.com. Lacombe, Claire. https://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/lacombe-claire-1765, Erişim Tarihi: 20.07.2019.
[60] Elimizde annesini ne zaman kaybettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.
[61] Muhtemelen Voltaire'ın 1749 yılında yayınlanan *Semiramis* adlı trajedisi.

Resim 10: Claire Lacombe (veya Pauline Léon) Gravürü. Muhtemelen 1792 yazında yayınlanan "Fransız kadınlar – özgür" başlığını taşıyan bir gravür. Melzer ve Rabine (1992, s. 90), resimdeki kadının Pauline Leon ile ya da Claire Lacombe ile ilişkilendirmiş olabileceğini öne sürmektedir.

Oynadığı gezici kumpanya taşra şehirlerinde malikânelerde aristokratlara, salonlarda halka ve burjuvaya temsiller vermekteydi. Bu dönemde Claire Lacombe, erkeklerin asılmalarına, terbiyesizliklerine ve burjuvaların görgüsüzlüklerine katlanmasını, hatta bunları savuşturmayı öğrenmişti. Ancak Lacombe profesyonel bir aktristti. Kumpanyanın repertuarı bittiğinde, halk sıkılmaya başlar ve kumpanya şehirden ayrılırdı. Claire Lacombe'un çalıştığı tiyatro, kırsal kesimde ve küçük şehirlerde üçüncü sınıf otellerde konaklardı. Lacombe buralarda Fransız ayaktakımının sefaletini öğrenmişti. Bu dönemde Bourbon Hanedanı'nın ve soyluların otoritesi halk yanında sarsılmaktaydı. Genç oyuncu otel salonlarında "namussuz Avusturyalılarla", "aptal Louis'yle" ve "dolandırıcı düklerle" dalga geçmeyi de öğrenmişti (Serebryakova, 1998, s. 109-111).

Jirondenlerin yayınlarında Devrimci Yurttaşlar için her ne kadar "korkunç" ve "çirkin" ifadeleri kullanılsada Claire Lacombe "dilber" olarak tanınmaktaydı. Lacombe oval bir yüze, siyah saçlara, siyah gözlere, düzgün bir buruna, biraz büyükçe bir ağıza, yumuşak hatlı bir çeneye ve orantılı vücut yapısına sahip güzel bir güneyliydi. Ayrıca tiyatro oyuncusu olmasından dolayı hareketlerinde belli bir incelik bulunmaktaydı

(Serebryakova, 1998, s. 108). Öte yandan Lacombe iyi yürekli bir taşralıydı. Saf bir kabalığı olsada, Lacombe keskin bir dile ve güzel konuşma yeteneğine sahipti. Ayrıca çok canlı ve hareketli bir insandı (de Lamartine, 1848, s. 318-319; Serebryakova, 1998, s. 111-112).

Devrime katılmak üzere 1792 yılında Paris'e gelen (Lacour, 1900, s. 320-323) Lacombe'un, Paris'te geçinmekte sıkıntı çektiği bilinmektedir. Ancak bu yalnızca Lacombe'a özgü bir durum değildi; küçük zanaatçılar, işçiler, sanatçılar, şairler, aktörler, kısaca o dönemde yaşayan birçok kişi yarı aç yarı tok bir yaşam sürmekteydi. Bu dönemde Claire Lacombe toplumsal faaliyetlerini yalnızca kadınlar arasında yürütüyordu (Serebryakova, 1998, s. 113).

Claire Lacombe 1793 yılında politik ve toplumsal görüşlerini benimsemeye başladığı aşırı solculara katıldı. Öfkeliler veya Kudurmuşlar[62] da denilen bu grupta Lyon'dan Ulusal Meclis'e seçilen 22 yaşındaki *Jean Théophile Leclerc* ile tanıştı. Asıl mesleği gazetecilik olan Leclerc genç yaşına rağmen, 1789 sonrasında Martinik'te kölelerin ayaklanmasına katılmış ve yönetmişti. Ayrıca Lyon'da bulunan Devrimci Dağ Ordusu'nda da görev almıştı. Politik olarak uyumlu olan Leclerc ve Lacombe, dost olarak da oldukça anlaşmışlardı, 1793 ilkbaharında birlikte yaşamaya başladılar (Serebryakova, 1998, s. 113-114).

Leclerc Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği organizasyonunda Lacombe'a yardım ediyor, gazetelerde kadın hareketlerini olumlayan yazılar yazıyordu (Serebryakova, 1998, s. 114). Ancak Leclerc 1793 sonbaharında Claire Lacombe'dan ayrılarak Pauline Léon ile evlendi. Lacombe, Leclerc ile birlikte olduğu dönem boyunca onun da etkisiyle çok kitap okumuş, çok çalışmış ve kendisini geliştirmişti (Serebryakova, 1998, s. 118).

1794 yılının ocak ayında *Jacques Roux*'un mahkemede intihar etmesi ve birçok dostunun izlenmeye başlaması Claire Lacombe'u Devrimden soğutmuştu, Devrimin Öfkelilerle birlikte öldüğüne inanmıştı. Lacombe, 1794 başında oyunculuğa geri dönme

[62] Serebryakova'ya (1998, s. 116) göre Öfkelilere, Kudurmuşlar adını takan Halkın Dostu gazetesinin sahibi gazeteci Marat'dır.

kararı aldı ve mart ayında Dunkerque kasabasındaki bir gezici kumpanya ile anlaştı. Yola çıkmak üzere hazırlık yaptığı 2 Nisan 1794 tarihinde tutuklandı (Lacour, 1900, s. 408; Serebryakova, 1998, s. 131-132; Stephens, 1922, s. 270). Garip bir tesadüf eseri Leclerc ve Pauline Léon da aynı tarihte tutuklanmıştı (Lacour, 1900, s. 408; Melzer ve Rabine, 1992, s. 254; Stephens, 1922, s. 270).

16 aylık mahkûmiyeti boyunca Port Libre, Plessis, Saint-Pèlagine ve Lüksemburg hapishanelerinde dolaştırıldı. Lacombe, Thermidorcuların zafer haberini aldıktan sonra sağ kalan Dantoncuların, Jirondenlerin ve aristokratların özgür bırakıldıklarını görünce kendisinin de salıverileceği beklentisine kapılmıştı. Ancak Robespierre yanlılarıyla birlikte bir süre daha hapishanede kalmak zorundaydı (Serebryakova, 1998, s. 132-133). Nihayet 18 Ağustos 1795 tarihinde serbest kalan Claire Lacombe'dan bir daha haber alınamadı[63] (Fremont-Barnes, 2007, s. 385; Serebryakova, 1998, s. 132-133).

Claire Lacombe, hayatının bilinen kısmında hiç evlenmemiş ve çocuğu olmamıştı (Serebryakova, 2019, s. 108). Kendini Devrime ve kadın haklarına adamıştı. Lacombe'un tutuklanmasından sonra Fransız Devrikadın hareketi başarısızlığa uğrayarak sonlanmış oldu (Stephens, 1922, s. 270).

3.1.2. Claire Lacombe'un Devrim Hayatı

Claire Lacombe'un başlangıçta kendisine bir trajedi gibi görünen ancak zamanla zengin bir güzellik ve kahramanlık getirdiğini gördüğü Devrime ne zaman katıldığı tam olarak bilinmesede Paris'e 1792 yılında gittiği bilinmektedir (Lacour, 1900, s. 320-323; Serebryakova, 1998, s. 111). Lacombe'un uzun süre tiyatrolarda çalışmış olması süslü cümleler kurabilmesini ve hareketlerini kontrol edebilmesini sağlıyordu (Serebryakova, 1998, s. 111). Bu yeteneğini Paris'te geçirdiği yıllarda ve Devrim hayatında kullanacaktı.

Lacombe'un Paris'te kalacak bir yeri ve şehirde tanıdığı kimse olmadığı gibi elinde geçimini sağlayacak bir birikimi de yoktu. Lacombe, dostlarından almış olduğu

[63] Claire Lacombe'un hapishaneden çıktıktan sonra üç ay daha tiyatrolarda çalıştığı iddia edilmektedir (Howling Pixel. Claire Lacombe. https://howlingpixel.com/i-en/Claire_Lacombe, Erişim Tarihi: 20.07.2019). Bir başka görüşe göreyse Claire Lacombe'un taşra tiyatrolarında oyunculuk yaptıktan sonra en son 1798'de Paris'e döndüğü duyulmuştur (Fremont-Barnes, 2007, s. 385).

birkaç tavsiye mektubunun yardımıyla, Paris'in kenar mahallelerinden birinde bir oda kiraladı. Paris'e geldiği günler 14 Temmuz Devrimi'nin yıldönümünün yaklaştığı günlerdi. Şehrin her yerinde kutlamalar için hazırlık yapılıyordu, hatta Devrim Meydanı[64]'na alçıdan bir özgürlük heykeli yapılmıştı. Claire Lacombe şehre geldiği ilk gün Ulusal Meclis'te Jakobenlerin Kulübüne girmeyi başarmıştı (Serebryakova, 1998, s. 111-112).

Bu arada Claire Lacombe, 25 Temmuz 1792'de (Stephens, 1922, s. 87) Yasama Meclisi'nde konuşma yapmak üzere davet edilecek kadar dikkatleri üzerine çekmişti. Yasama Meclisi kürsüsünde oyunculuğunun yardımıyla yaptığı dramatik konuşmasında[65] şöyle demişti:

> "Kanun yapıcılar! Ben bir Fransız aktristiyim ve şimdi kalacak yerim yok, ama umutsuzluğa kapılıp yıkılmıyorum. Ruhum temiz bir sevinçle doluyor. Fakat tehlikede olduğunu açıkladığınız anavatanıma bağış yaparak yardım edemiyorum, ona kişiliğimi vermek istiyorum. Bir Romalı cesaretiyle ve duyduğum nefretle despotların yok edilmesine yardımcı olmaktan mutluluk duyacağım… Tek bir despot dahi kalmayıncaya kadar hepsini yok edelim... Kanun yapıcılar! Siz anavatanın tehlikede olduğunu söylüyorsunuz, ama bu yeterli değil. Fransa'yı mahvetmeye yemin etmiş bu tehlikeyi doğuran suçluların egemenliğini ellerinden alın. Bize güven veren liderleri başa geçirin, düşmanların ortadan kalktığını söyleyin." (Lacour, 1900, s. 323; Serebryakova, 1998, s. 110)

Kısa bir zaman sonra gerçekleşen 10 Ağustos 1792 Tuileries Sarayı baskınında, sarayın hemen yanındaki Mars Meydanı'nda çatışmalara katılan Claire Lacombe, elinden yaralanmış olmasına rağmen çarpışmaya devam etmişti. O gün kahramanca çarpışmasından dolayı halk tarafından kendisine "yurttaş çelengi" verilmiş ve "10 Ağustos Kahramanı" olarak ilan edilmişti. Claire Lacombe kendisine verilen çelengi 25 Ağustos'ta Yasama Meclisi'ne sunmuş ve şöyle bir konuşma yapmıştı:

---

[64] 1755 yılında yapılan ve Paris'in en büyük meydanlarından biri olan Concorde Meydanı'nın (*Place de la Concorde*), 1789'da adı Devrim Meydanı (*Place de la Révolution*) olarak değiştirilmiştir. Devrim sırasında meydandaki XV. Louis heykeli yıkılmış, ayrıca meydana bir giyotin inşa edilmiştir. XV. Louis 21 Ocak 1793'te bu meydanda idam edilmiştir (https://theculturetrip.com/europe/france/ paris/articles/the-history-of-place-de-la-concorde-in-1-minute/, Erişim Tarihi: 25.12.2019).

[65] encyclopedia.com. Lacombe, Claire. https://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/lacombe-claire-1765, Erişim Tarihi: 20.07.2019.

> "Baylar! 83 departmanın federeleri bu sabah, 10 Ağustos günü özgürlük ve eşitlik töreni için elimden geleni yaptığımı onaylayan bir belge olarak yurttaş çelengi ve bir ulusal eşarp vererek bana saygılarını sundular. Eşarbı ve bu şerefli takdiri kabul ediyorum ama yurttaş çelengini bu büyük tehlikenin ortasında cesaret gösteren, yurtseverliği ve bilgeliği ile onu her bakımdan hak eden Ulusal Meclis'e bırakıyorum. Fransız kanun yapıcılara karşı, aslında kendi vatanına sadık tüm Fransızlara düşen görevi yerine getirdiğim için çok mutluyum." (Serebryakova, 1998, s. 112-113)

Lacombe 3 Nisan 1793'te katıldığı Jakobenler Kulübü'nün bir toplantısında, aristokratların ve ailelerinin tutuklanması gerektiğini belirtmişti. Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği açıkça Jirondenlere tavır almaya başlamıştı. Jironden karşıtı bir ayaklanma başlamış, yaşanan açlık ve sefaletin sorumlusu olarak Brissot ve arkadaşları sorumlu tutuluyordu (Serebryakova, 1998, s. 115-116). Bu dönemde Jirondenler, Jakobenlerden bazı önemli kişileri tutuklatmışlardı. Bunun üzerine Jakobenler Konvansiyon'un Jironden vekilleri tutuklamasını sağlamışlar ve iktidar Dağlılara, dolayısıyla da Robespierre'e geçmişti (Sarıca, 1981, s. 89-90; Soboul, 1969, s. 334-336; Sander, s. 166; Moore, 1989, s. 121).

Devrimci birer aktivist olan *Claire Lacombe* ve Paris'te tanıştığı *Pauline Léon*, siyasi görüşlerini ifade edebilecekleri bir platforma ihtiyaç duyuyorlardı (Dhingra, 2017, s. 9). Bu kapsamda Mayıs 1793'te Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'ni kurdular (Serebryakova, 1998, s. 107). Bu konuyla ilgili 10 Mayıs 1793 tarihli Moniteur'de şunlar yer almaktaydı:

> "Birkaç vatandaş belediye sekreterliğine gelerek kanuna uygun olarak yalnız kadınların girebileceği bir dernek kurmaya ve toplanmaya karar verdiklerini bildirdi. Derneğin amacı, cumhuriyet düşmanlarının fikirlerini felce uğratacak araçları tartışmaktır. Derneğin adı Devrimci Cumhuriyetçiler Derneği olacaktır. Toplanma yeri Saint Honoré Sokağında Jakobenler Kütüphanesidir." Gazeteye göre derneğin tüzüğü şöyleydi: "Dernek iyi niyetlerle de olsa, gençlerin düşünmeden yapacağı konuşmalarla derneği küçük düşürebileceği göz önüne alarak tüm üyelere konuşmayı yasaklamıştır. Dernek, 18 yaşını doldurmuş yurttaşları üyeliğe kabul eder." (Serebryakova, 1998, s. 107-108)

Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'nin açılışı Jakobenlerin kütüphanesinde yaklaşık 200 kadının katıldığı bir toplantıyla yapıldı (Gaul, 2018)[66]. Derneğin, sayıları birkaç yüzü geçmeyen üyelerini konfeksiyoncular, bulaşıkçılar, çamaşırcı kadınlar, eskici kadınlar, işçi, esnaf ve zanaatçıların anneleri oluşturuyordu. Yeni üyeler açılışa babaları, kocaları veya kardeşleriyle gelmişlerdi. Açılışa katılanlar coşku içinde *La Marseillaise*[67] ve Devrim şarkıları söylüyorlardı. Derneğin başkanlığına Pauline Léon, sekreterliğine ise Claire Lacombe seçildi[68]. Tüzük açılışta Claire Lacombe tarafından okundu (Serebryakova, 1998, s. 108). Başlangıçta dernek Jakobenlere yakın durmuştu ancak kısa süre daha radikal Öfkeliler ile müttefik oldu. Derneğin en önemli talepleri kadınların silahlanması, eşit vatandaş olmaları ve Devrimci cumhuriyeti savunma hakkına sahip olmalarıydı (Gaul, 2018).

Devrimin ardından Paris'te hiç de azımsanmayacak sayıda kadın derneği kurulmuştu, ancak Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği halktan kadınların kurduğu ilk dernekti. Bu derneğin kuruluşu ilk önce Jirondenlerin dikkatini çekti; kendisi de bir kadın hakları savunucusu olduğu halde, dönemin tanınmış liberal görüşlü bilim adamı *Marquis de Condorcet* sefalet içindeki kadınların böyle bir hakka sahip olduğuna inanmıyordu. Hatta bir diğer Jironden, *François Buzot, Manon Roland*'a hitaben "*İnanın, çamurun içine bulanmış bu şaşkın kadınlar iğrenç birer fahişe. Bu mide bulandırıcı bir görüntü.*" demişti. Jirondenler, *Sans Culotte*ların yaptığı her şeyi gözden düşürmeye çalışıyorlardı; kurulan dernek hakkında da "*Bu cadaloz karıların Devrimin muhafızlığını üstlenmelerine izin veren Jakobenler, kendi çıkarlarının nerede olduğunu anlamıyorlar.*"

---

[66] Gaul, J. (2018). Society of revolutionary republican women (1793). http://hist259.web.unc.edu/societyrepublicanwomen/, Erişim Tarihi: 20.07.2019.

[67] *La Marseillaise* (tam adı *Chant de guerre pour l'armée du Rhin*), 1792 yılında Fransa'nın Avusturya ve Prusya ile savaştığı dönemde, *Claude Joseph Rouget de Lisle* tarafından yazılmış ve bestelenmiş, 1795 yılında Konvansiyon Meclisi tarafından Fransız Ulusal Marşı olarak kabul edilmiştir. Ancak içerdiği devrimci fikirler nedeniyle Napoléon döneminde milli marş olmaktan çıkarılan, XVIII. Louis döneminde ise yasaklanan *La Marseillaise*, 1879 yılında tekrar ulusal marş olarak kabul edilmiştir (Wikipedia. La Marseillaise. https://en.m.wikipedia.org/wiki/La_Marseillaise, Erişim Tarihi: 21.08.2019). *Chant de guerre pour l'armée du Rhin*'in yazılışı ve neden adının *La Marseillaise* olarak değiştirildiğine ilişkin yaşananlar Stefan Zweig'ın "İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar" adlı eserinin "Bir Gecelik Dahi" başlıklı bölümünde detaylı bir şekilde anlatılmıştır (Zweig, 2019, s. 147-156).

[68] Tüzüğe göre derneğin her ay başkan seçmesi gerekiyordu. Bu kapsamda ilk başkan Pauline Léon, Claire Lacombe ise Ağustos ayında başkan olmuştu (Lacour, 1900, s. 350).

ve "*Devrimci yurttaşlar denilen bu insanların tümü iğrenç*" gibi ifadelere gazetelerde yer vermişlerdi (Serebryakova, 1998, s. 108-109).

Takip eden günlerde Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'nde tartışmalar düzenleniyor, Ulusal Meclis'in alacağı tedbirler konuşuluyordu. Lacombe başkanlık ettiği oturumlardan birinde; "*Eğer kadınların savaşmaya yetenekleri varsa devleti yönetmeye de var.*" demişti. Ancak buna rağmen o dönemin Fransa'sında kadınlara *toplanmak, dilekçe vermek, konuşmak, dövüşmek* ve *ölmek*ten başka hiçbir hak verilmemişti (Serebryakova, 1998, s. 115-116).

1793 yazında; yoksulluk ve muhtemel bir Jironden ayaklanması nedeniyle ihtilalci bir hükümet kurulmasına karar verildi (Sarıca, 1981, s. 90-92; Sarıca, 1977, s. 105-107). Partiler arasındaki anlaşmazlıkların gittikçe savaşa dönüşmesi, Devrimci kadınları da ikiye bölmüştü; bir kısmı Jirondenleri, diğer bir kısmıysa *Robespierre*'i destekliyordu. 4 Temmuz'da gazeteci *Marat* sahibi olduğu Halkın Dostu gazetesinde *Leclerc, Jacques Roux*[69] ve *Jean Varlet* için sert suçlamalarda ve ithamlarda bulunmuştu. Kısa bir süre sonra (13 Temmuz'da) *Charlotte Corday* adlı bir kadın Marat'yı öldürdü (Serebryakova, 1998, s. 116).

Bu suikast ve yoksulluğun kıtlığa dönüşmesi (ayrıca Toulon limanının kralcılar tarafından İngilizlere teslim edilmesi) halkın galeyanını arttırmış, hükümet de sert önlemler almaya başlamıştı (Soboul, 1969, s. 346-365). Bu ortamda Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'nin geleceği pek de parlak görünmüyordu, hatta Robespierre'in derneğin kapatılması gerektiğini söylediğine ilişkin söylentiler yayılmıştı (Serebryakova, 1998, s. 117-118). Bunun üzerine Claire Lacombe ve Leclerc, siyasi bir manevra ile Marat'yı sahiplendiler. Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği Marat'nın hatırası için bir anıt dikilmesine karar vermişti. 30 Temmuz'da yapılan bir toplantının ardından Carousel Meydanı'nda bir anıt dikmek üzere harekete geçtiler (Serebryakova, 1998, s. 117-118; Stephens, 1922, s. 262).

[69] Öfkelilerin lideri konumundaki Kızıl Papaz lakaplı *Jacques Roux* ve onun arkadaşı *Jean Varlet,* Claire Lacombe ve Leclerc'in en yakın dostları arasındaydı (Serebryakova, 1998, s. 114-115).

1793 ortalarında Öfkelilerin fiyatların aşırı yükselmesi, büyük sermaye birikimine engel olunması, ticaret işletmelerini ve burjuvazinin vergilendirilmesi, fakirlerin kullandığı temel ihtiyaç maddelerinin sabit fiyatta tutulması gibi o dönem için olağandışı sayılabilecek görüşleri[70], yoksullar arasında destek görmekteydi. Fakat artık Jakobenler de Öfkelileri tehlikeli görüyorlardı; çünkü bu grubun arkasındaki fakir halk kitlesinin Devrimin itici gücü olduğunun farkındaydılar (Serebryakova, 1998, s. 118-119). Kısaca Devrimci kadınlar ile Jakobenler arasındaki balayı artık sona ermişti (Hufton, 1999, s. 31-32).

Böyle bir dönemde Claire Lacombe boş durmamış, aristokratlara karşı terörist nitelikte önlemlerin uygulanmasını talep ettiği bir dilekçesini Ulusal Meclis'e sunmuştu. Dilekçede:

> "Anayasadaki kanunların yerine getirilmesini talep etmek için buradayız. Aranızda soyluları koruyan kimsenin bulunmadığını, hepsini defettiğinizi kanıtlayın. Büyük masraflarla cumhuriyetin her tarafından gelen halk temsilcilerinin, Mars Meydanı'ndaki heyecanlı sahnede yalnızca oynamak için toplanmadığını tüm Fransa'ya kanıtlayın... Acilen mutluluğa kavuşmak isteyen halkın önünde konuşmak yetmez. Onun, sonuçları hissetmesini sağlamanız gerekir. Halk, kendilerini sabırlı ve ılımlı olmaya çağıran, altınlar içinde yüzen, göbeği yağ bağlamış insanlara nefretle bakıyor… Biz artık zamanını kendini övmekle geçiren bu insanların dürüstlüğüne inanmıyoruz. Şimdi bize küçük bir sözcük lazım… Orduda bozgunculuk başlayacak diye korkmayın; ne kadar kötü niyetli general varsa, o kadar da azletme olacaktır. Tüm şüpheliler için tutuklama emri çıkartın, fakat şüpheli gördüğünüz kişileri tutuklama garantisi yalnız kâğıt üzerinde mi kalacak?.. Yeterli sayıda olağanüstü mahkeme kurmalısınız." (Serebryakova, 1998, s. 119)

Lacombe, dilekçeyi okurken dahi Ulusal Meclis salonundan tepkiler yükselmişti (Serebryakova, 1998, s. 119). Bu olayın hemen ardından 1793 yılının Ağustos ayında *Jacques Roux* tutuklandı. Tutuklama sonrasında Öfkelilerin hedefindeki kralcılar, burjuvalar, zenginler, ılımlı Devrimciler ve daha birçoklarının hazırladığı ihbar mektupları Ulusal Meclis'e ulaşmıştı. *Roux*'nun hırsız, rüşvetçi, karşı Devrimci, ahlaksız ve israfçı olduğu yönünde ithamlar içeren bu dilekçeler, Jakobenler Kulübü'nün bir

[70] *Jacques Roux*'un görüşleri genel anlamda bir sınıf mücadelesini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Karl Marks da *Jacques Roux*'un görüşlerini komünist düşüncenin ilk örneklerinden kabul etmektedir (Bıçak, 2013, s. 26-27).

toplantısında oybirliği ile onaylansada, *Roux* 5 Eylül'de delil yetersizliği nedeniyle serbest bırakıldı (Serebryakova, 1998, s. 119-120; Moore, 2008 s. 230). Ancak kısa bir süre sonra 18 Eylül 1793 tarihinde *Jacques Roux* tekrar tutuklandı[71], hemen arkasından da *Varlet* tutuklanmıştı (Bosher, 1988, s. 201-202; Fauré, 2003, s. 120; Hufton, 1999, s. 33). *Roux* bu defa Jakoben Kulübü'nün oybirliği kararı ile hapse mahkûm edilmişti (Moore, 2008 s. 231).

Bu dönemde Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'nde de kırılmalar başlamıştı; ılımlı görüşlere sahip bir üye, Leclerc'in karşı Devrimci olduğunu iddia etmesi (Moore, 2008 s. 231) nedeniyle ihraç edilince Jakobenler Kulübü'nde Claire Lacombe'un iffetsiz olduğunu iddia etmişti. Bunun üzerine Jakobenlerin desteğiyle Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği, Claire Lacombe hakkındaki iddiaların araştırılması için toplandı. Bazı dernek üyelerinin iftiraya varan suçlamaları sonrasında dernek yönetimi değiştirildi. Ardından Lacombe ve taraftarları toplantıyı terk ettiler. Sonuç olarak toplantıda dernek kadrosunun temizlenmesi için gerekli işlemlerin yapılması ile Lacombe'un izlenmesi ve Leclerc'in tutuklanması için Komite'ye başvurulması kararları alındı (Serebryakova, 1998, s. 120-122).

Ertesi gün Lacombe'un evinde arama yapılmıştı. Tutuklanacağı söylentileri yayılmış, hatta bazı gazetelerde tutuklandığına ilişkin haberler bile yayınlanmıştı. Bu haberler sonrasında Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'nin yeni yönetimi, Claire Lacombe hakkında ev hapsine tabi tutulması ve gerekirse tutuklanması talebiyle Ulusal Meclis'e başvuruda bulundu (Serebryakova, 1998, s. 123).

Ekim 1793 başlarında Ulusal Meclis'te yapılan bir toplantıda, feminizm karşıtı "10 Ağustos Katılımcıları Derneği" üyeleri, Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği ve Claire Lacombe aleyhine suçlamalarda bulunarak derneğin kapatılması talebinde bulundular. Bunun üzerine Lacombe'un cevabı şu şekilde olmuştu:

[71] 17 Eylül 1793 tarihinde Genel Güvenlik Komitesi'ne iç güvenlikte şüpheli görülen kişileri tutuklama yetkisi verilmesinin bir gün sonrasında *Roux* tekrar tutuklanmıştır (Bookchin, 1996, s. 354). Bu dönemde Leclerc de yayınladığı gazetenin yayını durdurmak zorunda kalmıştır (Fauré, 2003, s. 120).

> "Bizi Corday'e, Antoinette'e, Medici'ye benzetmeye cesaret eden entrikacılar çıktı. Gerçekten de doğa 'Halkın Dostu'nu ortadan kaldıran canavarlar yaratıyor, ama acaba Corday bizim dernekten miydi? Bizim cinsimiz sadece bir canavar verdi, fakat erkek cinsi arasından çıkan sayısız canavarlar dört yıldır bize ihanet ediyor, bizi eziyor… Bizim gerçeğimiz halkın gerçeğidir. Eğer bizi ezmeye kalkarsanız, bu baskıya karşı koyacağız… Eşkıyalar ve hainlerle anlaşacağıma bir yurtseverin eliyle öldürülmeyi tercih ederim." (Lacour, 1900, s. 395; Serebryakova, 1998, s. 124)

Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'ne muhalif olanlar Jakobenler Kulübü'nde, Ulusal Meclis'te ve Komün'de artık çoğunluk haline gelmişti. Devrimcileri simgeleyen üç renkli kokart[72] takanların bir hafta hapis cezası ile cezalandırılacağına ilişkin bir düzenleme Ulusal Meclis'te kabul edilmişti. Bu süreçte halk arasında da Devrimcilere karşı düşmanlık gittikçe artmaktaydı. Tüm bu şartlar altında baldırı çıplaklar ve Devrimciler 28 Ekim'de bir pazar yerine baskın yapmaya karar verdiler. Pazarcılar da durumdan haberdar olmuş ve çatışma için hazırlanmışlardı. Neticede pazar yerinde Devrimciler büyük bir hezimete uğradı. Hezimet sonrası Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'nde de bir iç kavga patlak vermiş ve taraflar zorlukla sakinleştirilmişti (Serebryakova, 1998, s. 125-128).

Bu olayların sonrasında, Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'nin faaliyetlerinden rahatsız olan bir grup Ulusal Meclis'e şikâyette bulunmuş, ayrıca Komün makamları derneğin kapatılması yönünde görüş bildirmişti. Tüm bunlar ihbar kabul edilerek harekete geçildi ve konu araştırılmak üzere Genel Güvenlik Komitesi'ne gönderildi. Komitenin hazırlayarak Ulusal Meclis'e sunduğu rapor doğrultusunda; Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği hakkında yapılan 7 Kasım 1793 tarihli toplantıda, kadınlar tarafından kurulan tüm kulüp ve derneklerin kapatılması, diğer halk derneklerinin toplantılarının ise kamuya açık bir şekilde yapılması (Serebryakova, 1998, s. 128-129), ayrıca kadınların herhangi bir politik faaliyette bulunmalarının yasaklanması (Gaul, 2018) kararları alınmıştır. Bu karar kadınlar için Devrimin sonunun yaklaştığını göstermekteydi (Melzer ve Rabine, 1992, s. 184).

[72] Üç renkli kokart takmak Derneğin simgesiydi.

Bu aşamadan sonra Claire Lacombe kadın derneklerinin haklarını savunmaya karar verdi. Lacombe ve arkadaşlarının kadın derneklerinin kapatılması kararına yaptığı itiraz Ulusal Meclis tarafından reddedilince, kasım ayının sonlarında Devrimciler Paris Komünü'ne baskın düzenlediler. Ancak bu baskın da kadın dernekleri için olumlu bir sonuç doğurmadı (Serebryakova, 1998, s. 129-131).

1794 yılının Ocak ayında *Jacques Roux*'nun mahkemede intihar etmesi ve birçok dostunun izlenmeye başlaması Claire Lacombe'u Devrimden soğuttu. Lacombe, 1794 yılının başında oyunculuğa geri dönme kararı aldı, ancak 2 Nisan 1794 tarihinde tutuklandı. 16 aylık mahkûmiyeti boyunca Port Libre, Plessis, Saint-Pèlagine ve Lüksemburg hapishanelerinde dolaştırıldı. Thermidorcuların zafer haberiyle birlikte sağ kalan Dantoncular, Jirondenler ve aristokratların özgür bırakıldıklarını görünce kendisinin de salıverileceği beklentisine kapılmıştı. Ancak Robespierre yanlılarıyla birlikte bir süre daha hapishanede kaldı (Serebryakova, 1998, s. 131-133). Nihayet 18 Ağustos 1795 tarihinde serbest kalan Claire Lacombe'dan bir daha haber alınamadı (Fremont-Barnes, 2007, s. 385; Serebryakova, 1998, s. 132-133).

3.2. Olympe de Gouges

Fransız Devrimi'nin kadın hakları açısından çığır açıcı görüşleriyle etkileyen önemli isimlerden birisi Olympe de Gouges'dur (1748 – 1793). Asıl ismi Marie Gouze'dur. Devrimin gerçekleştiği yıl 41 yaşında olan Gouges Fransa'nın güneyinde küçük esnaf sayılabilecek bir aileden gelmekteydi. Babası kasap, annesi çamaşırcı olarak kayıtlara geçmiştir. 17 yaşında, küçük denilebilecek bir yaşta, kendinden yaşça büyük birisi ile evlenmiş, bir yıl sonra bir hastalık nedeniyle eşini kaybetmiştir. Bu evliliği isteksiz başlamış ve mutlu olamamıştır. Ölen eşinden bir oğlu olan Marie Gouze, 1770 yılında henüz bir bebek olan oğluyla Paris'e gitmiştir. 20 yaşında dul kalan Marie Gouze, orta halli bir kadın gibi yeniden evlenerek kendini güvence altına almak yerine o dönemlerde toplumun kadına vermediği özgürlüğünün peşinden gitmiş, gerektiği yerde bunun bedelini de ödemiştir. Çünkü o kendisini mektuplara ve yazıya adamak istiyordu,

herhangi bir soylu kocaya değil. Onun yaşında ve konumundaki biri için kolay bir tercih değildi[73].

İlk evliliğinde hayal kırıklığına uğrayan Marie Gouze daha sonra askeri nakliye şirketi sahibi *Jacques Bièтrix Rozières* ile sevgili olmuş, ancak bu kişinin evlenme teklifini kabul etmemiştir. Daha sonra evlilikle ilgili görüşlerini yazılarında şöyle ifade etmiştir. *"Evlilik güven ve sevginin mezarıdır*." Paris'te sevgilisinin sağladığı destekle edebiyat alanında arzu ettiği eğitimi bireysel gayretlerle almış, hayranı olduğu edebiyatçılarla Paris'in salonlarında görüşmüş, 36 yaşındayken *Madame de Valmont* (1784) adlı bir anı kitabı yayınlamıştır. Basılı eserlerini imzalamak için ismini *Olympe de Gouges* olarak değiştirdi[74]. Bu dönemden sonra tiyatro senaryosu ve metin yazarlığı yapan Gouges, yazılarındaki edebi dil, entelektüel ve siyasi fikirlerini ifade ediş tarzı ile döneminin kadınlarından farklı biri olduğunu göstermiştir. Kadınların bu şekilde görüşlerini ifade etmesine alışkın olmayanları da rahatsız etmiştir (Atalay, 2016, s. 39-40).

Resim 11: Feminizmin öncülerinden sayılan Olympe de Gouges, 1791 yılında Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni yayımladı (Hamuroğlu, 2019).

[73] La République des Lettres. Olympe de Gouges. https://republique-des-lettres.com/gouges-9782824900421.php, Erişim Tarihi: 18.08.2019.
[74] La République des Lettres. Olympe de Gouges. https://republique-des-lettres.com/gouges-9782824900421.php, Erişim Tarihi: 18.08.2019.

Olympe de Gouges yazı hayatı boyunca 70 civarında eseri ve tiyatro senaryosu hazırlamış, yazdığı eserlerle döneminin insanlarını şaşırtmış ve etkilemiştir. Tiyatro gruplarına da katılan Gouges'un politik tiyatro oyunlarından birisi "Siyahların Köleliği ve Mutlu Kazazede" başlığını taşımış ve sömürgeci devletinin insan/köle ticaretine dikkat çekmeye çalışmıştır. Comédie-Française (Fransız Komedyası) oyun listesine oyunun ismi "Zamore ve Mirza" ya da "Siyahların Köleliği" olarak değiştirilerek alınmıştır. Sansürlendiği halde kölelik karşıtı ilk tiyatro oyunu, zencilik karşıtı konusu ile ancak Devrim sonrasında sahnelenmiştir[75].

Gouges'un ifadeleri incelendiğinde uzak görüşlü ve analitik bir zihin yapısının olduğu anlaşılmaktadır. Cesaret erken yaşta hayatını kaybetmesine yol açmış olsada, fikirleri bugünü dahi etkilemektedir. İleri görüşlülüğün örneklerinden birisi Devrimden önce, 1788'de "Halka Mektup" başlığındaki yazısını broşür olarak bastırmış ve Paris halkına dağıttırmıştır. Bu hareketi, sivil bir kadın olarak Paris içinde bir kadının fikirleri ile var olma girişimi olarak önemlidir. 1789'da Devrimden bir süre önce bir yazısında şu ifadeleri kullanmıştır: "*Soylular taleplerini çekmeliydiler, üçüncü tabaka yasaları çıkarma hakkının yalnızca kendilerinde olmadığına inandırılmalıydılar. Din adamları öncelikli hakların büyük bir bölümünden vazgeçirilmeliydiler*." (Atalay, 2016, s. 40; Çakmak, 2007, s.740)

Devrimin en hareketli olduğu zamanlarda Gouges, siyasi görüşlerini biraz daha geliştirmiştir. Toplumun bireyi ve de kadını sıkan, eskimiş adetlerinin reforma tabi tutulmasını düşünen Gouges, anayasal bir monarşiyi kanlı bir Devrime tercih ettiğini ifade etmiştir. Devrim karşıtlarına karşı öfkenin yoğun olduğu bir dönemde, onun bu görüşü öfkeleri üstünde toplamıştır. Ancak o bunlara aldırmamış, uzak görüşlü fikirleriyle reformlara odaklanılması gerektiğini de yazılarında yazmaya devam etmiştir. Onun önerdiği bu reformlar: ifade özgürlüğü, cinsiyet eşitliği, boşanma hakkı, vergilerin zenginlik ölçüsüne göre uygulanması ve en zengin olanlardan en büyük payın alınması, ekilmemiş toprakların köylülere veya kooperatiflere dağıtılması, herkesin adil bir şekilde yargılanacağı halk mahkemesi, annelik evlerinin oluşturulması, yoksullar için dayanışma

[75] La République des Lettres. Olympe de Gouges. https://republique-des-lettres.com/gouges-9782824900421.php, Erişim Tarihi: 18.08.2019.

evlerinin oluşturulması ve ölüm cezasının kaldırılması… Onun görüşlerinin isabetli oluşunun anlaşılması için ise 20'nci yüzyılın gelmesi gerekmiştir[76].

Gouges'a göre Devrim ile Fransa'ya özgürlük ya da eşitlik gelmemiş, sadece siyasal güç el değiştirmiştir. Devrim sonrası Gouges kadınları erkek egemenliğine, şiddete, mülkiyet ilişkilerine karşı uyarmak üzere şu şekilde seslenmiştir:

> "Ey kadınlar! Kadınlar gözlerinizi ne zaman açacaksınız? Bu Devrimden ne kazandınız? Daha pervasız bir aşağılanma, daha aleni bir küçümseme. Yozlaşma yüzyıllarında sadece erkeklerin zayıflığına hükmettiniz. İmparatorluğunuz yıkılıyor, geriye ne kalıyor? Erkeğin adaletsizliklerinin mahkûmiyeti. Doğanın bilge kararlarına dayandırılan, irsi mülkiyetin üzerinde hak talebi." (Landes, 1990, s. 114; Atalay, 2016, s. 40)

Daha önceki bölümlerde bahsedilen, "Hakikat Dostları Derneği" kimi kaynaklarda sanat edebiyat derneği olarak anılan, Devrimden sonraki süreçte kadınları üyeliğe kabul eden bir dernekti. Etta Palm d'Aelders öncülüğünde kadın birimi, siyasi fikir üreten kadınların katılımıyla aktif olarak isimlerini duyurmuşlardır (Çakmak, 2007, s. 731; Godineau, 2005, s. 27). Türkçede yayınlanan diğer kaynaklarda ise bu derneğin bir kadın derneği olduğu ve bu derneği Gouges'un 1791 yılında aralarında Condorcet'nin eşi Sophia de Condorcet'nin çevresinde ve onun yanı sıra Madame Verney, Madame de Stael, Madame Roland gibi önemli feministlerle birlikte kurduğu ifade edilmektedir (Göztepe, 1996; Atalay, 2016, s. 40-41).

Olympe de Gouges Devrimden sonraki kulüplere kadınların toplumsal konumlarının geliştirilmesi yolundaki çalışmalarına devam etti. Kadınlarla erkeklerin yasa önünde eşit olmalarının mücadelesini veren bir kadın olarak, bu amaçla çeşitli kadın örgütlerini birleştirerek erkek ve kadınlardan oluşan ve cinslerin siyasal eşitlik taleplerini dile getiren "Sosyal Kulüp" (Cercle Social) adıyla bir birlik kurmuştur (Göztepe, 1996: 189, Atalay, 2016, s. 40-41).

1789 yılında Devrim sonrası yayınlanan "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi" ise Gouges'u tatmin etmemiş, buna karşılık olarak 1791 tarihli 17 maddeden oluşan "Kadın

[76] La République des Lettres. Olympe de Gouges. https://republique-des-lettres.com/gouges-9782824900421.php, Erişim Tarihi: 18.08.2019.

ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi"ni yayımlamıştır. Bu metnin içine manifesto denilebilecek öyle ifadeler eklemiştir ki, orada işaret ettiği kadının insan olarak haklarını ve CEDAW Ek Protokolü'yle ancak 1990'lar sonrasında kavramlaşan bu hakkı ile toplumsal cinsiyet eşitsizliğini o yıllarda görmüş kadın yurttaş ayrımına varmıştır (Atalay, 2016, s. 41).

Gouges insan hakları konusunda döneminin sonrasında anlaşılacak görüşler ortaya koymuş ve bu fikirlerin mücadelesini vermiştir. Her insanın eşit düzeyde yargılanma ve kendini savunma hakkı olduğunu savunmuştur. Devrimi yapan güç de dâhil olmak üzere kim eşitsizlik ortaya koyuyorsa buna karşı çıkmak gerektiğini söylemiştir. Hatta bu fikrini, XVI. Louis'in idamına karşı çıkarak ona bir savunma hakkının verilmesi gerektiğini ifade etmesiyle, Devrimcilerin kendisine tepkili yaklaşmalarına sebep olmuştur. Ona göre demokrasi ve eşitlik ilkesine bağlılık esastı. Gouges'a göre önemli olan gücün kimin elinde olduğundan ziyade, nasıl kullanıldığıydı. Ona göre, gücü eline geçiren Jakobenler bu gücü tiranlığa dönüştürmüş, özgürlük ve reformla kral ve eski rejimin sorumluluklarını yargılarken de demokrasi ve eşitlik ilkesinin gözetilmesi gerekmekteydi. Bu fikirleri Jakobenlerin öfkesini çekmiştir (Atalay, 2016, s. 41).

Olympe de Gouges evlilik ve kadının toplum içindeki konumu, özgürlük gibi konularda reformist olmuş ve Devrimden sonra kralla anlaşarak anayasal monarşi kurmak isteyen burjuva eğilimini temsil eden Jirondenlere yakın olmuştur. Radikal reformların sert uygulanmasından yana olan Jakobenler, Robespierre başta olmak üzere Jirondenlere yakın olması nedeniyle eleştiri oklarını Olympe de Gouges'a yöneltmekten çekinmemiştir. Ancak Gouges herhangi bir konuda görüşlerini söylemekten sakınmamıştır. Onun, fikirlerini ifade ediş tarzındaki bu özgüven fikirlerinin eleştirilmesinden çok kadınlığına hakaret edilmesine neden olmuştur. Nitekim başka bir edebiyatçı olan oyun yazarı Fleury onun için "*Kadınsı özelliklerini yitirmiş, erkeklerin ilgisini çekemeyecek biri*" derken; yazar Restif de la Bretonne ise Gouges'u Paris kenti fahişeleri listesine almıştır. (Atalay, 2016, s. 41).

Fransız Devrimi'nin sloganlarının, özgürlüğün bir teminatı olarak 26 Ağustos 1789 tarihinde "*İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*"nde[77] kabul edilmiş olduğu önceki bölümlerde ifade edilmiştir[78]. Olympe de Gouges, İngiliz Şanlı Devrimi'nin Haklar Bildirgesi'nde ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde yer alan prensiplerin Fransızcasından ibaret olan bu beyannamenin kadınları kapsamadığını ve Devrimin kadınların toplumsal konumlarına hiçbir yenilik ve iyileşme getirmediğini düşünmüş ve 1791'de "Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi"ni[79] (EK 2) yazmıştır. Bu bildirge, erkekler için yazılan Devrim bildirgesine kadınlar tarafından verilen bir cevap niteliği taşımıştır (Göztepe, 1996, s. 185; Çakmak, 2007, s. 741). Bu bildirge önce erkeklere genel bir seslenişle başlıyor:

> "Adam, sen, adil olabilir misin? Sana bu soruyu bir kadın soruyor. En azından bu hakkı ondan alamazsın. Söyle bana, benim cinsimi baskı altına alan, kendinden menkul iktidarı kim verdi sana? Gücün mü? Yeteneklerin mi? Yaratıcıyı hikmetinde tanı. Yakınlaşmayı ister göründüğün doğanın ihtişamı içinde şöyle bir yürü ve eğer cesaret edebilirsen, senin baskıcı egemenliğine kaynak oluşturabilecek bir örnek bul. Hayvanlara git, elementleri araştır, bitkileri incele, evet, doğanın işleyişine bak ve eğer sana bunun için gerekli araçları gösterirsem, kanıtlarımı kabul et. Eğer yapabilirsen, doğanın düzeni içinde cinsleri ara, araştır ve karar ver. Onları her yerde, herhangi bir ayrım olmadan birlikte görebilirsin; onlar her yerde uyumlu bir topluluk olarak bu ölümsüz şaheseri yaratmak için çalışıyor.'' (Olympe de Gouges, 1791, çev. Göztepe, 1996, s. 185)

Yukarıda bir parçası alıntı yapılan, Olympe de Gouges'un Kadın Hakları bildirgesinin, analitik bir akıl yürütme ile yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bildirgenin bütününe bakıldığında her maddesiyle sonraki dönemlere ışık tutan bir metin olduğu görülecektir. "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi" nasıl erkeklere sesleniyorsa, Gouges de bu Bildirgede kadınlara seslenmiştir. Olympe de Gouges erkekler tarafından gerçekleştirilen söylemleri ve fiilleri belirli bir mantık süzgecinden geçirmiş, tutarsız olduğunu gördüğü yerlere cevap vermekten çekinmemiş ve fikirlerini ifade etmede büyük bir direnç göstermiştir (Atalay, 2016, s. 44).

---

[77] Bildirge'nin Türkçe çevirisine Ek 1'de yer verilmiştir.
[78] Bölüm 1.2.1. de bulabilirsiniz.
[79] Bildirge metninin Türkçe çevirisine Ek 2'de yer verilmiştir.

Devrimin verdiği güçle Jakoben erkeklerin tüm kadınları ve Jakoben erkekler dışındaki eğilimlere sahip erkekleri hâkimiyet altına almak için kullanılmasına karşı çıkan Olympe de Gouges, bu duruma karşı kendi yöntemleriyle mücadele etti. Ancak kadınların o dönemde karşı karşıya geldiği sadece Jakobenler tarafından değil, siyaseten daha yakın durduğu Jironden erkekler tarafından da tam bir yurttaş olarak görülmediğini vurguladı (Çakmak, 2007, s. 741; Atalay, 2016, s. 41-42). Olympe de Gouges'un yazdığı bu Bildirgenin bazı maddeleri şunlardır:

> Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi
> Madde 1: Kadın özgür doğar ve erkekle eşit haklara sahip olarak yaşar. Toplumsal farklılıklar ancak ortak yarara dayandırılabilir.
> Madde 4: Özgürlük ve adalet, kişilere hakları olan her şeyi vermektir; kadının doğal haklarının kullanımı karşısında, erkeğin sürekli tiranlığının dayattığı engellerden başka bir engel yoktur. Bu engeller doğa ve akıl yasalarıyla ortadan kaldırılmalıdır.
> Madde 6: Yasa, genel iradenin ifadesi olmalıdır. Tüm kadın ve erkek yurttaşlar, kişisel olarak ya da temsilcileri aracılığıyla yasanın oluşumuna katkıda bulunmalıdırlar. Yasa herkes için aynı olmalıdır; tüm kadın ve erkek yurttaşlar, yasanın gözünde eşit olduklarından, kamusal saygınlıklara, mevkilere ve görevlere, aralarında erdem ile yeteneklerinden başka hiçbir ayrım gözetilmeksizin, yeterliliklerine göre eşit olarak kabul edilmelidirler (Olympe de Gouges, 1791, çev. Göztepe, 1996, s. 185).

Gouges'un Bildirgesinin 10. maddesinde yer alan "*Kadın idam sehpasına çıkma hakkına sahiptir. Bu nedenle eylem ve ifadeleri yasalarla korunan kamu düzenini bozmamak koşuluyla, konuşma kürsüsüne de çıkma hakkına sahip olmalıdır* (Olympe de Gouges, 1791, çev. Göztepe, 1996, s. 186)" ifadesi tarihi öneme sahip bir ifadedir. Çünkü kadın erkek eşitliği ilk olarak giyotinde kendini göstermiştir. Kadınlara giyotinin yolunu ilk açan kadın, Fransa Kraliçesi Marie Antoinette olmuştur (Resim 2). Kral ve kraliçenin giyotin ile idam edilmesi eski rejimin kutsallarını reddetmede simgesel olarak önem kazanmıştır. Daha sonraki dönemlerde terör olarak adlandırılacak bu dönemin yıkıcılığını gören Gouges, kadınlara giyotin sehpasına çıkma konusunda eşitlik veriliyorsa, kadınları ev içi rollere hapseden geleneksel anlayışın dışında siyasal alanda fikirlerini söyleme, seçme ve seçilme haklarının verilmesi konusunda da eşitliğin verilmesi gerektiğini savunmuştur (Çakmak, 2007, s. 741; Atalay, 2016, s. 41-42).

Kadın evin yönetiminde söz sahibiyse, ülke yönetiminde de söz sahibi olabilir. Kadın evleneceği kişiyi seçebiliyorsa, Fransa'yı yönetecek kişiyi de seçebilir. Olympe de Gouges'un Devrimden beklediği bu olmuştur. Ancak Devrim süreci Gouges'un beklediği gibi gitmemiştir. Bu yüzden de Devrim bitmemiştir. Olympe de Gouges, Marie Antoinette'e yazdığı mektupta: "*Bu Devrim ancak bütün kadınlar kötü kaderlerinin farkında olurlarsa ve toplumdaki haklarını alamadıklarının bilincine varırlarsa tamamlanacak*" demiştir (Çakmak, 2007, s. 741, Atalay, 2016, s.41-42).

Tarihte ilk kez kutsal kabul edilen krallık yönetim biçimine karşı büyük bir başkaldırı yönelten, ayrıcalıklı soylu sınıfın dışında kalan toplumun çeşitli kesimlerince, Devrim karşıtlarına yönelik mücadele verildiği bir dönemde, Jakobenleri ve Devrimin kadınlar üzerindeki etkisini eleştiren Olympe de Gouges, bir karşı Devrimci gibi muamele görmüştür. Bu durumdan korkmadan eleştirel söylemlerinden vazgeçmeden yazılarına devam etmiştir (Atalay, 2016, s. 41-42). Robespierre ve Marat'ya karşı kan dökülmesinden sorumlu olmakla suçladığı bir poster hazırlatmış ve imzalamıştır. Hümanist prensiplerine sadık kalarak "*suçluluğun kanının, bolluk ve zalimle döküldüğünü, sonsuza dek Devrimleri kirlettiğini*" ilan etmiştir[80].

Olympe de Gouges, "Üç Kupa" makalesi gerekçe gösterilerek 1793 yılında devlet terörünün sonucu olarak tutuklanmıştır. Mahkeme Gouges'a avukat tutma hakkı vermemiştir ve kendi savunmasını kendisi yapmıştır. Fakat karşısında adil bir yargılama değil, çok önceden verilmiş bir karar bulmuştur. Gouges döneminde alışılmadık fikirleri ile idama mahkûm edilmiştir. Gouges'u idama mahkûm eden Devrimci Mahkemesi gerekçeli kararında Gouges'un düşüncelerini yargılamak ve onlardan hüküm giydirmek yerine, kadınlığına vurgu yaparak bir kez daha Devrimle gelen eşitliğin kadınları kapsamadığını göstermiştir. Gerekçeye göre "*Olympe de Gouges kendi cinsine yaraşmayacak şekilde politikayla ilgilendiği için ve ölümü diğer kadınlara ibret olsun diye, mahkûm edilmiştir*." (Atalay, 2016, s. 42)

Gouges Fransa tarihinde Marie Antoinette'ten sonra giyotine giden ikinci kadındır. Paris Komünü savcısı Chaumette'nin Le Moniteur'de yazılan idam cezası

[80] La République des Lettres. Olympe de Gouges. https://republique-des-lettres.com/gouges-9782824900421.php, Erişim Tarihi: 18.08.2019.

açıklaması şu ifadelerle başlamaktadır: "*Kadınlardan oluşan bir toplum fikrini ilk kez kuran ve ülkeye karışmak için ev halkının bakımından vazgeçen kaba kadın Olympe de Gouges'u unutma Cumhuriyet… Bu kadının başı, yasaların intikamcı demirinin altına düştü.*"[81]

İdam cezası ile mücadelesinin ardından Olympe de Gouges'un hayatı, Kasım 1793 günü giyotin ile son bulmuştur. Ancak arkasında Fransız Meclisi de dâhil olmak üzere birçok düşünsel mücadele izi ve çoğunluğu kadınlardan oluşan takipçi bırakmıştır. Gouges giyotine giderken dahi korkusuzca gitmiştir. Her ne kadar yayınladığı "Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi" yayınlandığı dönemde istenilen ilgiyi görmesede ilk maddede vurgulandığı gibi kadınların da erkeklerle eşit olduğu düşüncesini yüzyıllar sonrasına dahi aktarabilmiştir (Atalay, 2016, s. 42). Bugün Paris kenti dışında Londra, Brüksel ve Milano'da Olympe Kulüpleri kurulmuştur. Bu nedenle Avrupa'nın başka kentlerini de etkilemeye devam etmektedir (Atalay, 2016, s. 44-45).

[81] La République des Lettres. Olympe de Gouges. https://republique-des-lettres.com/gouges-9782824900421.php, Erişim Tarihi: 18.08.2019.

BÖLÜM 4. SONUÇ

Dünya tarihini derinden etkileyen Fransız Devrimi'nin bugün modern değerler olarak niteleyebileceğimiz demokrasi, özgürlük, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi pek çok kavramın ve kurumsal işleyişin doğmasında ve gelişmesinde çığır açıcı bir etkisi olmuştur.

Devrim'in Fransa'da toplumsal ve siyasal anlamda birçok yeniliğin başlangıcı olduğu görülmektedir. Siyasal anlamda dünya Cumhuriyet tipindeki yönetim biçimiyle ilk kez Fransa halkının büyük bedeller ödemesiyle tanışmıştır. Kutsallık içerdiği düşünülen krallıkların yönetilenler tarafından devrilebileceği görülmüş, 'ulus' ve 'vatan' kavramları gelişmiştir. Toplumsal anlamda Fransız Devrimi ise insan haklarının tarihe yön veren bildirgelerle ön plana çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca kadın hakları konusunda ilk kıvılcımlar yine bu dönemde atılmış ancak sonuçları Devrim'in diğer etkilerinden oldukça sonra ortaya çıkmıştır. Pek tabi ki bu değişimler barışçıl bir uzlaşma ile değil, fikir ayrılıkları ve yer yer silahlı çatışmalarla birlikte gelişmiştir.

O dönemde meydana gelen halk hareketlerinin sonuçlarından birisi de, kadın hakları ve kadın hareketleri olmuştur. Fransız İhtilali'nin kanlı meydan çatışmaları, baskınları, soyluların giyotinle idamları, o dönem için siyasi parti gibi işlev görmüş olan kulüpler, halkın, aydınların ve burjuvanın bu kulüpler aracılığıyla yönetime katılması gibi unsurlar içinde bazı kadınlar tarihe yön vermeleri konusunda çok önemli rol oynamıştır. Baskınlarda en önde giden kadınlar, halkın şikâyetlerini ve huzursuzluğunu meydanlara rahatça taşımış ve pek çok isyanın fitilini ateşlemiştir. 14 Temmuz 1789 Bastille baskınında binlerce kadın yer almış ve 5 Ekim 1789'da ise açlık ve sefaletten oldukça etkilenen ve öfkelenen yoksul Fransız kadınları Versailles'a yürümüştür.

Devrim, meydanlarda dalgalar halinde ilerlerken, kadınlar fikirleri ile var olmuşlar ve karar alma mekanizmalarını etkilemişlerdir. Kendi dönemleri içinde kabul görmeyip hayatlarını kaybetmelerine neden olan pek çok görüş, daha sonra ki zamanlara ilham kaynağı olarak etkisini ortaya koymuştur.

Claire Lacombe, Olympe de Gouges, Théroigne Méricourt, Pauline Léon, Etta Palm d'Aelders, Manon Roland aktivistlikleri ve düşünür olmalarıyla en çok öne çıkan isimlerdir. Bu kadınlardan Claire Lacombe ve Olympe de Gouges'un bu konuda etkili ve başarılı olmalarının en önemli nedenlerinden biri de tiyatro ile olan ilişkileriydi. Bir fikrin yayılması konusunda tiyatronun tartışmasız bir üstünlüğü bulunmaktaydı. Özellikle büyük bir kısmı okur-yazar dahi olmayan toplumları etkilemek ve yönlendirmek için tiyatro çok güçlü bir araçtı. Bu bakımdan Fransız Devrimi öncesinde halkı en çok etkileyen sanat tiyatroydu.

Claire Lacombe ve Olympe de Gouges sanatçı, yazar gibi kimliklerinin yanında Devrimde daha çok kadın hakları, eşitlik ve özgürlük gibi hak arayışlarının içinde boy göstermişlerdir. Erkekler kadınların başlattıkları isyanlara sonradan katılmalarına rağmen siyasal düzeyde erkeklerin örgütlü yapıları olduğu için, yasaları şekillendirme ve Devrim sürecini yönetme hakkını erkekler kullanmıştı. Bu konuda fikirleri ve örgütlenme çabaları ile etkili olmaya çalışan kadınları ise engellemeye ve bu haktan mahrum etmeye çalışmışlardır. Tüm bunlar yaşanırken ‘‘İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’’nin kadınları kapsamadığı, toplumsal konumlarında hiçbir yenilik ve iyileşme olmadığı düşüncesiyle Olympe de Gouges önderliğinde ‘‘İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’’ne alternatif ‘‘Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi’’ yayımlanmıştır.

Kadınlar Devrim için çok çaba sarf etmişlerdir. Bu aktivistlerin en önemli isteği özgürlüğü engelleyen tüm tabuların yıkılması, bütün insanlar eşittir söyleminin kadınları da kapsaması ve Fransa halkının açlık, sefalet ve yoksulluktan kurtarılmasıydı.

Bu kadınların Devrim sürecindeki heyecanları, istekleri ve tutkuları, onların ortaya koyduğu eylemlerle isimlerinin bugüne kadar taşınmasını sağlamıştır.

EK'LER

EK 1: İnsan ve Yurttaş Hakları[82] Bildirgesi

Millet Meclisi'ni oluşturmak üzere toplanan Fransız halkı temsilcileri, halkın uğradığı felaketlerin ve yönetimdeki yolsuzlukların başlıca nedeninin insan haklarına ilişkin bilgisizlik, kayıtsızlık veya itaatsizlik olduğunu göz önünde bulundurarak, insanın doğal, devredilemez ve kutsal haklarını resmi bir Bildirge halinde belirtmeye karar vermiştir. Böylece bu Bildirge, toplumun tüm üyeleri için sürekliliğini koruyarak, fertleri hakları ve görevleri hakkında sürekli olarak bilinçli tutabilir, gerek yasama gerekse yürütme erklerinin yasalarını siyasi kurumlarının bütünün hedefleri doğrultunda oluşturmakla yükümlü kılarak daha saygın bir hale getirebilir ve vatandaşların taleplerinin bundan böyle basit ve bilindik ilkelere dayanarak anayasanın korunmasına ve genel refahın sürdürülmesine daha çok katkıda bulunabilir. Sonuç olarak, Millet Meclisi, Yüce Tanrı'nın huzurunda ve himayesinde aşağıdaki insan ve yurttaş haklarını tanımakta ve ilan etmektedir:

Madde 1- İnsanlar, haklar bakımından özgür ve eşit doğar ve yaşarlar. Sosyal farklılıklar ancak ortak faydaya dayanabilir.

Madde 2- Her bir politik birleşmenin amacı; doğal ve dokunulamaz insan haklarını korumaktır. Bunlar; özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, güvenlik hakkı ve baskıya karşı direnme hakkıdır.

Madde 3- Egemenliğin temeli, esas olarak ulustadır. Hiçbir kuruluş, hiçbir kimse açıkça ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz.

Madde 4- Özgürlük başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilmektir: Her bir insanın doğal haklarını kullanması da toplumun diğer üyelerinin de aynı hakları kullanmasını garanti altına alacak sınırlar içindedir. Bu sınırlar da sadece yasalarla belirlenebilir.

Madde 5- Yasa sadece topluma zarar verebilecek eylemleri yasaklar. Yasaların yasaklamadığı hiçbir şey engellenemez ve kimse yasanın emretmediği bir şeyi yapmaya da zorlanamaz.

Madde 6- Yasa genel iradenin ifadesidir. Bütün yurttaşlar bizzat veya temsilcileri aracılığıyla yasaların oluşturulmasına katılma hakkına sahiptir. Koruyan veya cezalandıran olarak yasa herkes için aynı olmalıdır. Bütün yurttaşlar yasalar önünde eşit olduğu için yeteneklerine uygun olarak ve özellikler ile yetenekleri konusunda ayrım görmeden, her türlü rütbe, mevkii ve göreve de eşit olarak getirilirler.

Madde 7- Yasanın belirlediği haller veya yasanın öngördüğü biçimin dışında başka bir yoldan hiç kimse suçlanamaz, yakalanamaz ve tutuklanamaz. Keyfi düzenlemeler yapılmasını isteyen, keyfi emirler veren, bunları uygulayan veya

[82] "*Déclaration des droits de l'homme et du citoyen de 1789*".

uygulanmasına izin verenler cezalandırılmalıdır. Ancak yasaya uymaya davet edilen veya yasalarca yakalanan her yurttaş yasalara itaat etmelidir. Yasalara karşı gelmek onu suçlu kılar.

Madde 8- Yasalar sadece kesin ve açık bir şekilde gerekliliği olan cezalar belirlemelidir ve hiç kimse suçun işlenmesinden önce ilan edilen ve gereği şekilde uygulanan yasalar dışındaki başka bir yasa nedeniyle cezalandırılamaz.

Madde 9- Her insan suçlu olduğuna karar verilinceye kadar masum sayıldığı için; tutuklanması kaçınılmaz olduğunda, yani suçlu olduğu karar verildiğinde göreceği sertlik yasa tarafından ağır bir şekilde cezalandırılmalıdır.

Madde 10- Hiç kimse, dışavurumu yasalarla oluşturulan düzene zarar vermediği sürece inançları nedeniyle sorumlu tutulamaz.

Madde 11- Düşüncelerin ve inançların serbestçe dışavurumu en değerli insan haklarından bir tanesidir. Her bir yurttaş yasaların belirlediği durumlarda bu özgürlüklerin kötüye kullanımından sorumlu olmak şartı ile bu ifadelerini özgürce konuşabilir, yazabilir ve yayınlayabilir.

Madde 12- İnsan ve yurttaş haklarının garanti altına alınması resmi bir gücü gerektirmektedir. Bu güç herkesin yararı için oluşturulmuştur. Bu gücü kendilerine emanet edilenlerin özel çıkarları için oluşturulmamıştır.

Madde 13- Bu kamusal gücün ve yönetim görevlerinin devamlılığını sağlamak için genel bir vergi zorunludur. Bu vergilendirme bütün yurttaşların olanaklarına göre eşit ölçüde bölünmelidir.

Madde 14- Bütün yurttaşlar bizzat veya temsilcileri aracılığıyla verginin gerekliliğini belirleme, bunu serbestçe kabul etme, bu vergilerin kullanımını gözlemleme ve verginin miktarını, matrahını, tahsil şekli ve süresini belirleme hakkına sahiptir.

Madde 15- Toplum tüm kamu görevlilerinden, görevleriyle ilgili olarak hesap sorma hakkına sahiptir.

Madde 16- Hakların güven altına alınmadığı ve güçler ayrılığının belirlenmediği bir toplumun anayasası yoktur.

Madde 17- Mülkiyet dokunulmaz ve kutsal bir hak olduğu için, yasaların belirlediği kamusal gereklilik açıkça doğmadıkça ve meşru bir tazminat ödenmedikçe kimse bu haktan yoksun bırakılamaz.

EK 2: Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları[83] Bildirgesi[84]

Biz, anneler, kız çocukları, kız kardeşler, ulusun temsilcileri, Ulusal Meclis'e alınmayı talep ediyoruz. Toplumun sefaletinin ve siyasal iktidarların ahlâki bozulmuşluğunun başlıca nedenlerinin, kadınların haklarının tanınmaması, unutulması ya da göz ardı edilmesi olduğunu göz önüne alarak, kadınların doğal, devredilemez ve kutsal haklarını bir bildirgeyle ilân etmeye karar verdik.

Böylelikle istiyoruz ki, bu bildirge toplumun bütün üyelerinin gözü önünde dursun, herkese hak ve yükümlülüklerini hatırlatsın; kadınların ve aynı şekilde erkeklerin iktidarı kullanmaları siyasal kurumlar açısından karşılaştırılabilsin ve buna daha çok saygı gösterilsin; kadın yurttaşların basit ve dokunulmaz esaslara dayanan şikâyetleri daima, anayasanın ve iyi geleneklerin korunması ve herkesin esenliği için etkili olabilsin.

Güzelliği ile olduğu kadar anneliği üstlenme cesaretiyle birlikte düşünülen kadın cinsi olarak bugün, Tanrının da yardımıyla, kadının ve kadın yurttaşların haklarını bu bildirgeyle tanıyor ve ilan ediyoruz:

Madde 1- Kadın özgür doğar ve erkeklerle eşit haklara sahip olarak yaşar. Toplumsal farklılıklar yalnızca genel yarar nedeniyle kabul edilebilir.

Madde 2- Her siyasal topluluğun hedefi ve amacı, hem kadının hem de erkeğin doğal ve devredilemez haklarını korumaktır. Bu haklar: Özgürlük, güvenlik, mülkiyet ve özellikle baskıya karşı direnme hakkıdır.

Madde 3- Egemenlik ilkesi, kadın ve erkeklerin birliğinden başka bir şey olmayan ulustan kaynaklanır. Hiçbir organ ve kişi, bundan kaynaklanmayan bir gücü kullanamaz.

Madde 4- Özgürlük ve adalet kişilere, hakları olanı geri vermektir. Kadınlar doğal haklarını kullanırken, yalnızca erkeklerin karşılarına çıkardıkları sürekli uranlıkla engellenmektedir. Bu kısıtlamalar doğa ve aklın yasalarıyla ortadan kaldırılmalıdır.

Madde 5- Doğanın ve aklın yasaları, topluma zarar verecek tüm edimleri bertaraf eder. Bu yasaların izin verdiği ve tanrısal yasaların yasaklamadığı hiçbir şey engellenemez ve hiç kimse bu yasaların açıkça emretmediği bir şeyi yapmaya zorlanamaz.

Madde 6- Yasa, genel iradenin ifadesi olmalıdır. Bütün kadın ve erkek yurttaşlar bizzat ya da temsilcileri aracılığıyla yasaların yapımı sürecine katılmalıdır. Yasalar herkese eşit olarak uygulanmalıdır. Yasa önünde eşit olan bütün kadın ve erkek yurttaşlar,

---

[83] 7 Eylül 1791 tarihinde Olympe de Gouges tarafından yazılan ve sunulan *"Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne 1791"*.

[84] Bildirge metninin çevirisi, Ece Göztepe (1996, s. 186-188)'nin "Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi Olympe de Gouges (7 Eylül 1791) başlıklı makalesinden alınmıştır.

yetenek ve erdemlerinden başka bir ayrım gözetilmeksizin, kamu hayatındaki bütün makam, memuriyet ve mevkilere eşit olarak kabul edilmelidir.

Madde 7- Kadınlar ayrıcalıklı haklara sahip değildir; kadınlar, yasalarda belirtilen koşullarda itham edilir, gözaltına alınır ve tutuklanır. Kadınlar, erkeklerin tâbi olduğu ceza yasalarına tâbidir.

Madde 8- Yasa yalnızca açıkça zorunlu olan cezalar koyar ve hiç kimse suç oluşturan eylemden önce hukuka uygun olarak yürürlüğe konmuş ve kadınlara meşru biçimde uygulanan yasalar olmaksızın cezalandırılamaz.

Madde 9- Yasalara göre suçlu bulunmuş her kadına, yasanın öngördüğü yaptırımlar sonuna kadar uygulanmalıdır.

Madde 10- Hiç kimse, esaslı derecede farklı olsa bile, düşüncelerinden dolayı kovuşturulamaz. Kadın idam sehpasına çıkma hakkına sahiptir. Bu nedenle eylem ve ifadeleri yasalarla korunan kamu düzenini bozmamak koşuluyla, konuşma kürsüsüne de çıkma hakkına sahip olmalıdır.

Madde 11- Düşünce ve görüşlerin özgürce ifade edilmesi, kadınların en önemli haklarından biridir, çünkü bu özgürlük, babaların çocuklarıyla olan babalık bağlarını güvence altına almaktadır. Her kadın yurttaş, barbar bir önyargı tarafından gerçeği gizlemeye zorlanmadan özgürce şunu söyleyebilir: "Ben, senin bana verdiğin çocuğun annesiyim." Bu hak, bu özgürlüğün kötüye kullanılmasından dolayı yasalardan kaynaklanan sorumluluğu ortadan kaldırmaz.

Madde 12- Kadınların ve kadın yurttaşların haklarının güvence altına alınması, daha büyük bir yaran zorunlu kılar. Bu güvence, bu hakların tanındığı kişilerin ayrıcalığı olmamalı, herkesin yararına hizmet etmelidir.

Madde 13- Güvenlik güçlerinin giderleri ve idari harcamalar için erkeklerden ve kadınlardan eşit ölçüde katkı talep edilir. Kadınlar bu yükümlülük ve ödevleri yerine getirdiklerinden dolayı, mevki ve işlerin, alt ya da üst derece memurlukların ve diğer mesleklerin paylaşılmasına da katılmalıdır.

Madde 14- Kadın ve erkek yurttaşlar, bizzat ya da temsilcileri aracılığıyla, vergilerin zorunlu olup olmadığına karar verme hakkına sahiptir. Kadın yurttaşlar, varlıklarından, erkeklerle eşit oranda vergi verme ilkesini ancak, kamu yönetimine ve vergilerin toplanması, bunların kullanılması ve süresinin belirlenmesi sürecine katılabildikleri takdirde kabul ederler.

Madde 15- Kamu harcamalarına erkeklerle eşit olarak katkıda bulunan kadınlar, her kamu makamından mali işlerle ilgili olarak bilgi alma hakkına sahiptir.

Madde 16- Hakların güvence altına alınmadığı ve güçler ayrılığının benimsenmediği bir toplumun anayasası yoktur. Eğer ulusu oluşturan bireylerin çoğunluğu, yapımına katılmamışsa, o anayasa yoktur ve geçersizdir.

Madde 17- Ortak olarak ya da tek tek, mülkiyet her iki cinsin de hakkıdır. Herkes dokunulmaz ve kutsal olan bu hakka sahiptir. Yasalarca belirlenmiş kamusal bir

zorunluluk bunu açıkça gerektirmedikçe, ayrıca adil ve önceden belirlenmiş bir tazminat ödenmedikçe, kimse ulusun asli miras payından yoksun bırakılamaz.

EK 3: Halka Yol Gösteren Özgürlük

Eugène Delacroix'in *1830 Temmuz Devrimi'ne ait ünlü tablosunda "Halka Yol Gösteren Özgürlük"te kadın en öndedir. Işıklandırılmış, öne çıkarılmış ve yükseltilmiş figürdür, esastır ve Devrimin de bayrağını taşımaktadır* (Hamuroğlu, 2019)**.**

KAYNAKÇA

Academie Française (t.y.). Aperçu Historique. http://www.academie-francaise.fr/linstitution/apercu-historique, Erişim Tarihi: 17.08.2019.

Atalay, M. (2016). *Kent Hakkının Oluşumuna Devrimci Kadınların Katkıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Bıçak, B. (2013). *Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet Dönemi ve Türk Modernleşmesine Yansımaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bookchin, M. (1996). *The Third Revolution: Popular Movements İn The Revolutionary Era* (Volume 1). Londra: Cassell.

Bookchin, M. (2012). *Devrimci Halk Hareketleri Tarihi: Köylü İsyanlarından Fransız Devrimine* (Cilt 1). (S. Ata, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.

Bosher, J. F. (1988). *The French Revolution*. New York: W. W. Norton & Company.

Brockett, O. G. (2009). *Tiyatro Tarihi*. (İ. Bayramoğlu, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

Campbell, H. (2009). Ancien Régime. https://www.britannica.com/event/ancien-regime, Erişim Tarihi: 21.07.2019.

Çakmak, D. (2007). Fransız Devrimi'nde Kadın: Eksik yurttaş. *Ege Akademik Bakış 7(2)*, s. 727-745.

Çimen, A. (2014). *Tarihi Değiştiren Kadınlar* (12. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

De Lamartine, A. (1848). *History Of The Girondists; Or, Personal Memoirs Of The Patriots Of The French Revolution From Unpublished Sources*. New York: Harper & Brothers.

De Tocqueville, A. (1995). *Eski Rejim ve Devrim*. (T. Ilgaz, Çev.). İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Dhingra, P. (2017). Women and French Revolution. https://www.academia.edu/36140623/women_and_french_revolution, Erişim Tarihi: 20.07.2019.

Fauré, C. (Ed.). (2003). *Political And Historical Encyclopedia Of Women*. (G. Wells, Çev.). London: Routledge

Fraisse, G. ve Perrot, M. (2005). Düzenler ve Özgürlükler. G. Fraisse ve M. Perrot (Ed.), *Kadınların Tarihi Cilt IV: Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı* içinde (s. 13-19). (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fremont-Barnes, G. (Ed.) (2007). Lacombe, Claire. Encyclopedia of The Age of Political Revolutions And New İdeologies, 1760-1815 içinde (s. 385). Westport: Greenwood Publishing Group.

Fuat, M. (2010). *Tiyatro Tarihi* (3. Baskı). İstanbul: Müjdat Gezen Sanat Merkezi Yayınları.

Gaul, J. (2018). Society of Revolutionary Republican Women (1793). http://hist259.web.unc.edu/societyrepublicanwomen/, Erişim Tarihi: 20.07.2019.

Godineau, D. (2005). Özgürlüğün Kızları ve Devrimci Vatandaşlar. G. Fraisse ve M. Perrot (Ed.), *Kadınların Tarihi Cilt IV: Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı* içinde (s. 23-38). (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Göztepe, E. (1996). Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi Olympe de Gouges (7 Eylül 1791). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 45 (1)*, s. 185-193.

Hamuroğlu, A. (2019, 07 28). Büyük Fransız Devrimi ve Kadınlar. *Bilim ve Ütopya.* https://www.bilimveutopya.com.tr/buyuk-fransiz-Devrimi-ve-kadinlar, Erişim Tarihi: 20.07.2019.

Hobsbawm, E. J. (2003). *Devrim Çağı: Avrupa 1789-1848* (Üçüncü Baskı). (B. S. Şener, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Hobsbawm, E. J. (2009). *Fransız Devrimi'ne bakış: İki Yüzyıl Sonra Marseillaise'in Yankıları*. (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Howling Pixel. (t.y.). Claire Lacombe. https://howlingpixel.com/i-en/Claire_Lacombe, Erişim Tarihi: 20.07.2019.

https://alchetron.com/Madame-Roland, Erişim Tarihi: 20.08.19

https://diannehamer.wordpress.com/2017/09/21/etta-palm-eerste-nederlandse-feministe/, Erişim Tarihi 28.11.2019

https://library.calvin.edu/hda/node/1738, Erişim Tarihi: 29.11.2019

https://theculturetrip.com/europe/france/paris/articles/the-history-of-place-de-la-concorde-in-1-minute/, Erişim Tarihi: 25.12.2019

https://womenineuropeanhistory.wordpress.com/2017/01/31/pauline-leon/, Erişim Tarihi: 28.11.2019.

https://www.britannica.com/biography/Louis-XIV-king-of-France, Erişim Tarihi: 28.11.2019

https://www.wesa.fm/post/computer-analyzing-parliamentary-speeches-understand-how-french-revolution-started#stream/0, Erişim Tarihi: 28.11.2019

Huberman, L. (2009). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* (12. Baskı). (M. Belge, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Hufton, O. H. (1999). *Women And The Limits of Citizenship İn The French Revolution*. Toronto: University of Toronto Press.

Kılıçbay, M. A. (2004). En Gerçekçi Senaryo. A. d. Tocqueville içinde, *Eski Rejim ve Devrim* (s. 9-18). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

La République des Lettres (t.y.). Olympe de Gouges. https://republique-des-lettres.com/gouges-9782824900421.php, Erişim Tarihi: 18.08.2019.

Lacour, L. (1900). *Les Origines Du Féminisme Contemporain: Trois Femmes de La Révolution, Olympe de Gouges, Théroigne de Méricourt, Rose Lacomre*. Paris: Librairie Plon.

Lee, S. J. (2004). *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980* (2. Baskı). (S. Aktur, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

Marks, K. (2012). *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*. (S. Belli, Çev.). İstanbul: Eriş Yayınları.

McMillan, J. F. (2002). France and Women 1789–1914: Gender, Society and Politics. London: Routledge.

Melzer, S. E. ve Rabine, L. W. (Ed.) (1992). *Rebel Daughters: Women and The French Revolution*. New York: Oxford University Press.

Mooers, C. (1997). *Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu: Mutlakçılık, Devrim ve İngiltere, Fransa, Almanya'da Kapitalizmin Yükselişi*. (B. S. Şener, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Moore, B. Jr. (1989). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*. (Ş. Tekeli ve A. Şenel, Çev.). Ankara: V Yayınları.

Moore, L. (2008). *Liberty: The Lives and Times of Six Women in Revolutionary France*. New York: Harper Collins.

Pavis, P. (1998). *Dictionary of the theatre: Terms, Concepts, and Analysis*. (C. Shantz, Çev.). Toronto: University of Toronto Press.

Polat, M. (2017). *Commedıa Dell'arte ve Ortaoyunu'nun Ortak ve Farklı Yönlerinin Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Rude, G. (2015). *Fransız Devrimi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e* (12. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Sanjuan, A. (t.y.). About the Comédie-Française. https://www.cfregisters.org/en/project-history/about-the-comédie-française, Erişim Tarihi: 18.08.2019.

Sarıca, M. (1977). *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi* (2. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Sarıca, M. (1981). *100 Soruda Fransız İhtilali* (2. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Seignobos, C. (1960). *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*. (S. Tiryakioğlu, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.

Serebryakova, G. (1932). *Nine Women: Drawn from the epoch of The French Revolution*. (H. C. Stevens, Çev.). New York: Jonathan Cape & Harrison Smith.

Serebryakova, G. (1998). *Fransız Devriminde Kadınlar*. (A. Açan, Çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Serebryakova, G. (2019). *Fransız Devriminde Kadınlar.* İstanbul: Kor Kitap.

Soboul, A. (1969). *1789 Fransız İnkılabı Tarihi.* (Ş. Hulusi, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.

Stephens, W. (1922). *Women of The French Revolution*. London: Chapman & Hall Limited.

Şencan, İ. ve Doğan, G. (2017). *Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi, APA 6 kuralları* (2. Basım). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları.

Taner, H., And, M. ve Nutku, Ö. (1966). *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Theatre Database (t.y.). 18th Century French Drama. https://www.theatredatabase.com/18th_century/french_drama_001.html, Erişim Tarihi: 16.08.2019.

Tocqueville, A. d. (2004). *Eski Rejim ve Devrim.* Ankara: İmge Kitabevi.

Topal Geçgin, T. (2012). *Rousseau'nun Toplum Sözleşmesinin Fransız İhtilali Üzerindeki Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Zweig, S. (2019). *İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar; On Dört Tarihsel Minyatür* (24. Baskı). (K. Eğit, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.